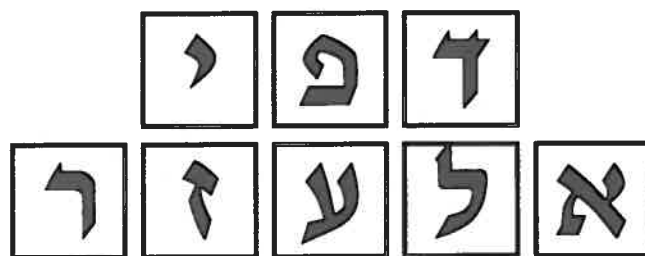


ימי עיון לזכר דוד אלעזר ז"ל



14

הרצאות ודיונים

ביום עיון שנערך באוניברסיטת תל-אביב

ביום כ"ג באייר תשנ"א * 7 במאי 1991

הנושא:

המלחמה במפרץ הפרסי והשלכותיה
לאיזור ולישראל



הוצאת יד דוד אלעזר



רישום מאת חיים סופר

רב-אלוף דוד אלעזר (דרו)

ערך והביא לדפוס:
יוסי אבנר

©

כל הזכויות שמורות

ליד דוד אלעזר

ציטוט או שימוש בחומר זה

מותר ומותנה בציון המקור.

נסדר ביחידה להוצאה לאור שולחנית

באוניברסיטת תל-אביב

נרפס ברפוס אות-פו, תל-אביב

Printed in Israel, 1992

נולד בשנת 1925 בסרייבו שביוגוסלביה. אביו שירת כפרטיון ביוגוסלביה הכבושה, במלחמת העולם השנייה, ולחם נגד הגרמנים בחילו של טיטו. לאחר מכן שירת כרב-סרן בצבא היוגוסלבי הסדיר.

דרו עלה ארצה ב"עליית הנוער", התחנך וגדל בקיבוצים שער-העמקים, עמיר ועין-שמר.

בשנת 1946 התגייס לפלמ"ח והשתתף בפעולות שונות במאבק נגד הבריטים ובהגנה על היישוב היהודי.

במלחמת-העצמאות לקח חלק במבצע "נחשון" לפריצת הדרך לירושלים הנצורה. השתתף בקרב על מנזר סן-סימון בירושלים. עמד בראש פלוגת פלמ"ח שפרצה אל העיר העתיקה בירושלים. לחם בקרבות בפרוודור ירושלים ובמבצע "חורב" בנגב ובקדמת סיני. סיים את מלחמת העצמאות כמפקד הגדוד הרביעי ("הפורצים") בחטיבת פלמ"ח-הראל.

לאחר המלחמה השתתף בקורס מפקדי גדודים. לאחר מכן הדריך באותו קורס והיה מדריך ראשי בבית-הספר למפקדי חטיבות. שימש כקצין אג"מ בפיקוד המרכז, כראש מחלקת תורת הלחימה במטה הכללי וכמפקד בית-הספר לחיל הרגלים.

במבצע "קדש" פיקד על חטיבת חיל רגלים שפעלה ברצועת-עזה. לאחר מכן הצטרף לגיסות השריון, ועשה בהם כמפקד חטיבה, כסגן מפקד גיסות השריון ובשנת 1961 כמפקד הגייסות. בשנים אלה היה פעיל בתקריות בגבול סוריה, גיבש את הארגון ואת תורת הקרב של השריון.

בסוף 1964 התמנה כאלוף פיקוד הצפון ושימש בתפקיד זה עד סוף 1969. בחמש שנים אלו פיקד על תקריות רבות בגבול הסורי וניצח על "המלחמה על המים". במלחמת ששת הימים פיקד על כיבוש השומרון ורמת הגולן. מסוף 1969 עד סוף 1971 שימש כראש אג"מ במטה הכללי. ב-1 בינואר 1972 מונה כרמטכ"ל התשיעי של צה"ל.

יום העיון השנתי שנערך באוניברסיטת תל-אביב
מטעם
יד דוד אלעזר
עם
המרכז למחקרים אסטרטגיים - אוניברסיטת תל-אביב

הנושא:

המלחמה במפרץ הפרסי והשלכותיה לאיזור ולישראל

התוכן

מושב ראשון

- | | | |
|-----------------------------------|------------------------|----|
| דברים לזכרו של דוד | ח"כ יצחק רבין | 11 |
| הנוף האסטרטגי לאחר המלחמה | אלוף (מיל') אהרון יריב | 13 |
| המערכת הבינערבית לאחר המלחמה | ד"ר אשר ססר | 21 |
| האינטרסים הסובייטיים במזרח התיכון | פרופ' גליה גולן | 28 |

מושב שני

- | | | |
|---------------------------------------|-------------------------|----|
| ארצות הברית והמזרח התיכון לאחר המלחמה | ד"ר דורי גולד | 36 |
| תהליך השלום בעקבות המלחמה | יוסף אלפר | 45 |
| הסדר אפשרי עם סוריה | תת-אלוף (מיל') אריה שלו | 53 |

מושב שלישי

- | | | |
|-----------------------------------|-----------------|----|
| הפלסטינים לנוכח הסדר פוליטי אפשרי | ד"ר דן שיפטן | 65 |
| הפלסטינים לנוכח הסדר פוליטי אפשרי | ד"ר אברהם סלע | 78 |
| לקחים צבאיים ממלחמת המפרץ | ד"ר אריאל לויטה | 87 |
| המשק הישראלי והמלחמה | יעקב ליפשיץ | 99 |

מושב רביעי

- | | | |
|-----------------------------|----------------------|-----|
| האתגר המדיני-אסטרטגי לישראל | שר המשפטים דן מרידור | 111 |
|-----------------------------|----------------------|-----|

היה רמטכ"ל צה"ל במלחמת יום-הכיפורים וניהל את המלחמה באופן מזהיר. חודשים אחדים לאחר שהסתיימה המלחמה בניצחון, ולאחר שחתם על הסכם הפרדת הכוחות עם מצרים, נאלץ להתפטר מתפקיד הרמטכ"ל, עקב מסקנותיה של "ועדת אגרנט" - בהרגישו שנעשה לו עוול חמור.

כאזרח שימש כשנתיים בתפקיד יו"ר מועצת המנהלים של חברת הספנות הלאומית "צים".

את ביקורתו על העוול שנעשה לו נשא בתוכו וכמעט לא נתן לכך ביטוי חיצוני, עד שכרע ונפל בהתקף-לב ביום ט"ו בניסן תשל"ו (15 באפריל 1976). המוני בית ישראל, מכל חלקי הארץ ומכל שדרות העם, רחשו לו אהבה וכבוד רב, והיו שותפים להרגשת העוול המחריד שנעשה לו. מפעלים רבים להנצחת זכרו פרושים על פני מפת המדינה מהגליל עד לנגב.

השאייר אשה, בת ושני בנים.

ר"ז

מושב ראשון

יו"ר - אלוף (מיל') שלמה גזית:

משפחה יקרה, חיים בר-לב יו"ר עמותת יד דוד אלעזר, ציבור מוקירי זכרו של דדו. אני מתכבד לפתוח את יום העיון השנתי לזכרו של דדו - רב-אלוף דוד אלעזר ז"ל. יום עיון זה, המוקדש למלחמה במפרץ הפרסי והשלכותיה לאיזור המזרח התיכון ולישראל, נערך בהתאם למסורת כפרויקט משותף ליד דוד אלעזר ולמרכז למחקרים אסטרטגיים ע"ש יפה. השנה מלאו 15 שנה לפטירתו של דדו. אנו גאים על כך שהמסורת לקיים יום עיון בסוגיות-יסוד הקשורות בבעיות בטחון ישראל, נמשכת ברציפות זו הפעם ה-14.

אני מזמין את רב-אלוף במילואים וחבר הכנסת יצחק רבין, מפקדו של דדו וידידו, לשאת דברים לזכרו.

ח"כ יצחק רבין:

דברים לזכרו של דדו

תלמה, ידידיו, חבריו ומוקירי זכרו של דדו. דומני, שיהיה זה קצת יומרני מצידי לנסות ולדבר על דדו כאן, בקרב חברים רבים שהכירוהו היטב. לכל אחד מאיתנו זכרון של דדו שהוא הכיר: אדם, חבר, לוחם, מפקד - איש שחברו בו יכולות, קסם אישי ואצילות-נפש. קסמו האישי הביא לכך שרבים היו חבריו ורק מעטים היו יריביו. אצילות-הנפש, שבה ידע לקבל אחריות, ושאוּלִי באה לידי ביטוי עליון דווקא בסיומה של מלחמת יום הכיפורים, כשהיה כן וישר עם עצמו לקבל את האחריות על מה שחשב שהוא אחראי לו, ובאותה מידה לא יכול היה להשלים, ובצדק, שכל האחריות מוטלת רק עליו.

אלוף (מיל') אהרון יריב:

הנוף האסטרטגי לאחר המלחמה

נושא ההרצאה אומר "לאחר המלחמה", אבל אבק המלחמה טרם שקע. המלחמה עצמה הסתיימה, אבל המשבר במפרץ טרם הסתיים. יש כורדים, ויש שיעים, ויש מאות אלפי פליטים ובעייתם טרם יושבה וזאת עדיין גחלת לוחשת. הטיפול בנושא השיעי ובנושא הכורדי הוא טיפול כמו בבעיית פליטים. הטיפול המדיני טרם הסתיים, אם כי בינתיים הושג הסכם בין ג'אלל טאלבני לסדאם חוסיין על אוטונומיה לכורדים באותם החבלים שבהם יש ריכוזים כורדיים גדולים. מה יהיה גורלו של ההסכם הזה, האם יחזיק מעמד? היבוא הכורדים על סיפוקם או לא? – הדברים עדיין אינם ברורים. בינתיים קיימת בעיית פליטים קשה והיא מעסיקה את הגורמים המעורבים במשבר בעיראק.

אין ספק שניתן היה לספל בגורמים אלה מראש אם היו מתכננים את המהלך המדיני כפי שתיכננו – היטב, ובצורה יוצאת מן הכלל – את המהלך הצבאי. אבל דבר זה לא קרה. הגנרל שוורצקופף אמנם השיג נצחון מזהיר, אבל כשעצרו אותו כמה דקות לפי השעה 12, עדיין שרר חלק נכבד של הצבא העיראקי וגם סדאם חוסיין נותר בשלטון, על כל המשתמע מכך. עיראק עדיין שבורה ומחוצה, כלכלתה נתונה בשפל, אבל הפוטנציאל קיים, הן הפוטנציאל האנושי והן הפוטנציאל הצבאי. ואם יוסיף סדאם חוסיין להיות מנהיגה הנחרץ של עיראק, הכל ישוב להיות כפי שהיה, ואולי המצב אף ידאג יותר, שכן בידי עיראק יהיה נשק גרעיני.

מדוע עצר הנשיא בוש את הגייסות? מה הניע אותו לעוצרם לפני המועד הרצוי? אני חושב שהוא עשה זאת בעיקר בגלל שיקולים של מאזן כוחות. דהיינו, הוא היה מעוניין שישאר לעיראק כוח צבאי מסוים, חלש מכדי לאיים על המדינות הפרו-מערביות ובעיקר סעודיה, אבל, חוק דיו כדי להרתיע את טהרן מלהתערב במפרץ ולמנוע ממנה להשיג עמדה דומיננטית בו. יש לזכור שאותו נשיא, גם פנה כמה ימים לפני שעצר את הגייסות לגורמים השונים בתוך עיראק ועורר אותם להתקומם נגד השליט, והם אכן עשו זאת ובהתלהבות גדולה. בין היתר, גם מפני שהם הניחו שארצות-הברית תעמוד לימנם בצורה זו או אחרת. אך הם התאכזבו. הדבר לא קרה ולמעשה אילולא מעשי הוועדה של העיראקים, ומעל הכל, אלמלא התקשורת העולמית – והיא בהחלט ראוייה על כך לציון לשבח – לא היו ארצות-הברית ושאר המדינות מתעוררות לפעולה לטובת הפליטים הכורדים. ושוב מדובר במעורבות צבאית שבראשה עומדת ארצות-הברית. והרי זה מנוגד לכוונתו של הנשיא שביקש למנוע מעורבות צבאית כלשהי לאחר תום המלחמה. אמנם אין זו

דרו השתתף בהרבה מלחמות, אבל הרשו לי להזכיר שלוש שבעיני קבעו יותר מכל את מעמדה הבינלאומי של ישראל ואת מעמדה באיזור. דרו היה מ"פ ומג"ד במלחמת העצמאות שמימשה חלום של דורות והוציאה אל הפועל מסמך של האו"ם שלא היתה לו משמעות, אלמלא נלחם העם כאן כפי שנלחם והשיג את עצמאותו. דרו שירת כאלוף פיקוד במלחמת ששת הימים, מלחמה ששינתה את מעמדה הגיאופוליטי של מדינת ישראל וצימצמה עד למאד את הסיכוי להכחיד אותה אי-פעם. דרו היה הרמטכ"ל במלחמת יום הכיפורים, מלחמה שעל אף מצב הפתיחה הקשה, ההישגים הצבאים שבסיומה היו מן הגדולים במלחמות ישראל. מלחמת יום הכיפורים גם היתה מלחמת ההתפכחות מאשליות, לפחות ביחסי מצרים-ישראל. היא הביאה לסיום 25 שנים של בצורת מדינית, מ-1949 ועד 1974. מאז הסכמי שביתת-הנשק ולאחר 1949, לא נחתם הסכם בין מדינה ערבית לישראל, מוגבל ומקיף כפי שהיה עד 1974. הייתי אומר, שמלחמת יום הכיפורים סללה את הדרך לשלום, ומזה 18 שנים, לא היתה יוזמת מלחמה ערבית כוללת נגד ישראל.

יום עיון זה לזכרו של דרו הוא הדרך הנאותה לציין את זכרו. לא רק בהתרפקות על העבר, אלא במבט חודר, בראיית הרברים המשתנים, וזאת דווקא בעיתוי הנוכחי, בשונה משלוש המלחמות ומיתר המלחמות שנלחמנו שהיו בתקופה שאבר עליה הכלת. התקופה של המלחמה-הקרה, והשלכותיה על המזרח התיכון, נסתיימה. המשבר במפרץ הוא ביטוי לשוני המשמעותי והרמטי של סיום המלחמה-הקרה, של השתנות המציאות הבינלאומית. אם בכל המלחמות שלחמנו היינו אנחנו הגורם הדומיננטי, הרי במציאות החדשה השתנו הנתונים העיקריים: קריסת האימפריה הסובייטית, פשיטת-הרגל של הקומוניזם הסובייטי, ההידרדרות וההתפוררות של ברית-המועצות, סיום המלחמה-הקרה, כל אלה באו לידי ביטוי במלחמת המפרץ. מי היה מעלה על הדעת שותפות אמריקאית-סובייטית, לפחות פוליטית, נגד עיראק – קניינית הנשק הסובייטי הגדולה ביותר?

אנחנו נמצאים בתקופה של שינוי, ואם לא נדע להבין את משמעותה, אנו עלולים שלא לנצל ולעשות טעויות. מלחמת יום הכיפורים היתה מלחמת ההתפכחות, לפחות ביחסי ישראל-מצרים. נקווה שהמשבר במפרץ הפרסי יבשר התפכחות נוספת, לא רק במישור הבינלאומי, אלא גם בהשלכותיו על המזרח התיכון. דרו בוודאי היה יודע להסיק את המסקנות הנכונות.

אלוף (מיל') שלמה גזית:

תודה לך יצחק, ותרשו לי עכשיו לעבור מקורש לחול. כפי שכבר אמרתי, נושא יום העיון הפעם הוא המלחמה במפרץ הפרסי והשלכותיה לאיזור ולישראל. לא נעסוק היום במשבר עצמו ובמלחמה עצמה, הגם שאלה הם נושאים מרתקים. הנושא שלנו ממוקד כולו בראייה קדימה, בנסיון לבחון מהן ההשלכות לעתיד הנראה לעין בתחומים שונים, הן מן המשבר והן מן המלחמה.



נשיא ארצות-הברית ג'ורג' בוש שהוביל את המהלך המדיני והצבאי.

(AP)

מעורבות בלחימה, אלא "רק" מעורבות בפעולות השיקום של הפליטים. יש רגלים לסברה שהן סעוריה והן תורכיה לא התלהבו לסייע לכורדים. תורכיה במיוחד, חששה מהצלחה כורדית שתוביל בסופו של דבר להקמת מדינה כורדית עצמאית.

אין לדעת אם התהליך של שיקום הפליטים יסתיים במעשה הומאניטרי או שהוא ילווה גם במעשה מדיני ברור ונחרץ של מתן אוטונומיה אמיתית לכורדים, דבר שטרם אירע. לא נדבר על אוטונומיה לשיעים, כי לשיעים אין מי שיטען לאוטונומיה; אין להם די כוחות ולמעשה פעילותם ניוונה בעיקר ממקורות איראניים. מכאן עולה שנצחון צבאי מזהיר נפגם קשה כתוצאה מחוסר תכנון מדיני נאות ואי-נקיטת פעולה נחרצת לתיקון הטעות מיד לאחר מכן.

נוסיף לזאת את העובדה, שסראם חוסיין שרד, וכל מי שצפה בטלוויזיה וראה את-אלפי העיראקים מריעים למנהיגם, השולף את אקדחו, יורה באוויר ומפגין את הישרדותו, בהחלט התרשם שהוא עתיד להמשיך ולעמוד בראש השלטון בעיראק. אמנם אסור להתנבא, אבל במקרה הזה הדבר עוד יותר קשה כי מדובר בקליע אחד היכול לשנות את הכל. יש לי הרושם שסראם חוסיין חוזר על מה שהייתי קורא "תרגיל נאצר 1956", דהיינו, שהוא כביכול לא המיס אסון על עמו, אלא להפך, הוא הוביל את עמו לנצחון כי עמד בפני אויבים עתירי-כוח ושרד. בשבילנו זה כמובן אות מבשר רעות, כי מסראם חוסיין טובות לא תצמחנה לנו, אלא רק סכנות חמורות.

אבל, אחרי כל מה שאמרתי, ומדברי בוודאי משתמעת ביקורת מסוימת כלפי ארצות-הברית, צריך להורות שבסיכומי של דבר, לאחר המלחמה, ארצות-הברית נמצאת בעמדת בכורה במזרח התיכון. עמדת בכורה שמעולם לא נמצאה בה. איך היא תנצל את עמדתה זאת? אני חושב שקודם כל על ידי הנהגת משטר בטחון באיזור המפרץ. היא תעשה כן בשל האינטרסים שלה ובראש ובראשונה אינטרס הנפט. זאת גם היתה הסיבה העיקרית שהניעה את ארצות-הברית לפעולה במשבר הזה. נכון, היה גם העניין העקרוני, שלא ניתן להסכים לתוקפנות בוטה וצריך להגיב עליה, אחרת לא יהיה כל סדר בעולם. יש המדברים בהקשר זה על "סדר עולמי חדש". בינתיים זהו רעיון די גולמי, ואין מאחוריו תוכנית ערוכה וסדורה. אבל אנשים מבינים בתחושה שדברים מסוג תוקפנותה של עיראק, אסור להשלים עמם. את זה בוודאי מבינים הכל תחת הכותרת, "סדר עולמי חדש".

עניין ה"סדר החדש" נוסף לעניין הנפט כסיבה ליציאת ארצות-הברית למלחמה. אבל, לאחר הנצחון עליה להבטיח שמכאן ולהבא לא יקרה עוד כדבר הזה, ולא יהיה עוד איום על אינטרס הנפט וגם על אינטרסים אחרים שיש לה באיזור הזה בכלל, ובאיזור המפרץ בפרט. ארצות-הברית רוצה לוודא שתהיה לה גישה חופשית למקורות הנפט ועליה לוודא שמחירי הנפט שהיא רוכשת יהיו יציבים עד כמה שאפשר. ועל כן צריך להבטיח את היציבות במזרח התיכון ולוודא שלא תהיה כל תוקפנות היכולה לזעזע את האינטרס הזה שהוא חיוני הן לארצות-הברית והן לבנות בריתה. כיצד

המלחמה במפרץ הפרסי והשלכותיה

הקרוב, יש להניח שהסידורים הבטחוניים שהוזכרו יוכלו לשמש גורם מרתיע מפני תוקפנות נגדנו, או לפחות, לסייע בהרתעתו של אויב פוטנציאלי.

עניין חשוב נוסף בהקשר לסידורי הבטחון הללו הוא עניין חימושן של מדינות ערב השוכנות באיזור המפרץ, כדי שההתעצמותן הצבאית, הן בכמות והן באיכות, תוכל להציבן בעמדה שתרתיע תוקפנים אפשריים, אם מכיוון איראן או מכיוון עיראק מלתקוף אותם. אכן, זאת עוד דרך שבה האמריקאים חושבים לנצל את מעמד הבכורה שהם רכשו בעקבות מלחמה במפרץ.

דרך נוספת להשגת בטחון באיזור המזרח התיכון היא הטיפול בסכסוכים מקומיים, ובראש וראשונה, בסכסוך הישראלי-ערבי. עוד בטרם נדמו התותחים ומזכיר המדינה כבר היה פה. ועוד מעט נזכה לביקורו הרביעי. האמריקאים מתייחסים לעניין זה ברצינות, וזאת מסיבות שונות, הן מדיניות-אסטרטגיות והן אישיות-פוליטיות של האישים המעורבים בדבר. מה שניתן לומר בשלב זה הוא שמצבנו האסטרטגי כבר השתפר ללא ספק עם שבירתו של הצבא העיראקי.

אך גם היום, לאחר המלחמה, יש בידי עיראק כוח צבאי לגמרי לא מבוטל. לדוגמא, כ-20 דיוויזיות פעילות מתוך ה-60 שהיו להם בתחילת המלחמה, כ-3,000 מתוך 6,000 טנקים, כ-3,000 מתוך כ-5,000 תותחים, יותר מ-300 מטוסי קרב מתוך 700 וכ-500 מטוסי-קרב מתוך 540. אגב מסוקי הקרב, האמריקאים עשו טעות גדולה כשהגיעו להסדר עם העיראקים בעניין הכורדי, ואיפשרו לעיראקים להשתמש במסוקים להטסת מפקדים, שכן, העיראקים ניצלו זאת לא רק להטסת מפקדים, אלא גם להרג רב בכורדים. וזו רק דוגמא קטנה לעורמתם של העיראקים. אני מקוה שהאמריקאים לימדם את הלקח ומסיקים את המסקנות.

על סמך הנסיון שלנו, ובהנחה שהאמברגו שמוטל עכשיו על עיראק לא ימשך תקופה ארוכה, ניתן לשער שהצבא העיראקי ישווק במלואו, על נשקו ועל כל מה שהיה לו, בתוך שלוש שנים לכל היותר; וזאת הערכה זהירה מאד. מנסיון מלחמותינו עם צבאות ערב למדנו שברך-כלל בתוך שנה-שנה וחצי לאחר המלחמה, הם שוב עמדו על מכונם. אבל בשל האמברגו ובשל קשיים אחרים, כמו שאלת הכורדים, אני מרשה לעצמי לומר שתהליך השיקום של הצבא העיראקי יסתיים בתוך שלוש שנים. אבל אם "נופתע", והאמברגו והארצות השונות ובראשן חברות הקואליציה בהנהגת ארצות-הברית יכבידו את ידיהן בעניין זה, ברור שתקופת השיקום תתארך.

עלינו לזכור שהעיראקים התחייבו בהסכם שלהם עם הקואליציה, לחסל את כל כלי הנשק להשמדה המונית שבידיהם: את הטילים, את היכולת הכימית, ואת הנשק הבקטרילוגי אם נשק כזה נמצא ברשותם, ואם יש להם יכולת גרעינית – גם אותה. כל אלה חייבים השמדה. איך יוראו את הדבר? לשאלה זו אין תשובה, למעט "נחיה ונראה". למדינת ישראל יש עניין רב בהמשך קיומו של האמברגו על עיראק, ולכן חשוב מאד שנעקוב מקרוב אם באמת מקיימים אותו. עיראק כבר הוכיחה

עושים זאת? על ידי קיומו וייצובו של משטר בטחון באיזור הזה.

הדרך הפשוטה ליצירת בטחון באיזור המזרח התיכון היתה יכולה להיות באמצעות פינוי והעברה של כוחות אמריקאיים החונים באירופה לאיזור המפרץ. אבל מהלך כזה כרוך בהרבה קשיים, הן מבית והן מחוץ – לארצות-הברית יש עדיין אינטרסים מובהקים באירופה – ולכן עדיף מבחינתה לנקוט אמצעים אחרים. כיוון פעולה אחד הוא הצבת כוחות ערביים, מצריים ו/או סוריים באיזור הזה. כוחות ערביים, כך נדמה, צריכים להיות מקובלים, אבל נראה שלא כך פני הדברים. לפי כל הסימנים, הן סעודיה והן כוויית אינן מתלהבות מהצבת הכוחות הללו על אדמתן. אם זה המצב, איך "יעבור החתול את המים?" אחד הרעיונות שהועלו – נוכחות אמריקאית מעבר לאופק, זאת אומרת נוכחות לא-מפריעה, לא על אדמה ערבית, אלא על אוניות במפרץ הפרסי או בצפון האוקיינוס ההודי.

לאמריקאים יש כבר הרבה נסיון בדרך פעולה שכזו; לנושאות המטוסים יש עוצמה רבה, הכוח האווירי שעליהן יכול להתערב במהירות, וכך גם יכול לעשות כוח התערבות מהיר של נחתים שבאוניות, ודבר זה בהחלט יכול לענות על הצרכים המידיים. אבל בכך אין די, אם הדברים מסתבכים וצריך לנהל מלחמה, ודרוש יותר כוח, ובעוצמה יותר גדולה, מן הדין שלא לחזור על מה שכבר קרה, שנדרשו כמה חודשים עד שיכלו האמריקאים לרכז את הכוח שהיה נחוץ להם למלחמה. לכן, על ידי מה שהם קוראים pre-positioning – איחסון מראש של ציוד לכוח בגודל מספיק לדעתם, דבר זה יענה על הצרכים. ולזה עוד תתווסף סדרה של תרגילים של הצבא האמריקאי עם כוחות צבאיים אמריקאיים ועם כוחות צבאיים מקומיים. למעשה רצף של תמרונים, שייצור נוכחות-בפועל כמעט קבועה של כוחות אמריקאיים באיזור, והיערכות שכזו אמורה לענות על הצרכים, אם לא תיתקל בהתנגדות מקומית, דבר שיש לקחת בחשבון, למרות הכל.

ברצוני לומר מלה בעניין תורכיה. לכאורה, התורכים נמצאים במקום, יש להם צבא גדול וגם הם מוסלמים. אבל התורכים מעוררים אצל הערבים זכרונות עגומים מימי העות'מאנים, ושנית, התורכים אינם מעוניינים לעסוק בענייני המזרח התיכון, עיניהם מופנות לאירופה. הם חושבים את עצמם לאירופים, ושואפים להצטרף לשוק המשותף; הם אינם רוצים להיות מעורבים בענייני המזרח התיכון, ולכן מבחינתה של ארצות-הברית התורכים אינם באים בחשבון כגורם במשטר בטחון במזרח התיכון.

אם יתבצעו הסידורים הבטחוניים הנזכרים למעלה, נראה שהם יוכלו לתת בטחון סביר מפני תוקפנות באיזור המפרץ. אבל יש בהם גם כדי להרתיע תוקפנות מעבר לאיזור המפרץ, וגם תוקפנות באיזור שלנו – תוקפנות נגד מדינת ישראל. לדעתי, אם היחסים בינינו לבין האמריקאים בכלל ושיתוף הפעולה האסטרטגי בפרט יוסיפו להתקיים בעתיד כפי שהינם כיום, וכפי שהיו בעבר

המלחמה במפרץ הפרסי והשלכותיה

יוסיף להיות בשלטון אז השיקום יהיה אינטנסיבי יותר. אבל בעתיד הקרוב, בשנתיים-שלוש הקרובות, נראה שהצבא העיראקי לא יציב לנו איום רציני. ואולם לקראת סוף תקופת השיקום הוא כבר יוכל להשתתף במלחמה, אם תהיה כזאת, על ידי שיגור כוח משלות – וכך יוכל לאפשר את הקמתה של חזית מזרחית.

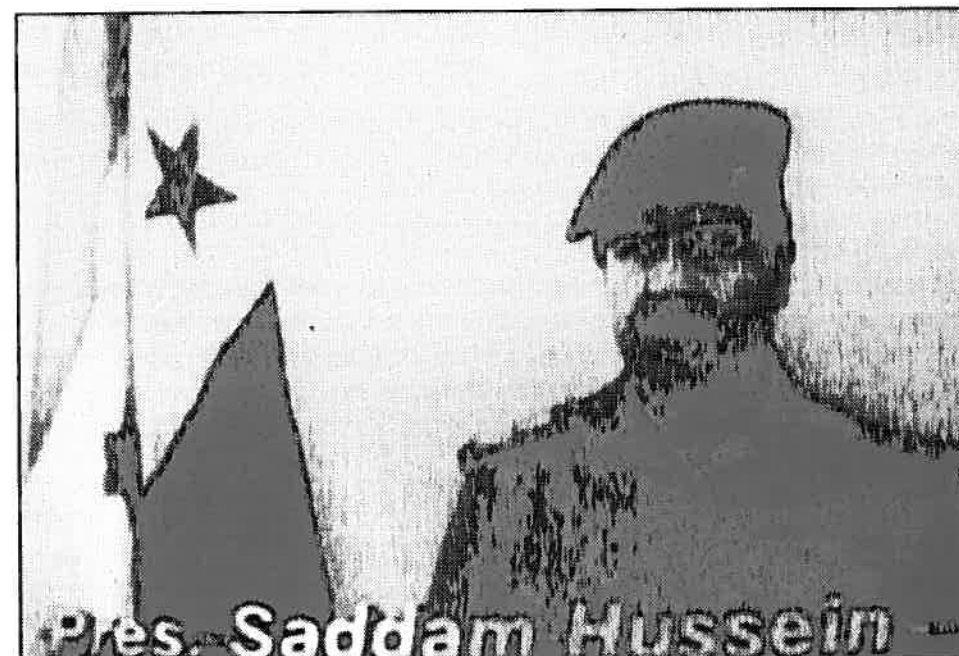
מי נשאר לנו כאויב כעת? נשארת סוריה, וסוריה ללא ספק שיפרה את מעמדה האסטרטגי בעקבות מלחמת המפרץ. היא השתתפה בקואליציה, אמנם השתתפות מפוקפקת, אבל היא רשומה כמשתתפת. סוריה ניצלה את התקופה שמאז תום המלחמה, כדי להסדיר את העניינים עם הנוצרים בלבנון, ועכשיו, היא יכולה לבסס את מעמדה שם, דהיינו לוודא שהמשטר הלבנוני יהיה תחת פיקוחה ובשליטתה. בינתיים סוריה גם קיבלה עוד תיגבורת של טילים מסוג סקאד-C, טילים בעלי טווח יותר ארוך וראש קרבי יותר כבד. גם ידוע לנו שהסורים התקרמו התקרמות של ממש בפיתוחם ובייצורם של ראשים כימיים לטילים האלה, ותמיד צריך לזכור שבשנים האחרונות הצבא הסורי גדל ובסדר"כ שלו יש לפחות עשר ריוויזיות סדירות ופעילות. בעצם העובדה הזאת יש משום סכנה פוטנציאלית בשבילנו, ובנסיבות מסוימות ובתנאים מסוימים סוריה יכולה להיות אויב שינקוט יוזמה התקפית מפתיעה נגדנו.

באשר לדרום-לבנון, אפשר שיחול שינוי במצב בעקבות השינויים שחלים בתוך לבנון. לסורים תהיה יד בעניין ונראה כיצד הם ינהגו בדרום-לבנון. זה יהיה מבחן בשבילם ואות וסימן בשבילנו לאן מועדות פניה של סוריה.

ירדן יצאה מהמלחמה בשן ועין, בייחוד מן הבחינה הכלכלית. אמנם היא השתחררה מהאיום העיראקי, אבל היא נתונה במצב כלכלי קשה. שלא כמו סוריה, שאיננה מתלהבת מתהליך השלום, ירדן להוטה להשתתף בו, כי כך נפתחת לה הדרך לשיפור יחסיה עם ארצות-הברית ועם מערב אירופה והיא יכולה לחזור לשורת הלקוחות המכובדים של העולם ה"נאור" במזרח התיכון.

ומכאן, כשאני בוחן את התמונה האסטרטגית הכוללת, אינני חושב שהיא מזעיפה לנו פנים, אבל אין להתעלם מענני הדאגה. קודם כל מרוץ החימוש ההולך ומתפתח; כבר עכשיו נחתמות עסקות נשק עם כל המדינות באזור, ומדובר בכמויות נשק ניכרות ובסוגי נשק מתקדמים. ואין לשכוח את לוב, ואת שליטה קדאפי, הממשיך ברצינות רבה לפתח כושר רב-היקף של לוחמה כימית. כעת גם משתתפות חמש מדינות מוסלמיות במרוץ להשגת נשק גרעיני: איראן, עיראק, סוריה, לוב ואלג'יריה, והאחרונה קרובה ביותר להשגת המטרה.

בזמן האחרון כבר מנסר בעולמנו, ובעיקר בעולם האקדמי, נושא הפיקוח על מירון החימוש, אבל עד כה אלה הם רק דיבורים, ובינתיים לא נעשות כל פעולות של ממש בשטח. כל זמן שהעניין מנסר באוויר ולא נתפס באיזה חוט-שדרה מעשי, המחייב תקנות והסכמים ברורים, על פיקוח הדדי



(AP)

סדאם חוסיין נואם בטלוויזיה העיראקית.

יכולת רבה ותחכום רב בהברחת כלי נשק בכמויות גדולות, ובהברחת טכנולוגיות ובהסתרתן.

אל לנו לשכוח את מערכת המחקר הפיתוח והייצור של העיראקים, שהיתה מערכת עניפה מאד, רבת-היקף ועם תוצאות בשטח. הסקאדים שנורו לעבר ישראל, הם תוצאה של מערכת מחקר, פיתוח וייצור של העיראקים. אסור לנו לזלזל בכך, ואין לי ספק שהעיראקים יעשו את כל שביכולתם כדי להחזיר עטרה ליושנה. למרות האמברגו והרגישות הגדולה מבעבר לגבי עיראק, אנחנו יודעים מהנסיין מה אפשר לעשות עם כסף כדי להשיג מידע וכדי להשיג אמצעי לחימה. ואם ישכילו העיראקים לנצל את הסדקים הקיימים – ובוודאי יהיו סדקים באמברגו – ואם הם וירכשו ציוד וטכנולוגיות מצפון-קוריאה, סין, ברזיל, ארגנטינה או מדינות יצרניות נשק אחרות הרעבות למטבע קשה – הם יוכלו לקצר את משך תקופת השיקום.

לסיכום סוגיית הצבא העיראקי, ברצוני לומר: יהיה שיקום של הצבא העיראקי ואם סדאם חוסיין

וכו' ניהא, אך מירוף החימוש בהחלט צריך לגרום לנו ראגות כבודות.

ובאשר לתהליך השלום, הוא מציב אותנו על פרשת דרכים, ללא כל ספק. אם נתקדם בתהליך השלום, גם אם הוא ייכשל, אבל נצטייר כמי שנותן יד לתהליך, הרי מבחינה אסטרטגית ייטב לנו. אבל אם התהליך ייתקע וישתרר קפאון לתקופה ארוכה, וישראל תוקע כמי שגרמה לכך – יתגלה לעינינו מחזה אסטרטגי כלל לא מרנין. המתח בינינו לבין ארצות ערב ילך ויגבר, האינתיפאדה לא תיפסק – אמנם היא לא התגברה בעקבות המלחמה במפרץ, אבל גם לא פסקה. ואם יגבר המתח בינינו לבין ארצות-ערב, ניתפס בעיני הפלסטינים כמי שגזלו מהם את הסיכוי האחרון לפתור את בעייתם. במצב-דברים כזה, מוכרחה, במוקדם או במאוחר, להיווצר קואליציה צבאית ערבית כזאת או אחרת שתאיים על ישראל. זה לא חייב להיות מיד, זה עלול לקרות תוך חמש או שבע שנים, אולי אפילו בעתיד הרחוק יותר – אבל אז עלולה לפרוץ מלחמה ומלחמה קשה.

מלחמה זו – אם תפרוץ – לא חייבת גם אז להיות מלחמה המאיימת על קיומנו, בגלל התפישה הערבית האומרת שבידי ישראל יש נשק גרעיני. מבחינתם, לא צריך להעמיד את ישראל במבחן של מלחמת קיום שבו תשתמש בנשק הזה. אבל אין בדברים אלה משום נחמה, אין בכך רבותא, כי עדיין מדובר במלחמה קשה מאד שבה יבקשו הערבים לרכך אותנו על ידי הסבת אבדות ונזקים, על ידי הנחתת מכות קשות עלינו כדי שנבוא למשא ומתן כילדים טובים, כשויות רכים, ונסכים לקבל את התנאים שלהם. ההחלטה אם כך ואם כך היא בידינו, ואני מקווה שבכל זאת ולמרות הכל נדע להחליט נכונה.

אלוף (מיל') שלמה גזית:

תודה לאלוף (מיל') אהרון יריב. אני מזמין את ד"ר אשר ססר, ראש מרכז דין לחקר המזרח התיכון ואפריקה להרצות בפנינו על המערכת הבינערבית לאחר המלחמה.

ד"ר אשר ססר:

המערכת הבינערבית אחרי המלחמה

כשמדובר בהשלכות של משבר המפרץ, יש לזכור שהשלכות של אירועים מלחמתיים אחרים במזרח התיכון ניכרו לעיתים שנים רבות לאחר התרחשותם. קשה כבר היום לדבר על ההשלכות משום שאת חלקן אנחנו רואים, ואילו השלכות אחרות בוודאי נופתע לראות בעוד שלוש או חמש שנים, ומי יודע מה תהיה דמותן?

במשבר המפרץ דובר רבות על סדר חדש. סדר חדש בערבית הוא "נט'אם ג'דיר". בהיסטוריה של המזרח התיכון למונח "נט'אם ג'דיר" שורשים החוזרים כ-200 שנה לאחור, לרפורמות של האימפריה העות'מאנית ושל מוחמד עלי במצרים. ואמנם, אי אפשר להבין את המזרח התיכון של ימינו וגם לא את משבר המפרץ, שלא בהקשר ההיסטורי של 200 שנות עימות של המזרח התיכון עם המערב. כשם ספרו של ברנרד לואיס – "המזרח התיכון והמערב", זוהי הפריזמה שדרכה צריך לראות את החלק הגדול של ההתפתחויות ההיסטוריות של האיזור הזה וללא ספק, גם את משבר המפרץ.

במשבר המפרץ לא היו אלה האמריקאים ולא הישראלים שהמציאו את הדימויים הצלבניים. הערבים הם שראו את אתגר משבר המפרץ כחלק בלתי נפרד של העימות ההיסטורי בין מזרח ומערב. סדאם חוסיין נטל לעצמו את הדימוי של צלאח אל-דין. כך הוא ראה את עצמו וכך ראו אותו רבים אחרים בעולם הערבי.

החווייה הטראומטית של העולם הערבי-מוסלמי, של אובדן תחושת העליונות והחלפתה בתחושת נחיתות והשפלה בעימות עם המערב, היא הציר המרכזי של ההיסטוריה של המזרח התיכון המודרני – ההכרה בצורך בשינוי וברפורמה לנוכח העליונות הצבאית, המדעית, הטכנולוגית והמדינית של המערב. במענה האידאולוגי למערב באמצע המאה ה-20 ניכרו שני זרמים עיקריים. הזרם החילוני, השמאלני, הפאן-הערבי מצד אחד, והפונדמנטליזם האיסלאמי מן הצד השני. עבר אל-נאצר והמשיחיות הפאן-ערבית היו המסר של שנות ה-50 וחלק משנות ה-60. סדאם חוסיין ניסה לשלב את שניהם, את הפאן-ערביות המשיחית עם סימבולים איסלאמיים רדיקליים.

על רקע המציאות ההיסטורית הזאת אפשר להבין את ההזדהות העממית הרחבה מן המערב הערבי ועד המגרב עם מה שסימל סדאם חוסיין במשבר המפרץ. ובאותה עת ניתן להבין את ראיית הציבור

והמבוכה ההיסטוריים, הבליט את הרצון להשפיל את המערב, תוך התמכרות לאיראת העוצמה. בזה טמון שורש ההזדהות עם סדאם חוסיין בקרב ההמונים בעולם הערבי. אולם יש לעשות הבחנה ברורה בין הפאן-ערביות שהיא חלק בלתי נפרד של ההזדהות העצמית של ההמונים, לבין האינטרס המדינתי של המשטרים. יש ניגוד ביניהם. הם אינם משלימים זה את זה.

מאז 1967, אפשר להצביע על העמקת הלגיטימציה של המדינה הטריטוריאלית והתחזקות המשטרים המרכזיים. המשטרים הם בעיקר משטרים של סטטוס-קוו, משטרים פרגמטיים שאינם מודרכים על ידי האידאולוגיה של ההמונים. הרגש הפאן-ערבי והאיסלאמי, נחל אכזבה קשה מאד במשבר המפרץ. מכה פסיכולוגית קשה הונחתה על הרדיקלים, האיסלאמיים והאחרים, בשל התבוסה של סדאם חוסיין. חשוב להצביע על כך שהקואליציה הערבית שהתאגדה נגד סדאם חוסיין בראשותה של מצרים, לחמה נגד מדינה ערבית ועשתה יד אחת עם מעצמה מערבית למען השבת הסדר הישן, הסטטוס-קוו המדינתי. אף שלא נעדרה מבוכה מקרב חברות הקואליציה, הן עמדו בתוקף על עמדתן, במיוחד מצרים, אך גם סוריה לא נסוגה. זה הנצחון המובהק של המדינה הטריטוריאלית, של המערכת המדינית. לא נוצר סדר חדש. נהפוך הוא, אלה שבאו להילחם בסדאם חוסיין באו וביקשו להנציח את הסדר הישן, ובכך והצליחו.

אחת התוצאות של המשבר הזה, מבחינת העולם הערבי היא חיזוק המערכת המדינית והיחלשות נוספת של הפאן-ערביות או הפאן-איסלאמיות. הנצחון של כוחות הסדר הקיים הוא המשך של תהליך המתקיים זה זמן רב בעולם הערבי. ראו את התנהגותה של סוריה בלבנון; סוריה הפכה את לבנון למעין פרוטקטורט, אבל היא לא חיסלה את הריבונות הלבנונית והקפידה לשמור, אפילו באופן מלאכותי, על הלגיטימיות של המדינה הלבנונית. המלחמה במפרץ הביאה לרסטורציה של כוויית. אפילו השמירה על שלמותה של עיראק, היתה לאינטרס של המדינות שלחמו בעיראק לפני זמן קצר. לא ארצות-הברית, לא סעודיה, וגם לא תורכיה – מעוניינות בפירוקה של עיראק. הן הביסו את עיראק והשפילו אותה, אבל לא שינו את גבולותיה. ולכך חשיבות רבה למדינות אחרות באיזור ובראשן ירדן.

רבים הספידו, מספידים ובוודאי עוד יוסיפו להספיד את ירדן. אבל היא עדיין שם. היא עדיין קיימת לא בשל המזל וכישר ההישרדות המיסטי של המלך חוסיין, אלא בעיקר בגלל האינטרס של אחרים בהמשך הסטטוס-קוו הטריטוריאלי. ירדן מצויה במוקד הגיאופוליטי של הסהר הפורה, ובמוקד הגיאופוליטי של הסכסוך הישראלי-ערבי. קריסתה של ירדן משמעותה תהו ובהו איזורי, שלא הסורים, לא העיראקים, לא הסעודים ולא האמריקאים – ואני חושב גם לא הישראלים – מעוניינים בו. ירדן נתונה במצוקה כלכלית קשה, אולי המשבר החמור ביותר בתולדותיה, קשה יותר מספטמבר השחור. כדי להתמודד עם ספטמבר השחור היה צריך חוסיין להורות לצבא לצאת מבסיסיו ולהכות במחבלים. הוא אינו יכול לקבל החלטה לפתור את בעיותיו הכלכליות; הדבר



שבויים עיראקיים שהסגירו עצמם לחיילים אמריקאיים בכוויית. (AP)

הערבי את ארצות-הברית כממלאת את שליחותו ההיסטורית של המערב – לשלול מן הערבים את כוחם, בתיאום עם ישראל, או אף בעזרתה או למענה. השילוב של ארצות-הברית, ישראל, הסכסוך הישראלי-ערבי ומשבר המפרץ הוא שילוב שיש בו כדי להסביר, ולו בחלק, את רצונו של סדאם חוסיין לפגוע בישראל במהלך המשבר. היו בתוכנו מי ששאלו מה ההגיון של פגיעת סדאם בישראל. אפשר למצוא לפחות חלק מן ההגיון בויקה המדינית שערכים רבים ברחבי העולם הערבי ובהם סדאם חוסיין, יוצרים בין ישראל לאתגר ההיסטורי של המערב.

היה זה פואד עג'מי במאמר ב"פוריין אפירס", שכותרתו "The Summer of Arab Discontent", שכתב על התחושה הרווחת בעולם הערבי, שההיסטוריה חולפת על פניו ומותירה אותו מאחור: העולם כולו משתנה, באירופה חלים שינויים מפליגים והערבים שוקעים במשבר חברתי, כלכלי ותרבותי הנראה ללא מוצא. חוסר-אונים מול תופעות איזוריות חשובות ביותר, כמו העליה מברית-המועצות לישראל, וסדאם חוסיין מופיע כנאצר חדש, כמי ששייב לערבים את השליטה בגורלם ההיסטורי. לפני כ-15 שנים כתב שמעון שמיר מאמר על הנאציוניזם, אשר מול העלבון

תלוי ברצונם של אחרים. אבל בעיקרו של דבר, בגלל השיקולים שהוזכרו, יש כלפי ירדן רצון טוב. היפאנים, האמריקאים, הגרמנים, והקנדים ואחרים מזרימים כסף לירדן. ומונעים בכך את התמוטטותה הכלכלית.

הקואליציה, שהיתה מן הבחינה הערבית בהנהגתה של מצרים, היא שניצחה במלחמה הזאת. לכך השלכות על המערכת הבינערבית ועל הסכסוך הישראלי-ערבי. במפרץ התמודדו שתי אסכולות ערביות, זו המיוצגת על ידי מצרים וזו המיוצגת על ידי עיראק. אלה שתי אסכולות מנוגדות; האחת מבקשת לפתור את בעיות האיזור בדרכי שלום והאחרת רואה את פתרון בעיות האיזור בהפעלת כוח, אם באשר לכוויית ואם באשר לישראל. זה לא בלתי חשוב לישראל כמובן, שהמצרים ניצחו במאבק הזה. לא ניתן היה לדבר כלל על תהליך מדיני, על "חלון הזדמנות", אם בעימות הזה היתה ידה של עיראק על העליונה.

בעולם הערבי נוצר ציר חדש, או אולי מדויק יותר לומר, ציר חדש-ישן: מצרים, סוריה, סעודיה. ציר זה שלט בכיפה ביחסים הבינעריים עוד בשנות ה-40, בתקופת המאבקים השושלתיים בעולם הערבי. ציר זה היה קיים במלחמת יום הכיפורים והוא קיים שוב היום, דווקא בכיוון המעורר תהליך מדיני יותר מאשר התפתחויות אחרות. מנהיגותה של מצרים התבססה מחדש, למרות הסדר השלום עם ישראל. מצרים חזרה אל חיק העולם הערבי כמנצחת. סוריה היתה חברה בקואליציה, והיא איננה פועלת היום כבעבר להכשלת ה"פאקס-אמריקנה", בשותפות עם ברית-המועצות. ייתכן שסוריה לא תמצא את הבסיס למשא ומתן עם ישראל, וייתכן שישראל לא תמצא את הבסיס למשא ומתן עם סוריה. אך סוריה איננה ממלאת את התפקיד התבלני כלפי התהליך המדיני כפי שמילאה בעבר. מסעוריה היו ציפיות מופרזות. מי שציפו למעין "אופציה סעודית", הפריזו במקומה של סעודיה במרקם הערבי. אבל סעודיה איננה מפריעה לתהליך המדיני, גם אם תרומתה איננה מכריעה.

באשר לארגונים איווריים ערביים, הליגה הערבית, או הארגונים האיווריים האחרים כמו המועצה לשיתוף פעולה ערבי או המועצה לשיתוף פעולה במפרץ – כל אלה איבדו מהשפעתם וממשקלם והם אינם יכולים לעצב תהליכים עיקריים בתוך העולם הערבי. וגם לא להפסיקם. זהו ביטוי אחר לאותה דעיכה של הפאן-ערביות.

הדעיכה של הפאן-ערביות וחיווקם של הלאומים הטריטוריאליים חשובים מאד גם בשל ההקשר הפלסטיני, כי מדובר גם בהתבססות הלאומיות הפלסטינית. התנועה הלאומית-הפלסטינית נעה זה למעלה מ-50 שנה בין שני קטבים: הקוטב של ההישענות העצמית, או על מה שהפלסטינים אוהבים לקרוא "אל קראר אל פלסטיני אל-מוסתקל" – ההחלטה הפלסטינית העצמאית, מצד אחד. לבין תלות בגורמים הערביים החיצוניים מן הצד השני. הפלסטינים נעו בין שני הקטבים האלה משנות

ה-30 ואילך. האינתיפאדה היא ביטוי-שיא של ההישענות העצמית הפלסטינית. האינתיפאדה היא אחד מקורבנות משבר המפרץ. יש פלסטינים המדברים היום בביקורת עצמית על האינתיפאדה, בקוראם לה "אינתי-פודה". (פודה בערבית משמעותה אי-סדר או תוהו ובוהו). האינתיפאדה מאבדת מתאוצתה והיא מאבדת מן הקוהיסיביות שלה, לכך מתלווה תחושה של אובדן דרך. אין פירוש הדבר שהאינתיפאדה תיפסק, ובוודאי נהיה עדים לה עוד הרבה זמן, אך האינתיפאדה שלאחר המשבר במפרץ איננה האינתיפאדה שלפני המשבר. עצם ההישענות על סדאם חוסיין במהלך המשבר, היתה הודאה של הפלסטינים בחוסר יכולתם לממש את ההישגים הפוליטיים הרצויים להם באמצעות האינתיפאדה. לאינתיפאדה יש מגבלות והם הכירו בהן ולכן פנו אל הגואל החיצוני, אבל הגואל החיצוני הכוזב גם הוא. האינתיפאדה, והפלסטינים, נמצאים היום במצוקה. הפלסטינים נערכו נגד מסייעיהם המסורתיים בעולם הערבי. לכך יש מחיר. הם גם נערכו נגד ארצות-הברית וגם לכך יש מחיר.

מתבקשת עתה ההשוואה עם ירדן. ירדן נהגה כמוהם, וגם היא הודתה עם עיראק. אך ירדן איננה משלמת מחיר דומה. גם ירדן נערכה נגד ירידיה המסורתיים. אולם היא נתפשת, בצדק או שלא בצדק, כמי שמהלכיה הוכתבו על ידי אילוצים פנימיים ואיווריים בעוד שהפלסטינים נתפשים כמי שנענו לצו המצפון, למי שפעלו על פי נטיית ליבם האמיתית. הם הודו עם המסר של סדאם; הם לא אולצו להודות איתו. האינטרס ביציבותה של ירדן קיים גם בהקשר הזה. יש נכונות גדולה יותר לסלוח לירדן מאשר לאש"ף. ולכך יש חשיבות מיוחדת משום שהדבר משפיע על יחסי הכוחות בתוך המשולש ירדן-אש"ף-שטחים – המשולש הנצחי העוסק בבעיה הפלסטינית מן הצד הערבי. ירדן, אש"ף ותושבי השטחים – שלושתם גורמי קבע. לא ניתן להוציא אף לא אחד מן השלושה.

השאלה איננה אופציה ירדנית מול אופציה פלסטינית, אלא מהו המשקל היחסי של כל אחד ממרכיבי המשולש. המשקל היחסי בתוך המשולש המשולש הזאת משתנה בעקבות משבר המפרץ, ולכך יש השלכות על התהליך המדיני. הפגיעה במעמדו של אש"ף מעלה את המשקל היחסי של תושבי השטחים במערכת הפוליטית הפלסטינית. הפלסטינים בשטחים תובעים לעצמם יותר השפעה. זאת תופעה שניתן להבחין בה מראשית האינתיפאדה, ואולי עוד קודם לכן. אבל היום נוספת לתופעה זו תחושה של דחיפות, ומכאן הלחץ על אש"ף-תוניס לאפשר את המפגש עם בייקר. מכאן גם הרעיונות בתוך השטחים בדבר עריכת בחירות למוסדות הפלסטיניים כדי לתת יותר ביטוי לתושבי השטחים – לא כתחליף לאש"ף, אלא כלחץ של תושבי השטחים להאדיר את השפעתם בתוך המערכת הפלסטינית.

מעמדה של ירדן השתפר, לפחות בכל הנוגע לתהליך המדיני. גם הקונטקסט האיוורי השתנה. בקיץ 1988, עת קיבל חוסיין את החלטת הניתוק מהגדה המערבית, האינתיפאדה והמעמד העולה והמתחזק של אש"ף הם שעיצבו את פני האיוור. בינתיים נחלשה השפעת האינתיפאדה ומעמדו של

אש"ף נפגע. הלגיטימיות של חוסיין בעיני הפלסטינים התחזקה, דווקא בשל העמדה שהוא נקט במשבר המפרץ. ובקונטקסט האיזורי הזה, ירדן נוקטת פעילות יותר אקטיבית ביחס להסדר ומתרחקת מהמדיניות שהיא קבעה לעצמה אחרי הניתוק מהגדה המערבית. מלכתחילה הניתוק לא היה ניתוק, משום שירדן איננה יכולה לנתק את עצמה מהבעיה הפלסטינית. ירדן יכולה לנקוט במהלכים אדמיניסטרטיביים של ניתוק מינהלי ומשפטי - כפי שאמנם עשתה. אך אין ביכולתה להוציא את עצמה מהמשוואה הפלסטינית, מטעמים גיאוגרפיים ודמוגרפיים כאחד, עתידה של ירדן תלוי בפתרון השאלה הפלסטינית. היא איננה יכולה להוציא את עצמה מהמשחק. עצם העובדה שיש היום דיבורים על חידוש הסכם חוסיין-ערפאת מפרברואר 1985, על משלחת משותפת למשא ומתן, על קונפדרציה ירדנית-פלסטינית, כל אלה, בין אם יתממשו למשהו יותר קונקרטי ובין אם לא, כבר אומרים דרשני. ירדן ואש"ף זקוקים זה לזה, והעובדה שהם הולכים ומתקרבים האחד אל השני, יש בה כדי לפתוח מעט את אותו "חלון הזדמנות" שעליו מדובר.

רצוי לסכם את הדברים בכמה הערות על "חלון הזדמנות" מנקודת הראות הערבית. בתוך העולם הערבי ניתן להבחין בין מי שחושבים שהזמן פועל לרעתם לבין מי שחושבים שהזמן פועל לטובתם. יש לכך השלכות ישירות על עמדותיהם בסכסוך. מי שחושב שהזמן פועל לרעתו, נוטה להגיע להסדרים עם ישראל. מי שחושב שהזמן פועל לטובתו, נוקט בדרך-כלל עמדה יותר ריקלית: הנצחון מובטח, "נצח פלסטין לא ישקר".

כיצד משפיעים השינויים שהתחוללו בזמן האחרון על התפישה הזאת של גורם הזמן? אמנה בקצרה את השינויים:

* סוף המלחמה הקרה - הדבר בוודאי משפיע על מעמדן על מדינות כמו סוריה ומעמדם של אירגונים כמו אש"ף.

* העליה מברית-המועצות והשלכותיה על המאזן הדמוגרפי. לכך יש חשיבות בראייתה של ישראל את עצמה, ובראייתם של הערבים את ישראל.

* המגבלות של האינתיפאדה מוכרות וידועות בעולם הערבי היום הרבה יותר ממה שהיו לפני שנה או שנתיים.

* תבוסת עיראק והשפעתה על שינוי יחסי הכוחות האיזוריים.

שינויים אלה יכולים להציב סימני שאלה בפני אלה בצד הערבי שראו עד עכשיו את גורם הזמן כפועל לטובתם ונקטו עמדות ריקליות. יש בהם כדי לתרום ליתר פרגמטיזם בתוך הציבור הפלסטיני ואולי גם בקרב הסורים ומדינות ערביות אחרות. זה הצד האופטימי של ההערכה הזאת.

המלחמה במפרץ הפרסי והשלכותיה

לעומת זאת שינויים אלה עלולים לדחוק את הרדיקלים לקיצוניות ולהביאם לביצוע מעשי יאוש. דומה כי אנחנו רואים את שני הביטויים בעת ובעונה אחת בתוך הציבור הפלסטיני: יתר נכונות לחפש אפיקי הידברות וגם מעשים של הקיצוניים המגיחים ממנהרת היאוש.

"חלון הזדמנות" כפי שהוא נקרא הוא שעתם של המדינאים ושל המדינאות. אם זו תהיה שעתם היפה, ימים יגידו.

אלוף (מיל') שלמה גזית:

תודה רבה לר"ר ססר על הרצאתו.

ההרצאה האחרונה במושב זה תינתן מפי פרופ' גליה גולן, יו"ר המרכז לחקר ברית-המועצות ומזרח-אירופה ע"ש מיירוק שבאוניברסיטה העברית בירושלים. בהרצאתה היא תנתח את האינטרסים הסובייטיים במזרח התיכון בעקבות המשבר והמלחמה.

פרופ' גליה גולן:

האינטרסים הסובייטיים במזרח התיכון

לנוכח הבעיות העומדות בפני מנהיגות ברית-המועצות היום, המזרח תיכון והסכסוך הישראלי-ערבי אינם נמצאים במקום גבוה בסדר העדיפויות של מוסקבה. יחד עם זאת, לברית-המועצות יש עדיין עניין באיזור הזה, גם בגלל קרבתו לגבולותיה הדרומיים, ובמיוחד לרפובליקות הדרומיות הבעייתיות וגם בשל הפוטנציאל הכלכלי הטמון בו. מבחינתה של ברית-המועצות יש למזרח התיכון חשיבות גם בשל מיקומו האסטרטגי והפוליטי וחשיבות צבאית בהקשר היחסים שלה עם ארצות-הברית ועם המערכת הבינלאומית.

החשיבה החדשה ומדיניות החוץ של ברית-המועצות תחת גורבצ'וב נתנה משמעות חדשה לאינטרסים האלה. בהתאם לעקרונות החשיבה החדשה – רעיון התלות ההדדית של מדינות העולם, הדא-אידאולוגיזציה של היחסים הבינלאומיים, ושימת הקץ ל"משחק סכום האפס" ביחסים עם המערב, וכתוצאה מכך, גם סיום קונפליקטים איזוריים באמצעות פתרונות פוליטיים – כל אלה הגבירו את התמיכה והעניין בברית-המועצות בשיתוף פעולה עם ארצות-הברית, הן במישור הגלובלי והן במישור האיזורי, על מנת לפתור בעיות איזוריות על בסיס מה שהסובייטים קוראים איוון אינטרסים.

באשר לסכסוך הישראלי-ערבי, למושג איוון אינטרסים יש מבחינת הסובייטים משמעויות ברורות:

- התחשבות באינטרסים של ישראל, ובייחוד בשאיפתה לבטחון – בנוסף להכרה באינטרסים של הפלסטינים בהגדרה העצמית.
- הפעלת לחץ על הערבים בכלל, ועל אש"ף בפרט, למיתון עמדתם.
- רעיונות לבטחון איזורי על מנת להרגיע את חששותיה של ישראל בתחום הבטחוני.

אבל, שאיפתה של ברית-המועצות להשגת הסדרי בטחון איזורי, רעיונותיה והצעותיה נובעים גם מדאגתה מן הסיכונים הצבאיים שיש באיזור הזה כולו, ובהם מרוץ החימוש, התפתחויות טכנולוגיות, ובייחוד בתחום הנשק הבלתי-קונבנציונלי, וכן קרבתו הגיאוגרפית לברית-המועצות – כל אלה עלולים לסכן הסכמים לפירוק-נשק שהושגו בין ארצות-הברית לברית-המועצות ולסכן את הסדר העולמי החדש.

המלחמה במפרץ הפרסי והשלכותיה

המשבר במפרץ הבלים בעיני הסובייטים את הצורך בבטחון איזורי וביציבות איזורית. ובהתאם לחשיבה החדשה, ניסה גורבצ'וב להשיגם דרך שיתוף פעולה עם ארצות-הברית. הוא ניסה להוכיח שברית-המועצות היא מדינה אחראית ואמינה היכולה להיות שותפה לעולם נאור. לגורבצ'וב היו כמובן מניעים אחרים – רצונו בהמשך הסיוע הכלכלי של המערב.

ואמנם, נראה שגורבצ'וב הצליח במידה רבה בנסיונו לשותף פעולה במשבר המפרץ. הוא תמך בקואליציה האנטי-עיראקית, דבר שאיפשר השגת החלטות חשובות לשימוש בכוח – תמיכה שאיפשרה לארצות-הברית ולקואליציה האנטי-עיראקית לפעול.

כמובן, נסיונה של ברית-המועצות לפעול ברגע האחרון להשגת הפסקת-אש, ולמנוע בדרך זו את מתקפת הקרקע של ארצות-הברית – צעד שהיה בו בכל זאת משום נסיון להרגיש את המבדיל בין המטרות הסובייטיות במלחמה למטרות האמריקאיות – עורר קשיים, ופגע זמנית בשיתוף הפעולה בין שתי המעצמות. אבל, בסופו של דבר העדיפה ארצות-הברית להתעלם ממנו, ובתום המלחמה חזרה ברית-המועצות לשיתוף פעולה מלא הן במסגרת האו"ם והן במסגרות אחרות.

ואולם, אם מבחינת הסובייטים הבלים המשבר את הצורך לשים קץ לאי-היציבות האיזורית ולשמור את הסדר העולמי החדש, ועל היחסים החדשים בין ברית-המועצות לארצות-הברית. מצד שני, המשבר במפרץ הבלים את הא-סימטריות ביחסים שבין שתי המעצמות – את הדומיננטיות האמריקאית לעומת החולשה הסובייטית. כאשר גורבצ'וב דיבר על קץ העולם הרו-קוטבי, הוא חשב בוודאי בכיוון של עולם רב-קוטבי, והנה, בעקבות משבר המפרץ התחזקה עוד יותר דווקא המגמה של עולם חד-קוטבי: ארצות-הברית כמעצמת-העל היחידה בעולם וברית-המועצות כלא יותר מאשר נספחת לה.

מצב דברים זה נוצל על ידי השמרנים בקרמלין ושירת את מתנגדי הפרסטרויקה. קבוצות ואנשים בעיקר בקרב הצבא והתעשייה הצבאית, שאליהם הצטרפו גם שמרנים מקרב המפלגה הקומוניסטית, (שממילא רעתם לא היתה נוחה מהסכמי הפיקוח על הנשק, מאובדן מזרח אירופה ומתוצאות אחרות של מדיניות גורבצ'וב), ניצלו את המדיניות של גורבצ'וב במשבר המפרץ ואת הפגיעה ביוקרתה של ברית-המועצות במאבקם המתמשך בפרסטרויקה ובגורבצ'וב, עד שגרמו-להתפטרותו של שוורדנאזה שסימנה את הנסיגה מן הפרסטרויקה.

לדעתי, השפעת משבר המפרץ לאור המאפיינים האלו של המדיניות הסובייטית במזרח התיכון שלאחר המשבר נקבעת בעיקר על ידי כוחם היחסי של השמרנים במוסקבה. אבל גם השפעת השמרנים בשאלה הזאת, איננה לגמרי ברורה וחותרת. גם השמרנים בצבא שותפים לרצונו של גורבצ'וב ביציבות איזורית. גם הם רוצים בסיוע מערבי, כי שיפור בכלכלת ברית-המועצות הוא תנאי הכרחי לשיפור הטכנולוגי והאיכותי של הצבא הסובייטי. ואחד הלקחים ממלחמת המפרץ,

אני גם מצפה שהסובייטים יגלו עניין בהסדרים איזוריים ובפרט בכל הנוגע להסכמי בטחון. בהקשר זה תיתכן הצגה מחדש של רעיונות שהעלה שוורדנאדזה ב-1989 והסובייטים חזרו והשמיעו אותם באוזני האמריקאים לפני משבר המפרץ וגם לאחריו, כולל תוכניות להגבלת אספקת הנשק למזרח התיכון, פיקוח על העברת טכנולוגיה, ובייחוד בתחום הנשק הבלתי-קונבנציונלי. יחד עם זאת אני כבר מבחינה ביתר דגש אצל הסובייטים על נושא הנשק הבלתי-קונבנציונלי, ויכול להיות שכאן אנחנו רואים את ידם של השמרנים. כלומר, דגש חזק יותר על פירוק והגבלת הנשק הכימי, הביולוגי והגרעיני, אבל המשך מכירת נשק קונבנציונלי למדינות ערב.

בברית-המועצות מתקיים כבר יותר משנה ויכוח שהחרף בעקבות מלחמת המפרץ על נושא מכירת הנשק. יש המתנגדים למכירות הנשק מטעמים מוסריים – טיב המשטרים שבהם תומכת מוסקבה. אחרים טוענים שמכירות הנשק הללו אינן רווחיות, כי על פי רוב מדינות ערב ממילא לא משלמות עבור רכישותיהן. אולם אל מול טענה זו העלו הצבא והתעשיות הבטחוניות את הנימוק כי מכירות הנשק מהוות 15 אחוזים של ההכנסות הסובייטיות במטבע קשה. ובזמן המלחמה הרי מדינות ערב, קרי סוריה, קיבלו מענקים נדיבים מסעודיה. סוריה, כך נאמר, יכולה היום לשלם. מה עוד שלטענת השמרנים, ארצות-הברית המשיכה גם היא במכירת נשק למדינות האיזור – ולכן אין שום סיבה להפסיקה.

ניתן גם לצפות שהסובייטים ינסו בכל זאת ליצור ולהדגיש איזשהו קו סובייטי קצת שונה מהקו של ארצות-הברית, כדי להוכיח שברית-המועצות איננה בבחינת נספח ותו לא לארצות-הברית. פירוש הדבר שלדעתי לא נראה את שיתוף הפעולה האינטימי שהיה בין ברית-המועצות לארצות-הברית בעידן שוורדנאדזה, שבו שיתפו השתיים פעולה בניסוח הצעות להסדר, כולל העברתן לערבים ולפלסטינים. אבל זה איננו אומר שהמדיניות הסובייטית תהיה שלילית או שהיא תנסה להפריע למשא ומתן, אפילו בהעדר שיתוף הפעולה האינטימי הזה. כי כפי שאנשי הצבא הסובייטי מעוניינים בהמשך הסיוע הכלכלי המערבי ובשיפור היחסים עם המערב, הם גם מוסיפים לתמוך ברעיון של הסדר הסכסוך הישראלי-ערבי כדי להשיג יציבות איזורית ולהגביל את ההתפשטות הצבאית האמריקאית. מכאן שהעמדות הסובייטיות אינן עמדות שבאות למנוע הסדר או להפריע להשגתו, אלא עמדות הבאות להבליט את המבדיל, להדגיש את הקו העצמאי של ברית-המועצות. ראשית, כדי למצוא חן בעיני הערבים – לא מעט מדינות ערביות כבר אינן רואות את ברית-המועצות כגורם המוכן או מסוגל לעזור להם – וגם כדי למצוא חן בעיני קבוצות שונות בתוך ברית-המועצות, המעוניינות שלא תיפגע יוקרתה של ברית-המועצות ועצמאותה. הקו העצמאי הזה יכול להתבטא ביתר דגש בנושא הפלסטיני. מעט הבדלים בנושא אופי המשא ומתן, ואולי בעניין אופי הכינוס האיזורי, אבל אינני מצפה מן הסובייטים היום שההדגשים השונים האלה יפריעו לתחילת משא ומתן או להצלחתו. כלומר, כל עוד ברית-המועצות שותפה לתהליך השלום – הקו העצמאי לא ילבש אופי מהותי. כמובן, הרבה תלוי בכוחם של השמרנים, אבל אין סימנים לכך

שעליו מצביעים הסובייטים הוא קיום הפער הטכנולוגי בין מערכות הנשק הסובייטיות למערכות האמריקאיות, ובעיקר במה שנוגע למערכות הגנה אווירית.

מאידך, הצבא והשמרנים אינם רוצים לראות את היציבות האיזורית והסיוע המערבי כבאים על חשבון העוצמה, העמדות והנכסים הסובייטיים, כולל קיום בסיסים ומכירות נשק במזרח התיכון, זאת במידה שיש ניגוד או התנגשות בין האינטרסים השונים האלה. גורבצ'וב הבין היטב שדבר כזה עלול לקרות – וזה מה שבאמת קרה לקראת תום מלחמת המפרץ – ועל כן הזהיר את השמרנים במוסקבה, שהיחסים עם ארצות-הברית הם יחסים "עדינים" ועליהם להבין שהם יכולים להינזק. וזה אולי ההבדל בין גורבצ'וב, במיוחד גורבצ'וב המצוי תחת השפעתו של שוורדנאדזה או של יועצו יקובלב ובין השמרנים. שוורדנאדזה ויקובלב הם התומכים הגדולים בשיתוף הפעולה הסובייטי-אמריקאי ובאוריינטציה האמריקאית של ברית-המועצות. גם שר החוץ הנוכחי בסמרגניך שותף לדעות ולעמדות הללו, אבל אין לו את הסמכות של קורמו. ולאחר הליכתו של שוורדנאדזה, לפי דעתי האיש הקובע את המדיניות הסובייטית במזרח התיכון הוא היועץ לגורבצ'וב – יבגני פרימקוב. פרימקוב הוא איש החשיבה החדשה. אומרים שהוא אפילו ממתווי החשיבה החדשה. הוא גם מזרחן ולאחרונה, גם פוליטיקאי המבין הבן היטב את המפה הפוליטית בברית-המועצות. בעיני השמרנים, פרימקוב צבר לא מעט נקודות בתום מלחמת המפרץ ביוזמה להפסקת-האש לפני תחילת מלחמת הקרקע.

ולכן אני מצפה מברית-המועצות היום ועם השפעת פרימקוב, לנקוט אולי בדרך ביניים בנושא המזרח התיכון. אני מצפה, ראשית, ליתר התרכזות במפרץ ולא דווקא באיזור שלנו, בגלל הפוטנציאל הכלכלי המיוחד של מדינות המפרץ. כך למשל, הסובייטים קיבלו אשראי של כארבעה מיליארד דולר בזמן המלחמה מממשלות כוויית, סעודיה ואיחוד האמירויות – כאות הוקרה של שיתוף הפעולה הסובייטי בקואליציה נגד סדאם חוסיין. שנית, אני מצפה להמשך שיפור היחסים עם ישראל, אם כי אני נוטה לחשוב שחידוש היחסים יבוא רק כשהיה ברור עוד יותר שאכן יתקיים משא ומתן להסדר בסכסוך. שלישית, אני מצפה לגמישות בכל מה שנוגע להסדר ישראלי-ערבי או ישראלי-פלסטיני; הסובייטים כבר אמרו, והם חזרו על זה שוב מאז המלחמה, שברית-המועצות תראה בעין יפה כל הסכם שהיה מקובל על הצדדים, בלי שתבחן בחינה מדוקדקת את הפרטים, בלי איזכור או עיסוק בנושא המדינה הפלסטינית, בשאלת הגבולות או בנושאי מחלוקת אחרים. פירוש הדבר, למעשה, התייחסות מעטה או אי-התייחסות כלל לשאלה איזה שטח או כמה שטח צריכה ישראל לפנות או מהי צורת השלטון שיש להציע לפלסטינים.

הסובייטים, כמובן, מעדיפים ועידה בינלאומית רבת-משתתפים, כי ככל שיש יותר משתתפים קל יותר לטשטש את הא-סימטריה בין ברית-המועצות לארצות-הברית. אבל גם לפני משבר המפרץ וגם לאחריו הורו הסובייטים שכל רצונם הוא בעצם השתתפותם הסמלית בתהליך.

ד"ר אשר ססר:

אני חושב שיהיה נכון לומר שאש"ף לא עמד לצידם של ידידיו המסורתיים בעולם הערבי ועל זה הוא משלם מחיר. זה לא אומר שהיחסים לא ישתנו במהירות רבה מאד. מי היה מעלה על הדעת שסעודיה תחדש את הסיוע לירדן למשל, אחרי הרפז שהסעודים הערימו לפתחו של המלך חוסיין במהלכו של המשבר האחרון. אבל נראה שלא ירחק היום והסעודים יעשו זאת, מטעמים של אינטרסים גיאופוליטיים – אינטרס סעודי ביציבותה של ירדן.

באשר למצרים, המצרים – ולא רק הם – רואים שלאש"ף יש תפקיד בתהליך המדיני. בתוך המשולש שעליו דיברתי, ירדן-אש"ף-תושבי השטחים, חלו שינויים. המצרים מדברים עם אש"ף, אך הם גם מדברים עם תושבי השטחים, ויותר ממה שהיו מוכנים לדבר בעבר. למצרים יש נכונות לדבר עם אש"ף. יש להם עדיין קשיים להידבר עם יאסר ערפאת אישית, גם זו בעיה עבור אש"ף. אין פירוש הדבר שהמחלוקת הזאת היא נצחית. מבחינה כלכלית, אש"ף משלם מחיר כבד מאד. הן הסעודים והן הכווייתים עדיין לא חידשו את הסיוע, והסעודים שקלו לעשות זאת דרך השטחים ולא דרך אש"ף, זה מהלך פוליטי מובהק וגם לו יש מחיר.

שאלה:

שאלה לפרופ' גליה גולן. היצגת מגמה סובייטית להפגין קו עצמאי לגבי התהליך במזרח התיכון, הצגת את הבעיות הפנימיות של ברית-המועצות ואת רצונם למצוא חן בעיני הערבים. דיברת די בהסתייגות על חידוש היחסים בין ברית-המועצות לישראל. מה באמת מניע אותם דווקא עכשיו להרק את היחסים עם ישראל בכיוון של חידוש הקשרים?

פרופ' גליה גולן:

קשה לי מאד לדבר על הנושא של חידוש היחסים כשיש אי-ודאות כה גדולה. העניין הוא שהסובייטים החליטו לחדש את היחסים, החלטה שנפלה בשנת 1985. ואנחנו אכן רואים שהסובייטים משפרים בעקביות את היחסים עם ישראל למרות האינתיפאדה ולמרות המלחמה, והם עושים צעד צעד ועוד צעד בכיוון זה.

מאז 1967 העמידו הסובייטים תנאי מינימלי: התקדמות במשא ומתן ובתהליך השלום. במשך השנים הם הוסיפו וגרעו תנאים. בתקופת גורבצ'וב הם חזרו והציגו את התנאי הזה. ישראל מצידה העמידה את חידוש היחסים כתנאי לשיתוף סובייטי במשא ומתן או בתהליך השלום. נראה שהסובייטים פשוט מנסים לדבוק בתנאי שהם הציבו, אף על פי שלדעתי הם רוצים לחדש את היחסים.

כידוע, הסובייטים כבר חידשו את היחסים עם דרום-קוריאה ועם מדינות אחרות, ובהן סעודיה. עם

שהשמרנים נוקטים עמדות שונות או שליליות במה שנוגע למזרח התיכון או לסכסוך הישראלי-ערבי.

לסיכום, הסכסוך הישראלי-ערבי לא תופס מקום גבוה בסדר העדיפויות הסובייטי. אבל בכל זאת, יש לו חשיבות בעיני הסובייטים ולכן גם עניין סובייטי בהשגת הסדר ומהסיבות האלה:

- א. זה אולי הסכסוך האיזורי היחיד שבכל זאת קשור, או שיש לו קשר לענייני הפנים של ברית-המועצות, אפילו אם רק באופן סמלי. הוא גם סכסוך שהפך לסמל במובן העמדות בעד ונגד הפרסטרואיקה.
- ב. יש לסכסוך זה פוטנציאל להיות מוקד של ההבדלים בין אנשי "החשיבה הישנה" במדיניות החוץ, הדוגלים בהקנת הכוח הסובייטי מעבר לגבולות, לבין אנשי "החשיבה החדשה".
- ג. הסכסוך במזרח התיכון יכול לפגוע ביחסי ברית-המועצות-ארצות-הברית ויכול להפריע לסדר העולמי החדש.

יש כאן גורמים המקשים על שיתוף פעולה סובייטי-אמריקאי והמקשים על הסדר, אבל הם גם גורמים שמביאים את ברית-המועצות ליתר עניין בסכסוך וברצון ליישבו.

אלוף (מיל') שלמה גזית:
תודה לפרופ' גליה גולן.

אנו עוברים עתה לשלב השאלות והתשובות לשלושת המרצים.

ש א ל ו ת ו ת ש ו ב ו ת :

עו"ד ידידיה בארי:

שאלה לד"ר ססר. אמרת כי אש"ף בעמדתו ובגישתו למלחמת המפרץ בגד בידידיו המסורתיים. והנה אנחנו שומעים שמצרים חוזרת ומנסה לשלב את אש"ף בתהליך המדיני. היא טוענת שבלעדיו אין מקום להסדר והיא מנסה להגיע שוב להבנה אותו. כיצד אתה מסביר את גישתה של מצרים זמן כה קצר אחרי מלחמת המפרץ?

שאלה:

בעניין משולש הכוחות שהזכרת, ירדן-אש"ף-שטחים, עד כמה נראה לך משמעותי מקומו של אירגון החמאס בקרב תושבי השטחים והשפעתו על דרך ההתקדמות לפתרון מדיני?

ד"ר אשר ססר:

לחמאס יש כמובן השפעה בקרב תושבי השטחים, אך הקושי הוא למדוד את ההשפעה הזאת. אינני חושב שיש מישור היכול לומר באופן אחראי שהוא יורע מה מידת ההשפעה של החמאס בעזה ובגדה המערבית. אבל, בהקשר של התהליך המדיני, הגורמים החשובים הם ירדן, תושבי השטחים ואש"ף. החמאס הוא לא פרטנר לתהליך מדיני, בכל אופן למיטב ידיעתי כעת. ולכן אני לא כולל אותו בתוך אותו משולש, שלדעתי הוא הרלוונטי כאשר אנחנו מדברים על תהליך מדיני.

מר סמוי כהן:

שאלה לד"ר ססר. באיזה מידה הלגיטימציה המחוזקת שחוייין זכה לה בעקבות העמדה הפרו-עיראקית הברורה שנקט נתנה לו כושר תימרון בתהליך המדיני שאליו הוא שואף להיכנס. במלים אחרות, באיזה מידה הוא יכול לספק סחורה מבחינת האינטרסים שלנו בתהליך שכזה?

ד"ר אשר ססר:

אני חושב שעמדת המיקוח של ירדן השתפרה מעט, אבל הסברתי בהרצאתי שאינני חושב שבין ירדן לבין הפלסטינים המשוואה היא של או/א. אינני חושב שירדן יכולה לספק את הסחורה לבדה. אני חושב שגם חוייין מעריך זה שנים רבות שהוא לא יכול. ולכן מזה למעלה מעשור המגמה הירדנית היא ליצור שותפות עם אש"ף. ואם ירדן יכולה לבסס את עליונותה בשותפות הזאת, זו מגמתה. אבל ירדן לא רואה את עצמה כמי שמסוגלת לבוא במקום המרכיב הפלסטיני. חוייין לא רוצה להיות זה שמוותר על שטחים פלסטינים כחלק מהסדר, הוא מעדיף שהפלסטינים יעשו זאת בעצמם. ומאחר שכך הוא צריך אותם. את הסחורה הזאת הוא לא יכול ספק, והוא גם איננו רוצה לספק אותה.

זאת קשה לחזות מה יהיה בעתיד. הרבר תלוי בענייני הפנים, כלומר בשמרנים, המתנגדים לשיפור היחסים עם ישראל - שאלת חידוש היחסים עם ישראל הפכה למעין סמל להתנגחות בין תומכי הפרסטריוקה המצדדים בחידוש היחסים עם ישראל לבין מתנגדי הפרסטריוקה, המתנגדים גם לחידוש היחסים.

שאלה:

שאלה לד"ר ססר. שמענו לא מעט על הרעיון של הפיכת ירדן למדינה פלסטינית. באיזו מידה יש סיכוי לדבר? מה עמדת אש"ף בעניין זה? ומנקודת הראות שלהם, האם זה מעשי בכלל? האם בקונסטלציה מסוימת יש אפשרות שאש"ף יפיל את המלך, ישתלט על ירדן, ובהינף אחד תקום מדינה פלסטינית? מה הסיכוי להתפתחות שכזו בטווח הנראה לעין?

ד"ר אשר ססר:

אני חושב שהשאלה הזאת עולה מתוך הנחת-יסוד שגויה, לגבי הסכסוך הישראלי-ערבי. שורשו של הסכסוך הוא לא בכך שלפלסטינים אין מדינה, אלא בכך שלנו יש. הבעיה איננה אם יש צדק היסטורי בהפיכת ירדן למדינה פלסטינית או לא. השאלה היא אם זה טוב או רע ליהודים. זה מה שאנחנו צריכים לשאול את עצמנו. להפיכתה של ירדן למדינה פלסטינית אפשר למצוא צידוקים היסטוריים, אבל לכך יש ערך במועדון הויכוחים. אני חושב שמה שצריך לעמוד לנגד עינינו הוא האינטרס האסטרטגי העליון של מדינת ישראל ולא נצחון במועדון ויכוחים. ולדעתי, זה לא טוב למדינת ישראל לסלק את המשטר הזה, את המדינה הזאת שבסך-הכל, בהשוואה לאלטרנטיבות שאני יכול להעלות על הרעת, היא יותר סימפאטית. שנית, אינני חושב שהרבר בידינו. שלישית, זה לא משטר שניתן להפילו בכדור אחד. יש התעלמות מקיומה של מה שאפשר לכנות ה"ישות הירדנית". דיברתי על התחזקות המדינה הטריטוריאלית בהרצאה שלי, זה חל גם על ירדן.

שאלה:

כשני שלישים מהאוכלוסיה הם פלסטינים.

ד"ר אשר ססר:

לא שני שלישים, אלא כחצי. אני לא חושב שאחדש הרבה אם אומר שבמדינה כמו ירדן דמוגרפיה איננה כוח פוליטי, וצריך להבחין בין השניים. בעולם הערבי עוצמה דמוגרפית איננה מיתרגמת בהכרח לעוצמה פוליטית. ראו את העלאוים בסוריה, הם מהווים 12 אחוזים מן האוכלוסיה ושולטים ביד רמה. ראו את סדאם חוייין; השיעים הערבים הם פי שניים מהסונים הערבים בעיראק, ונרמה לי שאנחנו יודעים מי ניצח את מי בשבועות האחרונים: לצד שלו יש יותר מסוקי תקיפה. וזו שאלה חשובה מדמוגרפיה.

מושב שני

יו"ר פרופ' אברהם בן-צבי:

אני מתכבד לפתוח את המושב השני של יום העיון, וברצוני להציג את המשתתפים בו: ד"ר דורי גולד, ראש פרויקט מדיניות החוץ והבטחון של ארצות-הברית במרכז למחקרים אסטרטגיים ע"ש יפה באוניברסיטת תל-אביב. מר יוסף אלפר, סגן ראש המרכז למחקרים אסטרטגיים ע"ש יפה, ותת-אלוף (מיל') אריה שלו, מוותיקי החוקרים במרכז למחקרים אסטרטגיים ע"ש יפה והעוסק היום בבחינת האופציות להסדר מדיני ישראלי-סורי.

ראשון המרצים בכנס זה הוא ד"ר דורי גולד שידבר על ארצות-הברית והמזרח התיכון לאחר המלחמה.

ד"ר דורי גולד:

ארצות-הברית והמזרח התיכון לאחר המלחמה

אילו הייתי אמור להרצות על ארצות-הברית והמזרח-התיכון לפני חודשיים, היתה מלאכתי קלה יחסית. ב-6 בפברואר 1991 הציג מזכיר המדינה ג'יימס בייקר בעדות בפני ועדת החוץ של בית הנבחרים, את עיקרי המדיניות האמריקאית של התקופה שלאחר המלחמה. מאז, גורמי מימשל שונים ובהם הנשיא הציגו את חמשת הסעיפים של בייקר כארכיטקטורה למדיניות אמריקאית למזרח התיכון לאחר סיום הקרבות. הנחת היסוד של אדריכלי המדיניות האמריקאית היתה שהמלחמה תסתיים בניצחון נקי של האמריקאים ובהכרעה ברורה. הישרדותו של סדאם חוסיין בבגדד וחשיפת הטרגדיה הכורדית בתקשורת העולמית שינו את הדימוי של סיום המלחמה והשפיעו על מרכיבים שונים של התוכנית האמריקאית המקורית.

ברצוני לנתח להלן שלושה מימדים של מדיניות ארצות-הברית באיזור לאחר המלחמה.
א. להציג מה היתה התוכנית האמריקאית המקורית בתקופה שלאחר המלחמה. כאן יש צורך לבחון את הצעותיו של בייקר מה-6 בפברואר 1991 ולהוסיף עליהן את ההערות של גורמי מימשל אחרים, כולל עוזריו.

ב. להבהיר במה היתה שונה המדיניות האמריקאית שהסתמנה בחודשים פברואר-מרס 1991 מהמדיניות האמריקאית כלפי האיזור בטרם המשבר. במלים אחרות, איך שינה המשבר יסודות מרכזיים בתפיסה של ארצות-הברית בכל הנוגע למזרח התיכון.

ג. לבחון כיצד הביאו ההתפתחויות באיזור עצמו מאז סיום הקרבות את ארצות-הברית להעריך מחדש את פירי התוכנית המקורית שלה. יש מקום לנתח כיצד השתלב התכנון המקורי של וושינגטון עם המציאות במזרח התיכון שלאחר המלחמה ואיזה מגמות מדיניות כלפי האיזור התפתחו, כשמביאים בחשבון את התפיסות של וושינגטון מצד אחד ואת המגבלות האזוריות מצד שני ואת ההיוון החוזר ביניהן.

קודם לכל יש להבהיר מה היו התוכניות האמריקאיות המקוריות. אלה הוצגו לראשונה על ידי מזכיר המדינה ג'יימס בייקר ב-6 בפברואר 1991, וכללו חמישה סעיפים עיקריים:

- הצורך להקים הסדרי בטחון חדשים לאיזור המפרץ הפרסי.
- לקיים תהליך של פיקוח ובקרה על נשק, ובפרט על החימוש, במזרח התיכון.
- שיקום כלכלי באיזור ודפוסים חדשים של שיתוף פעולה כלכלי בין מדינות ערב.
- תהליך שלום מואץ בין ישראל ומדינות ערב ובין ישראל והפלסטינים.
- הפחתת התלות של המשק האמריקאי בנפט המיובא מהמזרח התיכון.

למה התכוון בייקר בהסדרי בטחון במפרץ הפרסי? נראה שהכוונה היא בעיקר לדפוסים חדשים של הנוכחות הצבאית אמריקאית. המימשל לא התכוון לפריסה מתמדת של כוח יבשתי על פי הדגם של הנוכחות האמריקאית בקוריאה - הנשיא עצמו פסל במפורש מספר פעמים הצבת כוח יבשתי בסעודיה. לעומת זאת, המימשל כן התכוון להצבה מראש (pre-positioning) של ציוד כבד בימחים, ולפחות שתי דיוויזיות משוריינות או דיוויזיה משוריינת אחת, על פי הדגם של הימחים באירופה. אלה שאין עיסוקם בזה אולי אינם יודעים, אך התוכניות האמריקאיות הראשונות היו שיש להציב באירופה ארבע דיוויזיות של צבא יבשה והצבה מראש של ימחים שיאפשרו לארצות-הברית להגדיל את כוחה באירופה לרמה של עשר דיוויזיות בתוך עשרה ימים. מתכננים אמריקאים התחילו לחשוב באותם מושגים גם לגבי סעודיה. כמובן לא ברמה של עשר דיוויזיות, אבל בסדרי גודל של דיוויזיה אחת או שתיים.

לפי התפיסה של צבא היבשה, הטסת חיילים והצבה מראש של ימחים שלמים בסעודיה תקטין את זמן התגובה של ארצות-הברית במשברים עתידיים. כידוע, במשבר המפרץ עמדו לרשות האמריקאים חמישה וחצי חודשים לבניית הכוח, ואפשר שבעתיד לא יהיו להם טווחי זמן כאלה.

המלחמה במפרץ הפרסי והשלכותיה

הצבת הציור מחדש היא לפחות מענה אחד לבעיה של זמן הפריסה הנדרש להעברת כוחות מצפון-אמריקה למזרח התיכון. ברור שציור בלבד אינו יכול להתרע מפני איומים; משום כך, נכללים בהסדרי הבטחון תרגילים גדולים של כוחות אמריקאיים בחצי-האי ערב, היכולים להביא למצב שבו תהיה באורח קבע לפחות חטיבה אמריקאית אחת בסעודיה ורוטציה של היחידה כל שלושה חודשים. זאת אומרת, האמריקאים "עושים תרגיל", הם לא אומרים: יש לנו באופן קבוע כוח בסעודיה. אבל אם יתקיימו תרגילים כל הזמן, האפקט המצטבר שלהם הוא בעצם נוכחות מתמדת של כוח יבשתי שם. ואמנם, בדיווחים שונים דיברו על נוכחות מתמדת של כוח בגודל של חטיבה לפחות.

יש עוד אפשרות שהועלתה בעיתונות האמריקאית: היום, צבא היבשה וחיל הנחתים (המריוס) מכשירים חיילים ללוחמה מדברית בקליפורניה, שם הוקם מתקן אימונים מיוחד לסוג זה של לוחמה. היו מי שהציעו להעביר את הקורס לסעודיה, וכך להכניס ברלת האחורית נוכחות יבשתית אמריקאית. בנוסף לכך, התרגילים יחייבו "ביקורים קבועים" של טייסות אמריקאיות בבסיסים סעודיים. סוג אחר של הסדרי הבטחון שאותו האמריקאים לא צריכים להסתיר על-ידי תכסיסים (תרגילים משותפים ו-pre-positioning), הוא הנוכחות הימית. כאן לפחות הגברת הנוכחות אינה תלויה באישורן של מדינות באזור, אם כי הגברת נוכחות ימית מאסיבית תחייב אולי הקמת תשתית של מתקנים או בסיסים החסרים כעת לצי האמריקאי באזור המפרץ עצמו.

אי-אפשר לרבר על הסדרי בטחון, אחד מיעדיו של בייקר, בלי להתייחס לתפקידן של מדינות האיזור. לא ברור כרגע מה יהיה תפקידן של מצרים וסוריה, אך יש סימנים לכך שמדינות המפרץ לא יקבלו את הרעיון להפוך את המדינות הערביות הללו לשוטרים מקומיים של מדינות הנפט. באשר לסעודיה, ארצות-הברית מתכוונת להגדיל באורח משמעותי את כוחה הצבאי. המטרה היא לבנות כוח בלימה שיחזיק מעמד עד לבואם של כוחות אמריקאים בכל תרחיש אפשרי בעתיד. לצורך זה, יזמה ארצות-הברית מכירת נשק בהיקף ניכר לסעודיה במטרה להביא להכפלת כוחו של צבא היבשה הסעודי, ולהקמתן של לפחות שתי דיוויזיות משוריניות. באוויר, האמריקאים התכוונו לפרוץ את התקרה של שנות ה-80 של בערך כ-60-62 מטוסי F-15 C/D לחיל-האוויר הסעודי במכירתם של עוד 48 מטוסים, זאת אומרת בסך-הכל כ-110 מטוסים מדגם זה. ארצות-הברית גם מתכוונת להביא להחלפת מטוסי התקיפה מדגם F-5E (לחיל האוויר הסעודי יש כ-100 מטוסים כאלה) במטוסי F-18 או F-15F, כך שעד לשנים 7-1986 יהיו לחיל האוויר הסעודי לפחות 200 מטוסי קרב של הקו הראשון.

מה התחדש בהסדרי הבטחון האלו? בעבר כבר ערכו האמריקאים אימונים במזרח התיכון. בשנות ה-80, אחת לשנתיים, התקיים במצרים האימון שנודע בשם "כוכב זוהר", התרגיל של פיקוד המרכז האמריקאי (CENTCOM) ובו השתתפו כ-9,000 חיילים אמריקאים. גם סייסות אמריקאיות ביקרו בעבר בסעודיה. בין השנים 1980-1988, בכל תקופת מלחמת איראן-עיראק, היתה נוכחות

[illegible]

(באדיבות מעריב")

עמוד מתוך מוסף יומי מיוחד של "מעריב".

מה התחדש בהצעות של בייקר בנושא הפיקוח ובקרת הנשק במזרח התיכון? כפי שציינתי, מאז 1986 יש אמנה לאי-הפצתו של הנשק הגרעיני. גם הרגישות האמריקאית להעברת טכנולוגיות מתקדמות קיימת לפחות מ-1987, ונושא הנשק הכימי נכלל כבר הרבה שנים בסדר היום של השיחות בין האמריקאים והסובייטים. אני חושב שבכל זאת יש חידוש בהצעותיו של בייקר, לפחות ממה שעולה מעדותו בפברואר, והחידוש חשוב לישראל. לראשונה אחרי שנים רבות, הציבה ארצות-הברית כיעד אמריקאי פיקוח ובקרת נשק קונבנציונלי ביחד עם היעדים המסורתיים של פיקוח ובקרת הנשק הגרעיני, הכימי והטילי. לפחות מאז אוקטובר 1990, בייקר ואנשיו חזרו והדגישו שאחד הלקחים של משבר המפרץ היה הצורך לספל בבעיית הנשק הקונבנציונלי – כוויית, כידוע, נכבשה על ידי כוח קונבנציונלי עיראקי ולא על ידי טילים או באמצעות נשק כימי. לישראל, כמובן, היה חשוב הדגש החדש על פיקוח ובקרה על נשק קונבנציונלי, ואולי הדבר פתח הזדמנויות שלא היו קיימות בתחום זה במשך שנים. מזכיר המדינה בייקר יצטרך להתמודד עם גישות אחרות במימשל, כולל זאת של הנשיא, המדגישות את האיום של הנשק הבלתי-קונבנציונלי בלבד.

אינני רוצה להיכנס לפירוט-יתר של החידושים בעדות של בייקר מה-6 בפברואר 1991. אבל, יש בכל זאת כמה עניינים שחשוב להתעכב עליהם. מה שאפיין את המדיניות של בייקר, היה לפחות נסיון לחפש דרכים לבנות בנושא תהליך השלום תהליך חדש וישיר בין ישראל ומדינות ערב במקביל לתהליך שלום בין ישראל והפלסטינים. כמובן, אם נזכור את הניכוחים האמריקאיים-ישראליים בשנתיים שקדמו למשבר המפרץ, ושבחודש אפריל 1989 ראש הממשלה יצחק שמיר הציע ארבע נקודות ותוכנית שלום; האמריקאים התמקדו אז בסעיף הרביעי שדיבר על בחירות בשטחים והתעלמו מהסעיף השני שקרא לשלום בין ישראל למדינות ערב. זה היה תמיד מוקד למתיחות במגעים בין ישראל לארצות-הברית בכל תקופת תהליך השלום שלפני משבר המפרץ.

בכדי להדגים את התפיסה של בייקר ואנשיו לפני המשבר, זכורה הופעתו של בייקר לפני ועדת החוץ של בית הנבחרים ביוני 1990, כשהוא הציע למנהיגי ישראל את מספר הטלפון של הבית הלבן. מעניין לקרוא כמה עמודים קדימה באותה עדות, את שאלתו של ציר מקונסיקט, סם ג'ורנסון שאמר לבייקר – ואני עושה פארפראזה – אני מבין את החשיבות של מפגש קהיר בין הפלסטינים וישראל, אבל מה אתם עושים בעניין האקלים האזורי, בעניין הבעיות האזוריות כמו שאלת החימוש, למה שלא תתעסקו בזה, לפחות במקביל? בתשובתו ביטא בייקר את התפיסה שלו בתקופה שלפני המשבר; הוא אמר אז בצורה מאד טקסאנית, *that's like putting the cart before the horse* – זה כמו לשים את העגלה לפני הסוסים. זאת אומרת, על פי התפיסה הישנה תחילה יש לדון על הבעיה הפלסטינית ורק אחר כך יסופלו הבעיות שבין ישראל למדינות ערב. עכשיו, לפחות ממה שעולה מן השימועים שלו בפברואר 1991, ומהרבה הצהרות לפני ואחרי, בייקר מכיר בצורך לתהליכים מקבילים. וכמובן שמענו את הביטוי "תהליך דו-מסלולי" וזה באמת היה חידוש.

של מטוסי איזואקס באיזור. נוכחות ימית אמריקאית במפרץ הפרסי היתה לחלק מהנוף של המזרח התיכון מאז 1949. גם מכירות נשק היו בעבר.

מה שהתחדש הוא הרעיון לבנות מערכת לקליטת כוח יבשתי בסעודיה, אפילו על ידי תמרונים מתמידים בחצי האי ערב. נכון, "כוכב זוהר" כלל לפחות פעם אחת את נסיכות עומאן, אך הסעודים סירבו בדרך כלל להרשות נוכחות אמריקאית יבשתית מתמדת. אפילו התמרון האווירי הקטן שעשו האמריקאים עם הנסיכויות הערביות המאוחדות ביולי 1990, לפני פלישת הצבא העיראקי לכוויית, עורר את רגישותם של הסעודים. לסיכום נקודה זו ניתן לומר שתמרונים יבשתיים שיבדקו את היעילות של ההצבה מראש של הימחים האמריקאיים, ורוטציה של יחידות חי"ר כל שלושה חודשים, היו יכולים להביא למהפך אמיתי ביחסים הצבאיים בין ארצות-הברית וסעודיה. בהקשר הזה עולה השאלה אם הסעודים יקבלו את הרעיון של נוכחות אמריקאית מוגברת בשטחם לאחר שיישכח זכרון האיום העיראקי בעוד שישה חודשים.

באשר לסעיף השני של בייקר, מה שהוא קרא הצורך בפיקוח ובקרת נשק במזרח התיכון, בתחום זה, פקיד מחלקת המדינה מתכוונים לתהליך שיתקיים במספר מישורים. יש מישור עיראקי ספציפי, של הסדרים חמורים המכוונים כלפי עיראק בלבד והם כלולים בהחלטת הפסקת-האש של מועצת הבטחון של האו"ם. הכוונה של ושינגטון, לפחות לפני כמה חודשים, היתה להתייחס לעיראק המובסת כפי שהתייחסו לגרמניה לאחר מלחמת העולם השנייה. אבל יש עוד מישורים. במישור האיזורי שאפו האמריקאים להגיע להסדרים איזוריים הכוללים את מה שאנחנו כבר מכירים מן העיתונות בארץ – *"confidence-building measures"* – אמצעים-לבניית-אמון בין מדינות, כמו אלו שהופעלו באירופה.

דרך אגב, ברצוני לתקן טעות מקובלת. פעמים רבות מופיעה התייחסות לאמצעים-לבניית-אמון-הרדי באופן כללי: למשל, ראש הממשלה שמיר צריך לחייך לפייסל אל-חוסייני, וזה אמצעי-לבניית-אמון-הרדי. אבל לאמיתו של דבר זה מושג מאד טכני שאיננו מתייחס לשחרור אסירים או לחיוכים או לדברים שבדרך כלל מדברים עליהם במישור הפלסטיני-ישראלי. בדרך כלל אמצעים-לבניית-אמון-הרדי מהווים את אחד המושגים היסודיים בתחום פיקוח הנשק, הכולל התראה מראש לגבי אימונים בהיקף מסוים, למשל מעל לגודל של דיוויזיה, התראה מראש על שיגור טילים, קווים ישירים בין מפקדים בשטח, ביקורים הדדיים בין מפקדים. אלה היו האמצעים-לבניית-אמון בין נאט"ו לברית ורשה. ודווקא את אלה, לפחות בהתחלה, התכוון המימשל האמריקאי ליישם באיזור שלנו. זה האלמנט, לפחות ברמה האיזורית או במישור האיזורי של תהליך של פיקוח ובקרת נשק, שהמימשל רצה להציע. וכמובן יש פיקוח ובקרת נשק במישור הגלובלי והכוונה היא לכל ההסדרים שהושגו בעבר – החל מהאמנה לאי-הפצתו של הנשק הגרעיני, הפיקוח על טכנולוגיית טילים וכיו"ב.

המלחמה במפרץ הפרסי והשלכותיה

מעבר לכך, פקידים אמריקאיים דיברו על חלון של הזדמנות, על תפיסות חדשות כלפי ישראל שהם שמעו ממדינות ערב. לא היו להם הרבה אשליות לגבי סוריה, והם בעצמם העירו על פערים גדלים בין ישראל לפלסטינים. לפי הערכתי כשהם דיברו על חלון של הזדמנות, כוונתם היתה ברורה: הם חשבו על שינויים בגישתן של סעודיה ומדינות המפרץ כלפי ישראל בכל הקשור לסכסוך הישראלי-ערבי, ועל השפעת השינויים האלה בחצי האי ערב לאורך זמן על סגירת פערים בין ישראל לפלסטינים.

איפה אנחנו עומדים היום, עם השינויים שהביא מבצע "סופת המדבר" במדיניות ארצות-הברית במזרח התיכון? ההתפתחויות שחלו בתהליך השלום בשבועות האחרונים מלמדות על נטיה כוללת של נסיגה מהמדיניות המוצהרת של בייקר חזרה לדפוסיים הישנים של המדיניות האמריקאית באזור. אך זו אינה מוגבלת לתהליך השלום. גם בנושא הפיקוח ובקרת הנשק ארצות-הברית ראתה מהר מאד את הסתירה בין פירוק נשק מצד אחד ומכירת נשק מצד שני. ובסופו של דבר, המימשל העדיף מכירת נשק. בנאומו של הנשיא בוש ב-6 במרס 1991, חודש לאחר שביקר היתווה את קווי המדיניות האמריקאית במזרח התיכון לאחר המלחמה, חזר הנשיא ופירט את חמש הנקודות של בייקר בצורה מסודרת, אך הוא כלל לא הזכיר את עניין הפיקוח על הנשק הקונבנציונלי. פיקוח על טילים - כן, פיקוח על נשק כימי - כן, פיקוח גרעיני - כן. אבל, פיקוח על נשק קונבנציונלי - לא. והוא קיבל עידוד לכך ממזכיר ההגנה צ'ייני בהופעתו של זה בפני ועדות של הקונגרס ב-19 במרס.

הנושא של פיקוח ובקרת נשק קונבנציונלי לא ירד לגמרי מעל סדר היום. העיסקה הסעודית השנייה, עיסקת נשק בהיקף של 14 מיליארד דולר, מוקפאת בינתיים. לא להרבה זמן, אלא עד שהמימשל יגבש מדיניות חדשה בעניין מכירות נשק בכלל. אפשר להעלות על הדעת שהמימשל יטיל מגבלות מסוימות על מכירת מערכות איכותיות במיוחד, או על העברת טכנולוגיה מאד מתקדמת. למשל, באוגוסט 1990 דיבר מזכיר ההגנה צ'ייני במסיבת עיתונאים על האפשרות של מכירת F-15E - מטוס התקיפה המשוכלל ביותר של חיל-האוויר האמריקאי לסעודיה. הוא אמר: "לא כעת, אבל אולי בחבילה עתידית". בינתיים התחיל המימשל לדבר, לא על מכירת ה-F-15E המשוכלל ביותר, אלא על דגם חדש, F-15F שהוא בדרגה נמוכה במעט מה-F-15E. נראה שבשעה זאת אין המימשל מוכן למכור לסעודים את הדגם המשוכלל יותר. אבל טרם נפלה החלטה סופית בנושא הזה.

כמו בעניין תהליך השלום ובנושא פיקוח ובקרת הנשק, יש גם אפשרות של נסיגה בנושא של הסדרי הבטחון במפרץ הפרסי. וישנם סימנים שארצות-הברית תצטרך לשנות את מדיניותה לאור נסיבות איזוריות. רק לפני כמה ימים, למשל, מפקד הכוחות הערביים והאיסלאמיים במבצע "סופת המדבר", הגנרל הסעודי חלד איבן-סולטן התראיין ואמר שסעודיה לא קיבלה עדיין החלטה באשר



(לעי"מ)

אנשי צוות "פטריוט" אמריקאיים בישראל.

להצבה מראש של ציוד אמריקאי בממלכה הסעודית. יתרה מזאת, הוא טען שלא יהיה צורך בנוכחות אמריקאית יותר גדולה מזו שהיתה לפני פרוץ המשבר באוגוסט 1990. גם השמועות לגבי פיקוד קרמי של CENTCOM, הפיקוד האחראי על המפרץ ורוב המזרח-התיכון (חוץ מישראל, סוריה וצפון-אפריקה) שהיו האמריקאים אמורים להקים בבחריין, ככל הידוע, אין הסכם סופי לגביו. אין לנו כרגע הצהרות אמריקאיות בתגובה לראיון עם הגנרל הסעודי, אך ברור שארצות-הברית תצטרך לתת תשובה בתוכניות הצבאיות שלה לאור כל נסיגה סעודית ברמת שיתוף הפעולה שלה עם ארצות-הברית.

לסיכום, אפילו לפני פתיחת קרב היבשה היו לאמריקאים תוכניות חדשות למזרח התיכון שהניחו אולי נצחון מוחץ ונקי והכרעה מדינית ברורה. אפשר שמיד לאחר תום הקרבות, היתה אפשרות להחתים את השותפים האמריקאים על מדיניות חדשה למזרח התיכון. אבל ככל שחולף הזמן, אנחנו עדים לשינויים ולנסיגות לאור חוסר הבהירות של תוצאות המלחמה.

פרופ' אברהם בן-צבי:

אני רוצה להודות לד"ר גולד ולהזמין את מר יוסף אלפר לדבר על תהליך השלום בעקבות המלחמה.

מר יוסף אלפר:

תהליך השלום בעקבות המלחמה

השאלה שאנסה להשיב עליה במהלך ההרצאה היא מהי השפעת מלחמת המפרץ על תהליך השלום הישראלי-ערבי. אפתח בתיאור קצר של מונח שכבר שמענו עליו בהרצאות קודמות, "חלון של הזדמנות" – המונח אשר עד כה הדריך את הקברניטים האמריקאים בנסיונם לפתח לא רק תהליך מדיני באיזורנו, אלא גם תהליך של הבטחת הבטחון באיזור המפרץ. ל"חלון" הזה יש, בעיקרו של דבר, מאפיינים חיוביים, אבל לא רק כאלה. נתחיל בחיוביים, במה שנוגע לתהליך השלום.

ראשית כל, הסרת האיום העיראקי על ישראלים ועל ערבים כאחד, והקטנת הסיכון שתקום נגרנו חזית מזרחית בשנים הקרובות – דבר אשר אמור לעודד את הצדדים לחפש נתיבים לשלום, בהעדר איום רציני או גובר של מלחמה. שנית, העובדה שהאמריקאים אומרים לערבים שלפנינו כחמש וחצי שנים של יציבות במה שנוגע לגורם האמריקאי אשר מטפל בתהליך השלום – בהנחה שבוש ייבחר שנית. במלים אחרות, כל גורם ערבי שמתבקש לשים את יתרו על הבטחות אמריקאיות, יכול לכל הפחות להיות בטוח שבמשך חמש וחצי שנים – פרק זמן היכול אפילו לכלול תקופה מלאה של אוטונומיה – יכהנו בבית הלבן ובמחלקת המדינה אותן הדמויות אשר היום, אולי, יבטיחו הבטחות.

מלחמת המפרץ מצאה את ישראל ומספר רב של גורמים ערביים, ובייחוד את הסורים באותו המחנה. המלחמה סימנה את היחלשותו של אש"ף כגורם היכול להשפיע על התהליך המדיני. המלחמה גם סימלה, שוב על-פי תפיסת האמריקאים, נכונות ערבית שלא היתה כמוהה בעבר להיכנס למשא ומתן ולתהליך שלום עם ישראל. הכוונה, בעיקר, לסעודים ולכווייתים שאמרו לאמריקאים דברים ערבים לשמיעה על נכונותם להשתלב בתהליך השלום, תוך כדי המלחמה ומיד לאחריה. זה, דרך אגב, הרקע למסלול השני בתהליך השלום, המסלול הערבי-ישראלי, המקביל למסלול הישראלי-פלסטיני. לכך יש להוסיף את ההכרה הגוברת בקרב גורמים ערביים, אמריקאיים וסובייטיים גם בעניין הצורך בתהליך של פיקוח ובקרת נשק, מעין מסלול שלישי, שעליו עדיין לא נאמרה המלה האחרונה. ברשימת המאפיינים החיוביים של המלחמה, מבחינתה של ישראל, יש להזכיר גם את הדימוי החיובי שנוצר לישראל בעיני גורמים ערביים בעקבות ההתאפקות שהיא הפגינה בזמן המלחמה. ואולי גם צריך להוסיף, שבמהלך המלחמה נוצרה, ולו לזמן קצר, תקשורת חיובית, תקשורת בכלל, בין הנשיא בוש לבין ראש הממשלה שמיר. סוף סוף השניים דיברו בטלפון, ודיברו הרבה.

אנחנו מדברים על שניים או שלושה מסלולים.

תפיסת שני המסלולים באה בעקבות ההכרה האמריקאית שצריך לטפל גם בשאלות שבין ישראל למדינות הערביות ולא רק בשאלה הישראלית-פלסטינית. אין כל ספק שזה הישג מסוים לקו שהוצג בהתמדה על ידי הליכוד, גם בויכוחים על הצגת תוכנית השלום הישראלית של מאי 1989 וגם בהמשך. מול המחווה הזאת, או ההתקרבות הזאת, לעמדה ישראלית ביקשו האמריקאים להציג את הצורך בועידה, באירוע, בהתוועדות או בכינוס כלשהו לפתיחה, כמעין מחווה כלפי הצד הערבי והסובייטי שעמדו בהתמדה על הצורך במתן לגיטימיות בינלאומית לתהליך. אך היותור העיקרי לצד הערבי טמון בנכונות האמריקאית להציג עוד בתקופת הכוננות שקדמה למלחמת המפרץ התחייבות ברורה לשאלה הטריטוריאלית. רהינו, חזרה מודגשת על התפיסה האמריקאית שלפיה החלטה 242 חלה על חבלי יהודה, שומרון ועזה, מזרח-ירושלים והגולן. והשאלה הזאת חייבת להיות בלב הטיפול, לפחות בסוף התהליך.

לעניין זה מתקשרת פרשת השגריר זלמן שובל. בפברואר 1991, בעיצומה של המלחמה, קיבל שגרירנו בווינגטון גזיפה קשה. זו באה להרגיש שלמרות הצורך לפנק את ישראל, ולראו לכך שהיא תשתף פעולה עם התפיסה האמריקאית של הבלגה ולא תתערב במלחמה, לא נרתעו האמריקאים מלגנוף בשגרירנו כאשר הם מצאו לנחוץ לאותה שבנושא הכספים להתנחלויות, כלומר בשאלה הטריטוריאלית, הם לא יוותרו, והם רוצים שנבין זאת עוד בטרם התחיל התהליך. באשר לפלסטינים, האמריקאים האמינו להבטחות הסעודיות והמצריות שמאחר שכולם כועסים על אש"ף, הם ימצאו לו תחליף. הוא הרין באשר לירדן, שהרי ירדן הוציאה את עצמה מהתהליך לפחות בשלב המוקדם, בשל תמיכתה בעמדה העיראקית.

עוד חידוש בעמדה האמריקאית, אף שהדברים מבוססים על עדויות חלקיות, זו נכונותו של בייקר לומר לפלסטינים בשלבים המוקדמים של התהליך, "נכון, לא אתם ולא אני לא נוציא מהישראליים התחייבות בנושא הטריטוריאלי, כלומר, התחייבות באשר לשאלה מה יהיה בקצה המנהרה; התחייבות שבתום שלוש עד חמש שנים של אוטונומיה יסכימו הישראליים לשאת ולתת על הסדר סופי, כלומר, שטחים תמורת שלום, או הגדרה עצמית, או מדינה". אבל, בייקר מוכן כנראה לומר בעצמו לפלסטינים, "מהישראליים לא תקבלו התחייבות כזאת, אבל ממני תקבלו". אם זה נכון, זה מאד משמעותי. אני גם חייב לומר בסיפוק שזו, אולי, ההמלצה המרכזית של המרכז למחקרים אסטרטגיים במחקר שפרסמנו לפני שנתיים על אופציות לתהליך השלום. השאלה היא אם זה יספק את הפלסטינים.

נתעכב לרגע על הסגנון האמריקאי, על המוסיקה, שכן, הסגנון שיחק עד כה תפקיד מרכזי, והוא משקף בעיקר את התרומה של הנשיא בוש; העוזרים הקרובים של בייקר מתארים את מזכיר המדינה

יש גם צד שלילי לאירועי המלחמה במה שנוגע לתהליך השלום. התמיכה הפלסטינית הכוללת והמקיפה בעיראק, לא רק של אש"ף אלא גם של הרחוב הפלסטיני, פגעה בניצני ההתקרבות שהיו עד עכשיו בין ישראל לבין הפלסטינים. והרי ברור לכל, כי פלסטיני כלשהו אשר יתייצב למשא ומתן איתנו נכלל במחנה שהריע לסדרם חוסיין בזמן המלחמה. אם לפני משבר המפרץ היו סימנים להירבדות, הם נפגעו כתוצאה מהמלחמה. במלחמה גם נוצרו כמה סתירות ביחס לאפשרות של התחלת תהליך שלום לאחריה: מצד אחד הכעס, האוניברסלי כמעט, על אש"ף ועל הפלסטינים כמי שתמכו בסדרם חוסיין. ומנגד, ההתחייבות האמריקאית אשר בוטאה לעתים קרובות באוזני השותפים הערביים שבקואליציה במהלך הכוננות והמלחמה, התחייבות שמיד לאחר המלחמה תטפל ארצות-הברית ביתר מרץ בנושא הפלסטיני. זאת ועוד, ההכרה בצורך בפירוק נשק ובבקרת נשק סותרת את המחויבות האמריקאית הנובעת מתוצאות המלחמה לשוב ולחמש את מדינות המפרץ לפחות, על מנת שבעתיד הן יוכלו לעמוד לברן מול תוקפנות עיראקית או אולי תוקפנות איראנית. ובל נשכח עובדה נוספת, כספים סעודים, יפאנים וגרמנים זרמו לסוריה במהלך המלחמה, ומצאו ומוצאים את דרכם למעשה לכיסיהם של מוכרי הנשק לסוריה.

סתירה נוספת נוגעת לעניין האמינות האמריקאית. לכאורה זו גברה בזכות דרך הטיפול של ארצות-הברית במלחמה ובמשבר. מנגד, השגיאות האמריקאיות חייבות לעורר הרהור הן אצל הישראליים והן אצל הערבים שעה שהם מתבקשים לתת אמון בשיקולים האמריקאיים. הכוונה, לסדרה של שגיאות, שלמעשה עוררה את העיראקים לפלוש לכוחית והביאה למלחמה; לשגיאות המדיניות הקשות שנעשו בעת המלחמה ומיד לאחריה; בעידוד שעודדו האמריקאים את הכורדים להילחם להפלת המשטר העיראקי, אך בלי להעניק להם את הגיבוי הראוי.

עוד סוגיה שאפשר לתהות לגביה אם מדובר בנכס או בנטל בכל הקשור לתהליך השלום, היא שאלת זיקת הגומלין בין הטיפול האמריקאי בסכסוך המפרץ לבין הטיפול האמריקאי בפתרון הסכסוך הישראלי-ערבי. הכוונה איננה "לינקייג" במובן המדיני הצר, אלא לשאלה שמא האמריקאים או אחרים יכולים להתקדם לקראת פתרון של שלום בין ישראל לערבים כל עוד לא הצליחו לפתור את הבעיות במפרץ שהן אשר הניעו את כל התהליך הנוכחי.

מכאן נעבור לנסיון להציג את התמורות שחלו בעמדות השחקנים כתוצאה מהאירועים הללו. נפתח כמובן בשחקן הראשי, ארצות-הברית. ד"ר דורי גולד כבר תיאר את חמש הנקודות, או בגירסאות אחרות, ארבע הנקודות של התפיסה האמריקאית הכללית כלפי האיוור, ובכללן שתי נקודות הנוגעות לסכסוך: המחויבות לטפל במידוי החימוש במזרח התיכון והמחויבות לטפל בסכסוך הישראלי-ערבי והישראלי-פלסטיני. הפעם הזאת מדובר בנסיון מקיף בהרבה לטפל בבעיה בכללותה, לעומת ההיקף המצומצם יותר של הטיפול האמריקאי בסכסוך לפני המלחמה. למעשה מאז קמפ-דייוויד, הטיפול האמריקאי בסכסוך הצטמצם פחות או יותר לבעיה הפלסטינית. היום



(לעי"מ)

ראש הממשלה שמיר בפגישה עם מזכיר המדינה האמריקאי גיימס ביקר.

יש להדגיש שתי תמורות מהפכניות בתפישת ממשלת ישראל ובתפישת הליכוד באשר לתהליך השלום. הראשונה היא ביחס לירדן. השינוי החל עוד לפני המלחמה והוא מסמן למעשה שינוי בעמדה הרואה את ירדן כמולדת הפלסטינית, התנערות מהסיסמה "ירדן היא פלסטין" שהיתה מקובלת על ראשי הליכוד עד יוני 1990. על פי התפיסה החדשה רואים אינטרס ישראלי בשימור הממלכה ההאשמית לא רק בהקשר הפלסטיני, אלא בהקשר העיראקי, דהיינו, ירדן כשטח חיץ בינינו לבין אויבים מן המזרח, וירדן האשמית תמלא את התפקיד הזה הרבה יותר טוב מאשר ירדן פלסטינית. אחרי שראינו את יחסם האוהד של הפלסטינים לעיראק במהלך המלחמה, נדמה שלמרות כל ההתבטאויות המכעיסות וההתנהגות המרגיזה של המלך חוסיין, בהחלט יש הבדל בינו לבינם, הבדל שהתקבל בהבנה ובברכה על ידי ממשלת ישראל. וחשוב להדגיש שדווקא בנקודה זו נוצר ניגוד דעות מוחלט עם הממשל האמריקאי, אשר יצא מהמלחמה בכעס אדיר על המלך חוסיין, ובחוסר נכונות לשלב אותו בתהליך השלום – עמדה ההולכת ומתרככת עם הזמן, כשגם לאמריקאים מתברר שאין תחליף לירדן.

כאדם זהיר המעדיף להתקדם צעד אחר צעד. לפנינו תהליך שעד כה התפתח באופן מאד דרמטי, המתבטא בנסיון האמריקאי להביא את כל הצדדים לפתיחה החגיגית תוך פסיחה על ענייני מהות. הנסיון הזה, להעלות את כולם על מסלול חיובי באמצעות אירוע פותח, דרמטי, כונה באוזני על-ידי פקיד אמריקאי בכיר – a compelling event – "אירוע סוחף".

התיאור האמריקאי הוא כדלקמן: הצדדים יגיעו לשולחן העגול בקהיר, בוושנגטון, או במקום אחר; יצחק שמיר ימצא את עצמו יושב מול המלך פאהד ומול הנשיא אסד כשבראש הישיבה יושב הנשיא בוש. ונכון, שמיר יראה בצד אחר של השולחן את פייסל אל-חוסייני או משהו דומה שאינו מקובל עליו. אך במעמד כזה הוא כבר לא יוכל ל"עשות צרות", משום שפייסל אל-חוסייני כבר נמצא שם. ובאותה מידה המלך פאהד יחזור לריאד ויגיד לאנשיו, רבותי, מה אנחנו מדברים על חרם ערבי, על ציונות-היא-גזענות, הרי נפתח עידן חדש.

זאת היא עדות לתפיסה שהינחתה את האמריקאים בנסיון לוותר או לדלג על ענייני מהות ולהתעקש על ענייני נוהל במטרה להביא את כל הצדדים לוועידה הפותחת. כה חזק הרגש האמריקאי על הנוהל, שאולי שמתם לב שבתחילת התהליך דובר רבות על "אמצעים לבניית אמון", ומהר מאד חדלו מלהזכירם. זאת משום שעד כמה שמדובר בצעדים קטנים וספציפיים, בכל זאת הם עוסקים במהות.

מהן התמורות שחלו בעמדה הישראלית? קודם כל, סיפוק על עצם היווצרותו או התהוותו של המסלול השני, הנתיב הישראלי-ערבי, שכאמור, משקף עמדה ישראלית כללית, ועמדה ספציפית של הליכוד, במה שנוגע לתהליך השלום. מצד שני, אי-נוחות ישראלית, שניתן היה להבחין בה עוד בזמן המלחמה, באשר לדגש האמריקאי על השאלה הטריטוריאלית. גם ראש הממשלה יצחק שמיר הבחין במוטיב העיקרי הזה אצל האמריקאים וכך אנחנו מוצאים בדבריו לסיעת הליכוד בכנסת ב-26 בפברואר 1991, לפני תום המלחמה, ביטוי לאווירה או לרוח של קברניט המתכונן לקרב הגנה: "יהיה מי שינסה לגזול מאיתנו בדרכים מדיניות את אשר לא הצליחו לקחת בכוח", אמר מר שמיר. "לא נירתע, לא נברח. יש לגבור על המפלצת העיראקית, לגבור על אותו משא ומתן מדיני שלפנינו ואז נוכל לנשום אוויר." אמירה זאת מבוססת על העמדה הנחרצת שישראל לא תיכנס עכשיו למשא ומתן על שטחים. לפי הראייה המפוכחת של שמיר, האמריקאים, בנסיון להביא את כל הצדדים לאירוע הסוחף, המכריע, רוצים ליצור עובדות בבחינת מה שהאמריקאים קוראים "slippery slope" – מדרון תלול, מדרון שברגע שמתחילים לדדת בו כבר לא ניתן לעצור. זה כמובן העניין המהותי והוא אשר עומד בעיקרו של דבר מאחורי החיכוכים בין ממשלת ישראל לבין ארצות-הברית. היה גישוש ביחס לאפשרות של ויתור טריטוריאלי ישראלי בגולן. שמענו בהקשר לכך התבטאויות של אנשים המקורבים לשלטון, אך לאחר התבטאותו של מנחם בגין פסק בתוך הליכוד ובתוך הממשלה כל טיפול באפשרות של משא ומתן על הגולן.

לומר שאנחנו חוזרים במידה רבה לשאלות בייקר שהביאו לנפילת ממשלת ישראל במרס 1990; שאלות ביחס לייצוג של פלסטינים ממזרח-ירושלים, לייצוג של הגולה הפלסטינית, שאלת מעמדו של אש"ף ושאלת המחויבות להמשך התהליך.

מה הביא לקפאון הזה? או אם לא לקפאון, אז לכל הפחות להצרת התהליך לעומת הציפיות שלנו. ניתן להצביע על כמה סיבות. ראשית, נראה כי באופוריה של ה"סדר העולמי החדש" לא הבינו האמריקאים את המציאות הקשה של הסכסוך הישראלי-ערבי. מזכיר המדינה בא לאיזור שאינו מוכר לו; לפני תחילת התהליך הזה הוא מעולם לא ביקר בישראל, גם לא בירדן. הנסיון לכפות "אירוע סוחף", הגישה המאיצה, הדרמטית, העומדת בסתירה לנטייתו הטבעית של יצחק שמיר, המעדיף להתקדם בזהירות ובאיטיות – מלמדת על ניגוד מוחלט של סגנונות. הועידה המתמשכת נתפשת בעיניים ישראליות, אולי בצדק כנסיון ערבי לעקוף את הצורך בהידברות ישירה עם ישראל. וצריך לציין גם את ההימנעות האמריקאית עד כה מגסיון כלשהו לטפל בנושא פיקוח הנשק, דבר שניתן לעשותו בשלב ראשון גם בלי שילוב השחקנים בעצמם. עד כה לא שמענו מהאמריקאים את המלה האחרונה בנושא. ולזאת יש להוסיף את העדר השינוי או חוסר הגמישות בעמדה של הפלסטינים בכלל ושל אש"ף בפרט, ובעמדתה של סוריה.

מהצד הישראלי, אין ספק שהסירוב הנמשך להסכים לרון בנושא השטחים מהווה מכשול לתהליך כפי שהוא נתפש בעיני האמריקאים. לזה ניתן להוסיף שני גורמים טקטיים בטיפול הישראלי המעוררים מורת-רוח אמריקאית: האחד הוא עניין ההתנחלויות, והשני – המצב שבו בייקר בבואו ארצה נדרש לרון לא עם משלחת ישראלית אחת, אלא עם שלוש משלחות: של שר הבטחון, של שר החוץ ושל ראש הממשלה. זה מצב שאין לו תקדים בתהליכי שלום במזרח התיכון בעשרים השנים האחרונות שבהם היו מעורבים האמריקאים. אנחנו זוכרים את בגין, דיין ווייצמן, את רבין, פרס ואלון – תמיד ישבה אל מול האמריקאים שלישיה מאוחדת לאחר שתיאמה עמדות. האמריקאים רואים בזה התחמקות, השפלה, אפילו משחק מכוער – וקשה להם לקבל זאת.

לסיום, ייעשה גסיון לצייר תרחישים אפשריים לעתיד. אם נגיע לוועידה, אם נגיע לפתיחה, יהיה זה עקב חולשה של הפלסטינים, שהביאה להסכמתם להשתלב בתהליך מצד אחד, וטיפול אמריקאי-סובייטי של מקל וגזר בישראל ובסוריה מצד שני. אם תהיה התקדמות בוועידה, וכאן יש להבדיל בין עצם הנכונות לשבת לבין האפשרות לשבת מול הפלסטינים וגם להתקדם במימוש תוכנית השלום הישראלית, אפשר שזה יחייב שינוי בהרכב ממשלת ישראל, שידור מערכות ואולי הקמת ממשלת אחדות יחד עם איוושהי חבילת סיוע אמריקאי לקליטת העליה – נושא אסטרטגי עיקרי על סדר היום הישראלי.

אם ייכשל תהליך השלום, אזי קיימות שתי אפשרויות. אם יראו האמריקאים בשני הצדדים, בצד

עוד תמורה מהפכנית בעמדת הממשלה בנושא תהליך השלום, היא עמדתו של שר הבטחון משה ארנס בנושא פיקוח ובקרת נשק. למעשה בפעם הראשונה ניכרת נכונות ישראלית לרון בנושאים אלה – מהצעתו של ארנס להטיל איסור מוחלט על כל אספקה של נשק למזרח התיכון, ועד לנכונות המוצהרת שלו לרון גם בנושא הגרעיני.

באשר לתמורות בעמדות של השחקנים הערביים. בעמדתו של אש"ף לא חל למעשה שינוי ניכר. הוא עוסק בשיקום מעמדו מבלי שהוא מראה נכונות להפגין גמישות. עם זאת, ניתן להבחין במעט יותר גמישות ועצמאות בקרב המנהיגות הפלסטינית המקומית. הם נתונים בדילמה, מצד אחד, הם גלחצים על ידי מנהיגות אש"ף, שהם אינם יכולים בלעדיה. מצד שני, הם גלחצים על ידי לוחמי האינתיפאדה הדוחפים כל הזמן להקצנת העמדות. בקרב אחרים מהמנהיגים הפלסטינים היום יש נכונות לקבל את הצעת האוטונומיה הישראלית ממאי 1989 כלשונה, אולי עם הבטחה אמריקאית לגבי "האור שבקצה המנהרה", אבל, בלי הבטחה ישראלית.

גם ירדן עוסקת בשיקום מעמדה, היא רוצה לשוב לתהליך המדיני, אבל מתעקשת לשוב רק לאחר שתבקש לעשות כן על ידי אש"ף; רק אז תקום נציגות משותפת, וגם במסגרת הנציגות הזאת תינתן הבכורה לפלסטינים. הירדנים גם מעדיפים טיפול בנושא הפלסטיני לפני טיפול בכל נושא ישראלי-ירדני. מצרים ואחרים שביקשו להתנער מאש"ף כבר מודים שלא הצליחו בכך.

סעודיה וכוויית אמרו, ללא כל ספק, דברים שנעמו לאוזני האמריקאים לגבי נכונותם להשתתף בתהליך, דברים שלא היה להם כנראה כיסוי מלא. אולי היתה זאת התלהבות של רגע, שהרי סקאדים נפלו באותו הזמן על תל אביב ועל ריאה. ואולי, ובעיקר, היה זה שיקול סעודי מפוכח שחייבים להבטיח את המעורבות הבטחונית האמריקאית לצידם בענייני המפרץ גם לאחר המלחמה, ואם צריך לשלם מס-שפתיים לתהליך השלום, על מגת להבטיח שהשדולות בוויינגטון יתמכו באספקת נשק ובנוכחות צבאית אמריקאית נמשכת, הם נכונים לעשות זאת.

עד כאן תואר המצב מיד לאחר המלחמה ובמהלך חודש מרס 1991. ומה התברר? הסעודים קיבלו רגליים קרות; גם ידוע לנו שהמצרים ביקשו לדחוק אותם מהתהליך – בייקר בעצמו העיד על כך. הסעודים והכווייתים החלישו במקצת את החרם והראו מעט נכונות להורים כספים לשטחים שלא דרך אש"ף. ואם כי אלה דברים מאכזבים לעומת מה שהבטיחו, אין לזלזל בהם.

בעמדתה של סוריה לא חל שינוי. תחליף לאש"ף או לירדן לא נמצא. ישראל היקשתה ומבחינתה בצדק בנושא סמכויות הוועידה, בכל מה שקשור ל"מדרון התלול" שתואר לעיל. כצפוי, סמכויות הוועידה התבררו כבעייתיות, ונושאים מהותיים נגררו לתוכם. כל עוד אין הסכמה סורית לתהליך, אנחנו מוצאים את עצמנו למעשה חוזרים מתהליך דו-מסלולי או דו-גתיבי לתהליך חד-מסלולי, ישראלי-פלסטיני, ואם הוא יצליח, הערבים מבטיחים שהם ישתלבו במסלול השני. ולכן, אפשר

תת-אלוף (מיל') אריה שלו:

הסדר אפשרי עם סוריה

הנושא שעליו מדבר הוא סיכויי פתיחתו של משא ומתן בין סוריה לישראל. אבחן זאת על בסיס שתי מערכות של גורמים משפיעים. הראשונה, מכלול הגורמים המשפיעים על סוריה ועל ישראל בכיוון של הימנעות ממשא ומתן על הסדר מדיני ביניהן, ולעומת זאת הגורמים שמשפיעים על הרצון לפתוח בו. ומערכת שיקולים שנייה, השפעת המלחמה במפרץ על השיקולים הבסיסיים של שתי המדינות. לאחר בחינתן של שתי מערכות אלה, תוצג הערכה מסכמת.

גם לסוריה וגם לישראל יש אינטרס בסיסי משותף: להסיר סיכוני מלחמה ולא להיות מואשם בסירפוד הסדר מדיני. במקביל לכך, יש לכל אחת משתי המדינות שיקולים כבדי-משקל להימנע מלשנות את הסטטוס-קוו הקיים ולהימנע מלשלם את מחיר המשא ומתן לשלום. ראוי להדגיש עוד לפני בחינת השיקולים של שתי המדינות כי סוגיית רמת הגולן היא לא שאלה קריטית לשתי המדינות, והיא אינה מחייבת אף לא אחת מהן לחפש דרך לפתור אותה בזמן הקרוב.

המצב המתמשך של שלטון ישראלי ברמת הגולן מאז 1967 אמנם איננו נוח לסורים ולא רצוי להם, אבל מבחינתם, אין הסיטואציה כה חמורה עד כדי לשבור את הסטטוס-קוו ולקחת את הסיכונים הכרוכים בדבר. הסכם מדיני עם סוריה גם אינו נמצא במקום גבוה בסדר היום הלאומי של ישראל. הממשלה, מעדיפה את המשך המצב הקיים ואת הגברת השליטה הישראלית ברמת הגולן, כך שיווצרו עובדות קבועות.

אפנה עתה לבחינת מערכת השיקולים הבסיסיים והמתמשכים של סוריה, נגד הצטרפות לתהליך מדיני, אחר כך אבחן את השיקולים בעד. בהמשך אעשה כן לגבי ישראל.

השיקול הראשון של סוריה נגד קיום משא ומתן עם ישראל הוא שיקול אידאולוגי. האידאולוגיה הלאומנית הסורית הקרימה בהרבה את האידאולוגיה של מפלגת הבעת'. על-פי אידאולוגיה זו ישראל נתפשת כגורם חיצוני ומפריע, והסכסוך עם ישראל, ואני מצטט את אסד, הוא "בסיסי וקבוע, כיוון שזה סכסוך על קיום. זהו סכסוך בין שני רצונות, שני גורלות." שנית, לסוריה יש איבה עמוקה ועוינות רבה כלפי ישראל. ופה אני יכול לצטט מפיו של מוסטפה טלאס, שר ההגנה הסורי: "אין שום מדינה העוינת את ישראל יותר מאשר סוריה, והשונאת את הישראלים יותר מאשר ארצנו." השיקול השני, בעיני סוריה ישראל מהווה איום קיומי עליה, וסיכון קיומי למדינות ערב.

הישראלי ובצר הערבי, "אשמים" פחות או יותר במידה שווה, אזי ישתרר קפאון מסוים ביחסים המדיניים, אך לא הצבאיים-אסטרטגיים, בין ישראל לבין ארצות-הברית, ותהיה בעייתיות מסוימת כשתבוא העת לרון בבקשות הסיוע הכבירות שלנו. אם ייכשל התהליך, והאמריקאים, בצדק או שלא בצדק, יטילו במידה זו או אחרת, את האשמה על ישראל, אזי ניתן לצפות לחבילה של אמצעי לחץ או ענישה אמריקאים, חבילה שתכלול אחד או יותר מהמרכיבים הבאים מבחינת הטקטיקה האמריקאית לטיפול בנו ובסכסוך.

אמצעי ראשון - היהודים, דהיינו קריאה לציבור היהודי-אמריקאי להפעיל לחץ על ישראל. להערכת האמריקאים הם כבר עשו צעד מוצלח כזה בפברואר-מרס 1989, ולפי ראייתם, צעד זה הביא בעקבותיו את תוכנית השלום הישראלית של מאי 1989. אמצעי שני, הערכה מחדש של היחסים בין ארצות-הברית וישראל. אקט כזה נעשה כבר פעם, ב-1975. אם וכאשר תיעשה הערכה מחדש, יוקפאו כל מיני מרכיבים של היחסים בין וושינגטון לירושלים ואפשר שגם הסיוע ייפגע. אמצעי שלישי, יצירת זיקה בין נושא השטחים (באמצעות ההתנחלויות) לבין בקשות ישראל לסיוע בקליטת עליה, על מנת ליצור בעיני הציבור הישראלי זיקה בין צורכי הקליטה לבין הררישה האמריקאית לגמישות בנושא הטריטוריאלי. אם אמצעים אלה לא יואילו, אין לשלול את האפשרות שהנשיא בוש ילך למעין בינאום, דהיינו, העברת הנושא למועצת הבטחון עם הבטחה אמריקאית שלא להטיל וטו, או שתועלה על ידו דרישה אולטימטיבית לכל הצדדים להתייצב לאיוושהי ועידה מאד בינלאומית.

זהו כמובן אמצעי קיצוני ביותר ומבחינת הממשל, הפחות רצוי והפחות סביר. אבל די לציין שבכל החבילה הזאת ובכל התהליך הזה כל קישור על ידי האמריקאים, בין תהליך השלום לבין צורכי קליטת העליה, קישור אשר יתבטא לא בסנקציות ובהפסקת סיוע - אלא בסירוב לתת את הערבויות שביקשה ישראל, די בו כדי להערים קשיים רבים מאד על ישראל במהלך השנים הקרובות.

פרופ' אבהם בן-צבי:

אני רוצה להודות למר יוסף אלפר ולהזמין את תת-אלוף (מיל') אריה שלו, לדבר על הסדר אפשרי עם סוריה.

לפי הערכת הסורים הזמן המדיני פועל במידה לא קטנה שלא לטובתם; ישראל יוצרת עובדות בשטח וככל שיהיו בגולן יותר תושבים ישראלים ו"ישראליוציה" בשטח, יהיה יותר קשה להשיג לאחר מכן ויתור מן הצד הישראלי.

סוריה גם סובלת מזה שנים מקשיים כלכליים גדולים. אלה נובעים מירידה משמעותית במימדי הסיוע הערבי לסוריה, ואני מדבר על התקופה שלפני מלחמת המפרץ. בנוסף לזה סובלת סוריה מבצורת בחקלאות, ומשיעור גבוה של ריבוי טבעי, (גידול של שלושה אחוזים לשנה, דהיינו, תוספת של כ-400,000 תושבים בשנה). תקציב הבטחון הגדול מקשה גם הוא ואם היה אפשר להקטין, היה הדבר מקטין את הלחץ הכלכלי על סוריה.

בעתיד יכולה להתפתח בסוריה תפישה שצריך להעתיק את המאמץ מהתפשטות כלפי חוץ או התעמתות עם מדינות חוץ לכיוון של שיפור המצב הפנימי. ברצוני לתת דוגמא מן ההיסטוריה שדבר כזה כבר קרה בעבר. בשנים 52-1951 התנהל משא ומתן חשאי בין סוריה לבין ארצות-הברית על שיפור היחסים ביניהן. אריב שישקלי ששלט בסוריה כחמש שנים, היה מוכן לעשות שלום עם ישראל במסגרת ההסדר הזה, בהגדרו שלום כאי-תוקפנות ולא שלום של יחסים פתוחים. הוא הסביר את עניינה של סוריה בהסדר עם ישראל ברצון להסיר את הבעיה הישראלית מסדר-היום הסורי כדי שאפשר יהיה להקדיש את המאמצים של השלטון ושל המדינה לצורכי פנים. אין סימנים למצב שכזה היום, ואני בספק רב עם אסד ילד לכיוון הזה, אבל אין להוציא מכלל אפשרות התפתחות כזו בעתיד.

באשר לשיקולי הנגר הבסיסיים של ישראל, הם נובעים מן התחושה שסוריה משרדת קיצוניות ומיליטנטיות – ומכאן, אי-האמון בסורים. תחושה זו מבוססת על הנסיון ההיסטורי השלילי שהיה לישראל עד 1967 בגבול הסורי, על אי-הנכונות של הסורים להיכנס למשא ומתן עם ישראל ללא שני תנאים מוקדמים: האחד, הידעה שבסופו של התהליך ישראל תפנה את כל רמת הגולן, עד הסנטימטר האחרון. ושנית, שהמשא ומתן הזה לא יהיה משא ומתן בלעדי סורי-ישראלי, אלא יכללו בו עוד מדינות ערביות, ובמסגרתו ייעשה לפתרון הבעיה הפלסטינית. בישראל יודעים שהסכם שלום עם סוריה יחייב נסיגה מכל שטח הגולן ובכלל זה הסגת כל הישובים; גם יודעים שלא ניתן להגיע להסדר מדיני נפרד עם סוריה, בלי לפתור במקביל את הבעיה הפלסטינית. כלומר, דגם של חוזה השלום עם מצרים לא ניתן לחיקוי עם סוריה, וישראל מודעת לכך, וזה אחד השיקולים שלה נגר משא ומתן עם סוריה.

שיקולי הבעד הבסיסיים של ישראל הם: הרצון להרחיק מלחמה – וההבנה שבסוריה טמון מפתח לשלום במזרח התיכון; ובנוסף לכך, הנסיון ההיסטורי, המלמד שסוריה היא פרטנר קשוח במשא ומתן, אבל לאחר שהתחייבה להסכם היא עומדת בו. והראיה, הסכם הפרדת הכוחות ממאי 1974,

מדינת ישראל נתפשת על ידי אסד ועל ידי רבים אחרים בסוריה כמדינה גזענית, השואפת להתפשטות מן הפרת עד החידקל, וצריך לעשות הכל כדי להחלישה. ישראל היא גם מכשול לשאיפותיה של סוריה להגיע לעמדת בכורה באיזור כולו. הסורים מבינים שהשגת מטרה זו היא עניין לשנים. עצם קיומה של ישראל הוא בבחינת מכשול למגמה זו, והדבר בא לידי ביטוי בספטמבר 1970 כאשר כוח סורי פלש לירדן.

באשר לשיקול הסורי הפנימי. בעניין הזה יש דעות שונות. הזרמן לי לפני כמה חודשים לשוחח עם שני סורים בחוץ לארץ. לדעת האחד אסד נזקק לקונפליקט עם ישראל כדי לקיים את השלטון מבית וכדי להמשיך בקו הלאומי הדורש ויתורים רבים מן האוכלוסיה. שמעתי גם דעה אחרת האומרת שהקונפליקט עם ישראל כבר מיצה את עצמו מן הבחינה הפנימית בסוריה, והעם הסורי כבר מבין שזה רק תרוץ ולא יותר מזה.

החזרת הריבונות הסורית על הגולן איננה צורך מדי לא של סוריה ולא של אסד. בניגוד לסאדאת ולפניו נאצר, שהגדירו חזון והגדר את החזרת סיני לידי מצרים כמטרה הלאומית הראשונה במעלה, אסד מעולם לא עשה כן. הוא לא הציג את החזרת הגולן כצורך מדי, יתרה מזאת, פעמים רבות הוא אמר שפלסטין קודמת אפילו לגולן. זאת אומרת, הוא לא עורר בקרב עמו את התחושה שזה דבר שהממשל מחויב לו. ניתן להוסיף בסוגריים שהיה זה שר ההגנה אסד שהפסיד את רמת הגולן ב-1967. זאת אומרת, זה אינו צורך חיוני שחייבים להשיג אותו מחר.

הבידוד המדיני שבו היתה שרויה סוריה כבר לפני מלחמת המפרץ, ושבמידה מסוימת היא יצאה ממנו במלחמת המפרץ, חייב אותה להבין שאין היא יכולה להיות חופשיה לפעול לבד, מה גם שברית-המועצות הקטינה את נכונותה לסיוע ושינתה את הקו המדיני שלה. זה הביא את סוריה להערכה שהיכולות שלה מוגבלות. אחת התפישות הרווחות בסוריה היא שהדרך המדינית אינה מספקת. על פי תפישת המנהיגות, אין ישראל נכונה לסגת מרמת הגולן בדרך מדינית ובשלב מסוים יהיה הכרח לפעול בכוח.

אעבור עתה לכמה שיקולים בעד משא ומתן מנקודת ראותה של סוריה. והראשון שבהם, העדר, ולפתח התרחקות, היכולת להשיג אופציה צבאית או איוון צבאי עם ישראל. על פי התפיסה הסורית האיוון הזה דרוש להשגת שלוש מטרות: האחת, להשיג יכולת הגנה כלפי ישראל. כבר מזה כמה שנים הסורים מעריכים שהם כבר השיגו זאת. מטרה שנייה, לבנות כוח צבאי שעצם קיומו יאפשר לכפות על ישראל עשיית ויתורים מדיניים. ומטרה שלישית, אם האיום הזה לא ישפיע, אפשר יהיה להפעיל את הכוח כדי לכבוש את רמת הגולן או חלק ממנה. לפי דעתי, סוריה מעריכה היום, על בסיס הנסיגה במעמדה של ברית-המועצות וגם על בסיס היחלשותה של עיראק, שעדיף לה לחפש הסדר מדיני במקום הסדר צבאי.

הסכם הנשמר כבר שנים רבות.

לישראל יש שתי אפשרויות-פעולה מדיניות, היא יכולה לשאת ולתת או עם הפלסטינים או עם הסורים או עם שניהם יחד. לפי דעתי, משא ומתן עם הסורים יהיה קשה, אבל הוא פחות מסובך מהנושא הפלסטיני. ולכן, אם הייתי צריך לבחור בין שתי האפשרויות, הייתי מעדיף את בחירת הנושא הסורי על הנושא הפלסטיני.

אגע עכשיו בהשפעת המלחמה במפרץ על סיכויי תהליך השלום, ואתחיל בשיקוליה של סוריה. חיסולו למספר שנים לפחות של האיום מעיראק, שמשטרה היה במשך השנים האויב העיקרי של סוריה, יש בו כדי לתת חופש פעולה מדיני מסוים לאסד, חופש שממנו לא נהנה בעבר. יש לאזן את זה על ידי אמירה שלפי דעתי אסד, שמעמדו השתפר כיום, שואף להחזיר לעצמו את המעמד של מוביל הלאומיות הערבית בכל הקשור לסכסוך עם ישראל, ולכן סביר להניח שהוא ינקוט בקו לאומי ולא בקו מתון. סוריה, לא רק שהיתה בקואליציה עם ארצות-הברית ומדינות המערב במלחמה עם סדאם חוסיין, אלא, בעצם השתתפותה איפשרה לא במעט את הקמת הקואליציה הערבית. היא היתה הכיסי הלאומי. היום היא יכולה לצפות לכך שמגיע לה תמורת זה גמול מסוים מארצות-הברית וגמול זה יוכל להיות בצורת המשא ומתן עם ישראל.

למרות שמצבה הכלכלי של סוריה קשה, אין הוא כה חמור בהשוואה למצבה הכלכלי של מצרים בשנים 1969-70, מצב שבמידה מסוימת דחף את המצרים לשינוי מאוריינטציה סובייטית לאמריקאית. אינני סבור שהסורים ילכו בטווח הקרוב בדרך הזאת, אבל זה יכול להיות תהליך ארוך בהרבה מהתהליך שהיה בזמנו במצרים. מן הראוי להדגיש שסוריה אינה משתמשת בסכומי הכסף הגדולים שקיבלה מסעודיה ומכוויית לשיפור המצב הכלכלי במדינה, אלא לצורכי התעצמות צבאית.

המלחמה במפרץ לא הפכה את החזרת רמת הגולן לסוריה למטרה דחופה יותר ממה שהיתה קודם לכן. לדמשק יש אורך נשימה גדול בעניין זה, לפי דעתי סוריה יכולה לחכות עוד שנים, ולהימנע מלעשות ויתורים פוליטיים במטרה לקבל חזרה ולו חלק מרמת הגולן.

בסקטיקה הסורית באשר למשא ומתן עם ישראל החל להתחולל שינוי כבר שנה-שנתיים לפני המלחמה במפרץ וזאת בשל חולשתה של סוריה. על רקע זה באה התקרבותה למצרים. היו גם שינויים קלים בסקטיקה באשר למשא ומתן. למשל, סוריה התנגדה במשך שנים להחלטות מועצת הבטחון 242 ו-338 ואז, קיבלה אותן. היא התנגדה לרעיון הועידה הבינלאומית, ובשלב מסוים קיבלה אותו. אני מעריך שגם בעתיד תהיה סוריה מוכנה לוועידה בינלאומית של שתיים, של ארצות-הברית וברית-המועצות. סוריה איננה זקוקה לסיוע כלכלי אמריקאי, אבל היא צריכה את עזרת ארצות-הברית בתחומים אחרים. למשל, בתחום הלבנוני, לצורך פירוק המיליציה של "כוחות

המלחמה במפרץ הפרסי והשלכותיה

לבנון" וכדי להשיג בטחונות מישראל לאי-התערבות במקרה שכוחות סוריים יפנו לפעול נגד הפלסטינים בצידון.

מבחינתה של סוריה, פירוש התבוסה המוחצת של צבא עיראק במלחמת המפרץ הוא שהיא תעמוד לגמרי לבדה מול ישראל במקרה של מלחמה. זאת אומרת, כוח משלוח עיראקי לא יוכל לבוא לעזרתה, ולא יהיה אפשר להקים חזית מזרחית. אם לפני מלחמת המפרץ העריכה סוריה שטרם הגיעה לאיזון אסטרטגי וליכולת התקפית נגד צה"ל, לפי דעתי עכשיו הערכה כזאת קיבלה חיזוק נוסף.

אני מניח שסוריה גם בוחנת לקחים משיגור טילי הקרקע-קרקע העיראקיים לעבר ערי ישראל, ואת המהומה שהתחוללה פה. אני משער שהסורים גם שוקלים אפשרות שבמקרה שלא תהיה שום התקדמות בתהליך המדיני, ויגיע רגע שבו הם ירגישו שעליהם לעשות משהו, הם עלולים לשגר טילים נגד כמה ערים בישראל, צעד היכול לגרום למלחמה. אבל ההערכה שלהם היא שיכולת ההגנה שלהם הרבה יותר טובה מכושרם ההתקפי, לכן אני רואה שיגור הטילים כדרך פעולה צבאית אפשרית, לא עכשיו, אלא במקרה של הגעה לרגע קריטי, שבו לא יוכלו הסורים לסבול עוד את נוכחות ישראל ברמת הגולן.

ואלה השיקולים של ישראל בעד משא ומתן להסדר עם סוריה. המלחמה במפרץ המחישת את הנתון האסטרטגי הבסיסי, שבמקרה של מלחמה בינערבית במפרץ, ישראל לא רק שאיננה מהווה נכס לארצות-הברית, אלא במידה מסוימת היא מהווה נטל עליה. לפי דעתי, יחסי הכוחות הצבאיים בין סוריה לישראל היום הם יותר נוחים לישראל, ומבחינה זאת זה זמן מתאים בהחלט למשא ומתן, כי כל צד רוצה לשאת ולתת מעמדת כוח ולא מעמדת חולשה. ישראל צריכה להתחשב בעובדה שארצות-הברית פועלת להנעת התהליך המדיני, היא צריכה לעשות ככל יכולתה שלא לוותר על הכל, כמובן, אבל לעשות את המכסימום כדי שלא להגיע לעימות עם וושינגטון, עימות העלול להזיק למדינת ישראל שלה עדיפויות של קליטת עליה והתמודדות עם בעיות כלכליות וחברתיות.

גם בליכוד יש ניצנים של דעות המדברות על כך שצריך להגיע להסדר מדיני עם סוריה, ובכלל זה גם על-ידי ויתור על חלקים מרמת הגולן. ח"כ ראובן ריבלין, ממקורביו של שר החוץ, עשה הבחנה ברורה בין יהודה שומרון ועזה, שהם לרבריו "ארץ-ישראל, אבל רמת הגולן לא", והוא הוסיף: "היא [ארץ-ישראל] מעולם לא היתה אדמת אבות אלא נכס אסטרטגי. ומסקנתו מכך: "השאלה היא, האם נוכל לומר להם, לישובים היהודים ברמת הגולן ברגע שהסורים ידברו שלום, שרמת הגולן עומדת למיקוח - ואני אומר, כן." לעומת זאת, מן הדין להביא את דבריו של ראש הממשלה לשעבר מנחם בגין, שהתבטא לאחרונה באופן חד-משמעי: "אני בטוח שחוק רמת הגולן שאותו החלטתי לקבל בהיותי ראש ממשלה, לא ישתנה."

המלחמה במפרץ הפרסי והשלכותיה

סוריה - ראשית, קבלת מחויבות-מראש מישראל עוד לפני הסכמתה להתחיל במשא ומתן, שהיא תיסוג במסגרת ההסכם הכולל מכל שטח רמת הגולן ומן השטחים המוחזקים, או לפחות שישראל מקבלת את העקרון של שטחים תמורת שלום. שנית, לא יהיה משא ומתן נפרד עם ישראל, אלא משא ומתן של כמה מדינות ערביות, בכללן סוריה ונציגות של הפלסטינים וזאת בחסות ועידה בינלאומית. שלישית, מטרת המשא ומתן - השגת הסדר צבאי שלפיו תפונה כל נוכחות ישראל, וקודם לכל, של הישובים היהודיים מכל שטח רמת הגולן, וכן מציאת פתרון לבעיה הפלסטינית שיהיה מקובל על הפלסטינים. תמורת כל אלה תהיה סוריה נכונה לשלם באי-לוחמה, לא בשלום מלא או בנורמליזציה של יחסים שבהם רוצה ישראל.

ישראל - מוכנה להיכנס למשא ומתן עם סוריה ללא תנאים מוקדמים, כאשר כל צד יהיה חופשי להעלות כל נושא לדיון. ישראל לא תוותר במשא ומתן עצמו על רמת הגולן שעליה הוחל בשנת 1981 החוק הישראלי. ישראל גם לא תוותר על הישובים ברמת הגולן וגם לא על נוכחות צה"ל. היא רוצה במשא ומתן ישיר עם סוריה ועם כל מדינה ערבית אחרת ולא במשא ומתן עם קבוצה של כמה מדינות ערביות יחד. היא מתנגדת למשא ומתן במסגרת ועידה בינלאומית. היא רוצה כי המשא ומתן עם סוריה יביא לידי שלום ביניהן, לפחות כפי שהדברים מוגדרים בהסכם השלום בין ישראל למצרים, ואינה נכונה להסתפק במצב של אי-לוחמה.

למלחמה במפרץ היתה השפעה מוגבלת בלבד על העמדות הבסיסיות של שני הצדדים, וכך הדבר נראה בטווח הקרוב. דומה כי המפתח איננו בידי ארצות-הברית, אלא בידי מדינות האיזור. ארצות-הברית תיאלץ לתת עדיפות גבוהה, לפחות בחודשים הקרובים, לטיפול בנשאים הנוגעים ישירות למפרץ הפרסי, וקודם כל ליצירת איזון אסטרטגי בו שיוודא יציבות ויאפשר התפנות הדרגתית של כוחותיה. ארצות-הברית תרצה ללא ספק לתרום לפתרון הסכסוך הישראלי-ערבי וליצירת סדר חדש במזרח התיכון. אך היא גם מודעת לקשיים הרבים הניצבים בפניה. אוסיף בסוגריים, שאם תרצה ארצות-הברית בזמן כלשהו להפעיל לחצים על הצדדים היא כמעט ולא תוכל לעשות זאת על סוריה, כי סוריה איננה תלויה בארצות-הברית בצורה כלשהי; לא בכסף, לא בנשק ולא בדברים אחרים.

הגם שלאחרונה החלו להישמע בליכוד קולות שיש לפתוח במשא ומתן עם סוריה, תוך נכונות לוותר במהלכו על חלקים מרמת הגולן, הרי שהמלחמה במפרץ לא גרמה לשינוי בסיסי בעמדות בישראל. הממשלה ממשיכה להתנגד לעקרון של שטחים תמורת שלום, או לשאת ולתת עם סוריה על בסיס עקרון זה. לעומת זאת, חל שינוי-מה בנתונים לגבי סוריה, ועיקרם שנחלש הסיכוי של סוריה להשיג אופציה התקפית לכיבוש רמת הגולן או חלק ממנה. וכך, מתפתח סדר חדש במזרח התיכון, שבו יש לארצות-הברית מעמד דומיננטי ודרך הפעולה הצבאית עלולה להיות פחות ניתנת למימוש. כמו כן מתחילה התקרבות בין סוריה לבין ארצות-הברית ומתחזקת שותפותה עם מצרים.



(לע"מ)

חלק של "סקאד" דקות לאחר נפילת הטיל ברמת-גן.

אעבור עתה לכמה מלות סיכום. מאזן השיקולים הבסיסיים של סוריה ושל ישראל מצביע בבירור על כך ששתי המדינות מעדיפות את המשך המצב הקיים על פני שינוי יסודי בו. סוריה, במידה רבה מתוך חוסר ברירה, רוצה בשינוי הסטטוס-קוו ובהחזרת רמת הגולן לידיה, אך מבחינתה אין דחיפות לדבר, והיא אינה מוכנה לקחת את הסיכון הגבוה הכרוך בנקיטת מהלך צבאי התקפי לכיבוש רמת הגולן או חלק ממנה, או בויתורים מדיניים עקרוניים שיתחייבו במשא ומתן עצמו ואולי אף לפניו. ישראל מצדה, רוצה בהמשך הסטטוס-קוו כדי להרחיב ולבסס את אחיזתה בגולן - כך יקטן הסיכון שהיא תידרש להחזיר אותו בעתיד. חששן של כל אחת מהמדינות מפני מתקפה עליה מצד המדינה האחרת הוא נמוך ולפיכך הוא אינו מהווה דחף להסדר מדיני.

קיים פער גדול מאד בין עמדות המוצא המדיניות של סוריה ושל ישראל, ושתי המדינות לא הצליחו, ואף לא נאלצו עד כה, לגשר עליו כדי לפתוח במשא ומתן ביניהן. עמדות אלו, אם נתמצת אותם הן:

פרופ' אברהם בן-צבי:

ארשה לעצמי לנצל את זכות היו"ר ואשאל גם אני שתי שאלות קצרות, שאלות-הערות:

א. כמדומה, שניכם, גם מר אלפר וגם ד"ר גולד דיברתם על הנסיגה האמריקאית מחלק מהיעדים שהממשל היתווה לעצמו ערב המלחמה ובמהלכה. והשאלה שלי היא אולי קצת יותר בסיסית: מהם שורשיה העמוקים של הסטיה הזאת מן העקרונות? זה הלא מעבר לשאלות הטקטיות שהן מאד נכונות כשלעצמן. אם הם לא היו מבצעים את אותן שגיאות טקטיות במהלך המלחמה, לא היה ניתן להשיג חלק מהיעדים האלה של החזון האמריקאי – הסדר הבינלאומי החדש, ארבע הנקודות, חמש הנקודות. דהיינו, אולי הטעות האמריקאית הבסיסית היתה בסוג מסוים של יצירת לינקייג', ויקה. כלומר, ייתכן והם העריכו שעוצמה או יכולת להשפיע בזירה אחת, יש בה איזושהי יכולת, איזושהו פוטנציאל של המרה גם לזירות אחרות. אולי הם לא הבינו בצורה פשטנית את מגבלתה הבסיסית של העוצמה, שזה בעצם דבר הנתון בהקשרו ואין זיקה ישירה בין מה שקורה במפרץ לבין הזירה שלנו.

ב. בעניין הלחצים. הייתי מציע אולי להבחין בין האיום בהפעלת לחצים לבין עצם הפעלתם. לפעמים לאיום יש חשיבות יותר גדולה. למשל, האיום של הפקרת הזירה לגופים ולמוסדות אחרים – מועצת הבטחון, הקהילה האירופית. היו כבר רמזים לזה בשנה שעברה, disengagement, כלומר הניתקות זה איזושהו קוד או רמז, ואולי גם בעתיד נראה קודם-כל מערכת של איומים מרומזים ואחרים לפני שיעשה המהלך עצמו. ולבסוף, בל נשכח שאנחנו על סף שנת בחירות. המצב דומה לכאורה למה שהיה ב-1956 ערב הבחירות שהתקיימו לאחר מבצע קדש. גם אז היה הנשיא, אייזנהאואר, בטוח בנצחונו ויכול היה להפעיל לחצים בוטים. נדמה לי, שגם אם כרגע מעמדו של הנשיא בוש נראה מאד בטוח בכל הקשור לבחירתו מחדש, אני לא חושב שהוא יוותר על אף קול. יש כאן אולי חזון אחר להשיג איזושהי שליטה, לפחות בסנט, אם לא בשני בתי הקונגרס, דבר שהרפובליקאים לא השיגו מאז 1954. ואם הם באמת חולמים על הערכות חדשה או סדר פנימי חדש, אולי דווקא הם יהיו זהירים במהלכים שלהם ככל שנתקרב לעונת הבחירות המוקדמות.

מרדכי תור-אל:

דוברים שונים הזכירו את החוב שארצות-הברית חייבת כביכול לסוריה מצד אחד, ולמצרים מצד שני, על היחלצותן לקואליציה. לא שמענו שום אזכור לעובדה שמבחינת המנהיגים של שתי המדינות האלה, הם חייבים חוב לארצות-הברית על שהיא נחלצה להציל אותם ואת ארצותיהם מסדאם חוסיין. האם אין כאן דבר שלמעשה צריך לבוא לידי ביטוי?

ד"ר דורי גולד:

אנסה לענות בתמציתיות על כמה שאלות בבת אחת. קודם כל לגבי השאלה איך האמריקאים

לפיכך, אפשר כי מתחיל תהליך ארוך שיתפתח בסופו לנכונות סורית לקחת סיכונים ולהיכנס למשא ומתן מדיני עם ישראל. הסיכוי לכך שמשא ומתן כזה יתחיל בעתיד יהיה מותנה לא במעט בנכונותה ובהצלחתה של ארצות-הברית לגשר תחילה על-ידי משא ומתן נפרד עם כל אחת משתי המדינות על חלק מהפערים ביניהם. לאור ניגודי אינטרסים בסיסיים, ספק אם נסיון זה, שרצוי בהחלט לעשותו, יוכל להצליח בתקופה הקרובה.

יש גם ספק אם הצדדים יהיו נכונים להתקדם לקראת מצב יחסים חדש ביניהם תוך עשיית ויתורים הדדיים בעלי משמעות עקרונית. לאור האינטרס המרכזי הסורי להשיג מעמד דומיננטי במזרח התיכון, אפשר כי עניינה במשא ומתן עם ישראל היה גדול, לו היתה ישראל מוכנה לראות בסוריה שותפה למשא ומתן לא רק בנושא היחסים בין שתי המדינות ברמת הגולן אלא לגבי הבעיה הפלסטינית – אך ספק רב אם ישראל תהיה נכונה לכך.

לאור כל מה שנאמר מסקנתי היא, שסבירות פתיחתו של משא ומתן תכליתי בין סוריה לישראל גם אחרי המלחמה במפרץ היא נמוכה, כל עוד לא יחול שינוי בסיסי במצב ביניהן. כבר נאמר שבעבר הביאו מלחמות לפתיחת משא ומתן ושלוש – וכך היה עם מצרים. אעשה שימוש מסוים בדגם הזה ואומר, שהכוונה היא, שאם לא יהיה שינוי בסיסי שיגרום לשתי המדינות להעדיף משא ומתן תוך עשיית ויתורים הדדיים, ובכלל זה ויתורים עקרוניים, הוא יוכל להיות משא ומתן של פרפורמה ולא יהיה משא ומתן תכליתי.

שאלות ושובות:

ד"ר מאיר זמיר:

שאלה לד"ר דורי גולד. הנושא של מעמדה של עיראק בשנה-שנתיים הקרובות לא נדון בהרחבה. מעבר למישור האסטרטגי-צבאי יש לעניין זה השלכות גם במישור הבינערכי ובהכרח גם במישור של תהליך השלום. ברברים ששמענו עלתה שאלת השגיאות האמריקאיות – מדוע האמריקאים לא הביאו להפלתו של סדאם חוסיין. הייתי רוצה לשאול אם לא יתכן שכלל לא מדובר כאן בשגיאות, אלא בתפנית של מדיניות, בתהליך. זה לא רק חשש אמריקאי לשמירה על הסטטוס-קו ולחץ סעודי אולי, אלא הוא קשור גם לחשש הגדול מפני איראן, מפני מדינה שיעית גדולה.

ברצוני גם לשאול, האם ייתכן שהאמריקאים רצו איזה משטר כלשהו תחת סדאם חוסיין שיקבל את הכניעה? הרי בלי משטר בסיסי שיקבל את הכניעה אין מה להמשיך בתהליך הזה, ומבחינתם העובדה היא שמיד לאחר שעיראק הסכימה, הם נכנסו לכורדיסטן. ואולי האמריקאים רצו בסדאם חוסיין מקוצץ, כי זה נוח להפחיד באמצעותו את מדינות המפרץ כדי לאפשר אולי נוכחות צבאית, דבר שהאמריקאים ממילא רצו.

סוף הפרשה, ובהחלט קיימת עדיין נחרצות אמריקאית לנסות ולהגשים חלק מהיעדים, אם לא את כולם.

מלה אחת לשאלה בעניין החוב המצרי והסורי לארצות-הברית. לא אתייחס למצרים ולסוריה, אך אציין שבעיני ארצות-הברית אנחנו חייבים להם על המלחמה הזאת, על הטיפול שהם טיפלו בעיראק ובאיום העיראקי ועל החסכון המוחלט בחיי אדם ישראלים. כל זאת מבלי להזכיר את החוב הכספי והמוסרי עבור התמיכה הנמשכת זה שנים. ולכן, לפני שנגזור גזירה על שכנינו שכאילו הם חייבים לארצות-הברית יותר מאשר ההיפך, צריך לזכור שבעיני האמריקאים, ההבדל בינינו לבין הערבים דווקא פועל לרעת הדימוי שלנו בעיניהם.

שאלה:

שאלה בעניין סוריה. האם יכול להיווצר מצב שבו ארצות-הברית תשתמש בפיתוי כספי או אחר כדי להביא את סוריה וישראל לחתימת הסכם אי-לוחמה או המשך הסטטוס-קוו?

תת-אלוף (מיל') אריה שלו:

אנסה לענות על שאלה זו בשני מישורים. האחד, האם שתי ההצעות שהועלו של הסכם סטטוס-קוו או הסכם אי-לוחמה, יכולות להתקבל על ידי שני הצדדים. והשאלה השנייה, האם יכול לבוא בחשבון פיתוי כזה לצדדים שיביא אותם לפעול נגד האינטרס הלאומי שלהם. לשאלה הראשונה, בעניין הסטטוס-קוו, יש הסכם הפרדת כוחות ממאי 1974. האינטרס הסורי הוא לא לייצב אותו. האינטרס הסורי האסטרטגי, למרות שסוריה מקיימת את הסטטוס-קוו, הוא להגיע למצב שבו תוכל להפר אותו, ובדרך זו או אחרת להשתלט מחדש על כל רמת הגולן. האינטרס הישראלי הוא חזיון של הסטטוס-קוו; להמשיך ולבסס את אחיזתה בגולן כדי שיהיה קשה בעתיד לשנות את המצב הנוכחי. לרעתי, אין שום סיכוי להסכמה סורית לייצוב הסטטוס-קוו בגולן, זאת אומרת ייצוב השלטון הישראלי כולל החלת החוק הישראלי על הגולן.

באשר לאפשרות השנייה של חוזה אי-התקפה או אי-לוחמה או דבר-מה דומה. לפי הערכתי, אם הסורים יקבלו את כל מה שהם רוצים, זה מה שהם מוכנים לתת בתמורה. יכול להיות שהם יתגמשו במידה מסוימת מחר, אולי יגיעו עד לכדי נכונות לשלם כפי שמצרים שילמה. אבל לשלם את זה היום, בלי לקבל כל תמורה, דבר זה מנוגד באורח מוחלט לאינטרס שלהם. זאת אומרת, ששתי האופציות שהוזכרו בשאלה מנוגדות לאינטרסים הבסיסיים של כל צד מהצדדים.

ובאשר לשאלה בעניין לחץ אמריקאי או פיצוי כספי, האם הם יכולים להוות אמצעים להשגת יתורים מאחד או משני הצדדים. לפי דעתי ארצות-הברית כמעט שאינה יכולה ללחוץ על סוריה.

יפעילו לחצים, ומה באשר לחובם של הערבים לארצות-הברית. יש לי תחושה, אף שאין המסמך מצוי בידי, אולי יימצא מסמך כזה בעוד 30 שנה, שהאמריקאים הבטיחו למישהו בעולם הערבי – וזו פשוט תחושה, המתבססת על הרבה שיחות והרבה חומר שעברתי עליו – שהם יפעלו בעניין הסכסוך שלנו ביתר מרץ אחרי המלחמה, בכדי להצדיק את העמדות של מדינות הקואליציה בזמן שעיראק דרשה לינקייג'. ומה שחשוב כאן זה לא מי חייב למי, אלא הבטחות שאולי ניתנו בזמן המלחמה.

לשאלה בעניין הבחירות בארצות-הברית; האם יהיה בוש יותר זהיר ככל שמתקרבים למועד הבחירות לנשיאות, למרות שהוא יודע לפי כל הסקרים שהוא ייבחר בשנייה. אחד הרברים שניתן לשמוע בווינגטון – היו לי שיחות עם אנשים במועצת לבטחון לאומי וגם במחלקת המדינה – זו התחושה שלעמדות היסוד שלהם כלפי ישראל, למרות שהן לא נעימות לנו, יש גיבוי חזק ברעת הקהל האמריקאית ואפילו ברעת הקהל היהודית. ואם אנחנו רוצים להבין מדוע הממשל הזה מתרכז כל הזמן בנושא ההתנחלויות, הרי מימשל רייגן לא עורר שאלה זאת, זה בגלל שהם עשו את הסקרים שלהם ואת שיעורי הבית שלהם. הם יודעים שאם הם נכנסים איתנו לויכוח בנושא ירושלים – הם אבודים. אם הויכוח הוא על בטחון ישראל – הם אבודים. אבל בקהילה היהודית בארצות-הברית אין היום גיבוי לעמדה הישראלית בנושא ההתנחלויות. זאת אומרת, דווקא בנושא הזה נוח לממשל להתווכח איתנו. ואולי הם יהיו מוכנים להסתכן הרבה יותר ממה שחושבים בתקופה של בחירות.

באשר לסדאם חוסיין, אם הם רצו להשאיר אותו בשלטון אפילו מסיבות ציניות – כדי לבנות מערך אסטרטגי שלם במפרץ הפרסי, דבר שהם שאפו לו כל השנים – אני חושב שיש רמזים די כבדים, כמעט הצהרות מפורשות, שהם דווקא כן רצו להפילו, ונראה לי שחלק מהבעיות שלהם עם הסעודים, גם בנושא השלום וגם בנושא של סידורי הבטחון במפרץ הפרסי נובע מזה שסדאם חוסיין עדיין בשלטון. וכל זמן שהוא בשלטון, כל מי שעושה עסקות עם האמריקאים חייב לקחת בחשבון שיוסיף להיות איום עיראקי גם בעתיד. כמובן, היו לאמריקאים סיבות משלהם גם בנושא סיום המלחמה, אופי סיום המלחמה והטיפול בכורדים ובשיעים, והדבר נובע מהאיום האיראני בטווח הארוך.

מר יוסף אלפר:

אתייחס בקצרה לחלק מהשאלות, השאלה של פרופ' בן-צבי לגבי הסיבות לנסיגה אמריקאית מיעדים. נוסף לדוגמאות שהבאתי הייתי מסכם ואומר כך: החשיבה החדשה האמריקאית ה-new thinking שלהם, לא התאימה לזירה עד כה, וכנגד זה, האמריקאים בפירוש לא מצאו במזרח התיכון עצמו הרבה חשיבה חדשה, לא אצלנו ולא אצל הערבים. אבל אוסיף מלת אזהרה, עוד לא ראינו את

מושב שלישי

יו"ר – פרופ' אהרון קליימן:

במושב השלישי נדון בשלושה נושאים: בשאלה הפלסטינית, בלקחים הצבאיים של משבר המפרץ ובמשק הישראלי. במושב הקודם נאמרו דברים בנימה חיובית: שמענו על חלון הנדמנות, על גמישות בעולם הערבי ועל נחישות אמריקאית. שלושת הנושאים שבהם יעסוק המושב הנוכחי אולי פחות מעוררים, אבל אני בטוח שהמרצים יצליחו למצוא גם בהם קרן אור.

אני מזמין שניים, את ד"ר דן שיפטן, עמית מחקר במכון טרומן שבאוניברסיטה העברית בירושלים ואת ד"ר אברהם סלע, מהמחלקה ליחסים בינלאומיים באותה האוניברסיטה, להרצות על הפלסטינים לנוכח הסדר פוליטי אפשרי.

ד"ר דן שיפטן:

הפלסטינים לנוכח הסדר פוליטי אפשרי

דווקא לאחר אירוע דרמטי כמו מלחמת המפרץ, כאשר רב הפיתוי להתמקד בהשלכותיו המיידיות של האירוע עצמו, ראוי לבחון את הפרספקטיבה הרחבה יותר, ולשבץ את התמורות שחולל בהקשרן המתאים. במהלך למעלה מיוכל שנים של מאבק לאומי בהנהגת התנועה הלאומית הפלסטינית, וקרוב לרבע מאה של מאבק על גורלן של הגדה המערבית ורצועת עזה, אפשר לאתר ולאבחן את עמדות הכח ונקודות החולשה של הפלסטינים ולהצביע על הצלחותיהם, הישגיהם החלקיים וכשלוניהם. על רקע זה ניתן להעריך את עמדת המיקוח הנוכחית של התנועה הזאת, לבחון את השפעתה של מלחמת המפרץ ולחזות בזהירות את הפרמטרים של שינויים אפשריים לעתיד הקרוב. השאלה הנראית לי מעניינת במיוחד בפרספקטיבה זאת, היא: האם הצליחו הפלסטינים לחרוג מן

כדי שיווצר לחץ צריך יהיה להיות ברור שאחד משני הצדדים מקובל על הכל כשוגה, כקיצוני וכמכשיל של התהליך. ואני לא מניח שזה מה שיקרה, לפחות בהקשר לשתי האופציות שהוזכרו בשאלה. אני לא רואה את סוריה, לא את נשיאה, גם לא את ראש ממשלת ישראל, שיהיו מוכנים לשנות את העמדות הלאומיות שלהם ואת האינטרסים הלאומיים, תמורת פיצוי כספי. אני יכול לראות אולי שאם ישראל תזדקק לסיוע כדי להיות מסוגלת להמשיך בעליה ובקליטתה, היא תיאלץ להיות גמישה קצת יותר בתחומים מדיניים. אבל שינוי בסיסי כזה, כמו למשל, להסכים להסדר אי-התקפה במקום לשלום, אינני מניח שאפשר לפתות את ישראל בכסף אמריקאי ועוד פחות מכך, לפתות בכסף את סוריה שתסכים לשלום שתוכנו מעבר להסכם שבין מצרים לישראל.

מחדש בארצות מושבם.

ההישג הפוליטי בתחום זה היה כמעט מלא. המנהיגות הפלסטינית הצליחה להשריש אפילו ברעת הקהל הישראלית והמערבית, קל וחומר בעולם הערבי ובעולם ה"שלישי", את ההכרה כי הבעיה היא לאומית, קולקטיבית ופוליטית, ועל כן יש לחפש לה הסדר בתחום הזה. עם זאת היו גם מנהיגים אלה מודעים לעובדה כי ההישג, המרשים כשלעצמו, אינו אלא תנאי הכרחי להשגת היעדים הלאומיים הפלסטינים, וכי עליהם ללכת הרבה מעבר לתחום הזה, כדי להבטיח את התנאים המספיקים.

ב. המימד האופרטיבי

על רקע ההצלחה המרשימה במימד העקרוני, בולטים עוד יותר מגבלותיהם של ההישגים, אין צריך לאמר הכשלונות, במימד האופרטיבי. במימד הזה ראוי, כאמור, להבחין בין חישולם של כלי המאבק, לבין מימושם ומיסורם של ההישגים במאבק הלאומי הפלסטיני.

כדי להתמודד בהצלחה עם יעדיהם הלאומיים, היו הפלסטינים חייבים לחשל כלים למאבקם. מדובר בהישגים פוליטיים שאינם יעד בפני עצמם, אלא נועדו לשרת את הצרכים הלאומיים הרחבים יותר, הן על ידי מניעת התפתחותן של מגמות שליליות והן על ידי יצירת התנאים שיאפשרו את התפתחותן של מגמות חיוביות. בעניין הזה הצליחה התנועה הלאומית הפלסטינית להבטיח לעצמה כמה הישגים חלקיים, אחרים מהם מרשימים למדי, אך לעיתים קרובות נשאר ההישג בתחום הטקטי, בעור שבהקשר הרחב יותר התגלו מגבלותיו. ראוי להתמקד בשלושה מבין התחומים העיקריים, ולהצביע בכל אחד מהם על ההישג ועל מגבלותיו: הראשון – מניעת הסדר על חשבון הפלסטינים; השני – גיוס מדינות ערב; והשלישי – המאבק על רעת הקהל.

1. מניעת הסדר על חשבון הפלסטינים. כאשר הסתבר למדינות ערב הקושי להכריע את ישראל והעלות המצטברת של המאבק נגדה, הלכה במשך השנים וגברה אצל מנהיגיה הנטייה להסדיר את יחסיהן עם ישראל, תוך התעלמות מצרכיהם של הפלסטינים. בשלבים המוקדמים היה מדובר בהסדרים מוגבלים מאוד, שנועדו למנוע הידרדרות לעימות כולל, אך בהדרגה נשקלו גם הסדרים מקיפים יותר, לרבות חווי שלום.

לתנועה הלאומית הפלסטינית היה אינטרס חיוני למנוע הסדרים תוך התעלמות מתביעותיהם הלאומיות של הפלסטינים, ובוודאי מהסדרים על חשבונם. גם כאן נודע משקל רב לטראומה ההיסטורית של סוף שנות ה-40, כאשר ירדן הסדירה את יחסיה עם ישראל על חורבותיה של התנועה הפלסטינית, ומדינות ערב האחרות – תוך התעלמות מצרכיה; אך פרשת המים היתה ב-1967, כאשר ישראל הציעה למצרים ולסוריה (ובצורה פחות מובהקת וישירה – גם לירדן) הסדר

התחומים שבהם זכו גם בעבר להישגים מרשימים, ולהתמודד עם הקשיים הסטרוקטורליים שמנעו מהם זה עשרות שנים להבטיח לעצמם את מימוש הישגיהם ומיסורם, דווקא בתחומים הקריטיים ביותר לעתידם הלאומי.

לצורך הדיון הזה חשוב להבחין בין שני מימדים במאבק הפלסטיני – העקרוני והאופרטיבי. עד כה הצליחו הפלסטינים בצורה מרשימה להבטיח לעצמם הישגים בתחום העקרוני, ואילו בתחום האופרטיבי, התמונה מורכבת יותר: כל עוד מדובר בחישול כלי המאבק, הם הגיעו להישגים נכבדים, אם כי במחיר מאמץ לאומי ממושך ומתיש וסבל רב ומצטבר. כאשר מדובר במימוש ההישגים ובמיסורם, אפשר בהחלט לדבר על כשלונות מתמשכים (לצר הישגים חלקיים) המרפים את הידיים, בעיקר אם משווים אותם, במונחי עלות/תועלת, למאמץ שהושקע ולסבל שנגרם. התוצאה של הצירוף הזה היא הצטברות של הישגים טקטיים ואופרטיביים רבים, אך כשלון בצבירת המסה הקריטית, שהיתה מאפשרת את מיסורם בהישג אסטרטגי. אם להמשיך את הדימוי הזה, אפשר אולי לדבר על נצחונות בקרבות לא מעטים, שאינם מתבטאים בנצחון במלחמה.

א. המימד העקרוני

ההישגים המרשימים של התנועה הלאומית הפלסטינית בולטים, כאמור, בשני תחומים במימד העקרוני: מיסור ההכרה בדבר האופי הפלסטיני והלאומי של הבעיה הפלסטינית, ומכאן – השרשת התודעה שדרוש פתרון לאומי ופלסטיני, כדי להתמודד עם איומיה של הבעיה הזו.

לגורמים שונים בעולם הערבי ובישראל, היה אינטרס להציג את הבעיה הפלסטינית בפרספקטיבה כלל-ערבית, בהקשר למדינה ערבית מסוימת, או במימד ההומניטרי-אנושי שלה. כדי להתמודד בהצלחה עם האתגרים שנצבו מולה, היו מנהיגיה של התנועה הלאומית הפלסטינית צריכים לכפות על אויביהם הישראלים ועל יריביהם ואויביהם הערביים, להכיר בעובדה שמדובר בעם פלסטיני בעל זהות ייחודית, אשר לו מנהיגות לאומית, כמו גם בעובדה שהמנהיגות הזו, ורק היא, יכולה להיחשב כנציג הלגיטימי של העם הזה, ורק היא מוסמכת להכריע בשמו את השאלות העיקריות הנוגעות לקביעת גורלו של העם וגורל ארצו – פלסטין.

הדבר היה דרוש במיוחד על רקע הטראומה של סוף שנות הארבעים, עת הפקיע הקולקטיב הערבי מן הפלסטינים את ההכרעה בשאלות האלה, ובעקבותיה השתלטה ירדן על מה שנותר ממולדתם. הוא היה דרוש גם על רקע עשרות השנים שנקפו מאז, שבהן ניסו גורמים שונים בעולם הערבי (בעיקר מצרים, עיראק, ירדן וסוריה) להטיל את אפוסטרופותן על העניין הפלסטיני, ולעיתים קרובות אף הצליחו בכך. הרגש על המימד הלאומי-פוליטי של הבעיה, היה דרוש בעיקר נגד הנסיון הישראלי לרחוק את העניין הפלסטיני לשוליים, להתמקד בסכסוך עם מדינות ערב, לנתב את הדיון בנושא הפלסטיני אל המימד האנושי-הומניטרי של בעיית הפליטים, ולהציע פתרון בדמות ישובם

ספק בכך, בא מבחן הכח ערב הפלישה, והוכיח להם את הרברים בדם ואש. מאז ועד היום מודעים הפלסטינים לעובדה כי הסיכוי היחיד להתמודד בהצלחה עם האתגר של הציונות וישראל, טמון ביכולתם לגייס את העולם הערבי (ובמידה פחותה את הפריפריה המוסלמית), לתמיכה פעילה במאבקם. מסוף שנות ה-40, עד שלהי שנות ה-60, דובר בעיקר בגיוס למאבק אלים, אך אחרי מלחמת ששת הימים היה ברור לכל כי העימות האלים הוא רק אחד המכשירים במאבק מדיני כולל. מטרתם של הפלסטינים היתה לבודד את ישראל במערכת הבינלאומית ולגייס לחצים בזירה הזאת כדי להחלישה. צריך היה לשכנע את הכל, ובעיקר את ארצות-הברית, כי תמיכה בישראל תקומם את הערבים כולם וכי עלותה בלתי נסבלת.

בדיון על הצלחתם של הפלסטינים במאבק הזה יש להבחין בין שני מרכיבים: האחד, המימד השלילי – מהלכים שנועדו לבודד את ישראל מקשרים באזור, בעולם השלישי ואף בחלקים של העולם המערבי; השני המימד החיובי – גיוס מדינות ערב למאבק פעיל למען העניין הפלסטיני נגד ישראל. בראשון, השיגו הפלסטינים הישגים ניכרים, ואלה החלו להתפוגג רק בסוף שנות ה-80 ובראשית העשור הנוכחי. בשני, התברר כשלונם כבר בשלבים מוקדמים יותר, בעיקר מאז 1967.

הסולידריות (לעיתים הכפויה) עם הפלסטינים והגורמים הערביים הפעילים בסכסוך עם ישראל, אכן בודדה את ישראל מקשריה עם העולם הערבי כולו, עם רוב המדינות המוסלמיות ועם חלק ניכר ממדינות "העולם השלישי"; השותפות הפוליטית עם ברית-המועצות הבטיחה לערבים הישגים על חשבון ישראל גם בגוש המזרחי. החשש מפני פגיעה באינטרסים אירופיים ויפניים בעולם הערבי, היקשתה על ישראל, במיוחד מאז משבר האנרגיה, גם בקרב מדינות מערביות. גם המרכיבים השליליים מבחינתה של ישראל במדיניות האמריקאית, נבעו בעיקר מן החשש לפגיעה באינטרסים של ארצות-הברית בעולם הערבי. רק בשנות ה-80 וה-90, כאשר נסתבר כי הערבים עצמם נוטשים את הפלסטינים, ועם קריסתה של ברית-המועצות, החלה ישראל לצאת מן הבידוד ומתוצאותיו הכלכליות והפוליטיות. כל ההישגים האלה נבעו מגיוס דעת הקהל הערבית והמשטרים הערביים. לו היו הפלסטינים ניצבים לבדם, הדעת נותנת שרוב הגורמים האלה היו פשוט מתעלמים מהם.

במימד החיובי בלט הכשלון הפלסטיני בגיוס מדינות ערב לעימות פעיל נגד ישראל, במקביל לחידרת ההכרה בקרב קברניטי המדינות הללו בעלות הגוואה ובתועלת המפוקפקת של העימות הזו. בשנות ה-40 עדיין נכנסו למלחמה, גם אלה שלא רצו בכך, לכאורה למען הפלסטינים; בשנות ה-50 וה-60, העמידו פנים שהם מתכוננים לסיבוב הבא של העימות ל"שחרור פלסטין", וב-1967 נגררו למלחמה תחת הרגל הזה; אך מאז מלחמת ששת הימים לא טרחו עוד כולם להעמיד פנים שזו המוטיבציה למהלכיהם. ב-1977 הסתלקה המדינה הערבית החשובה ביותר אף מן העימות הפוליטי הכולל, ובשנות ה-80 חדלו הכל להעמיד פנים שהם מוכנים להתגייס למען הפלסטינים, אף כאשר

מן הסוג המסוכן ביותר שניתן להעלות על הרעת מן הבחינה הפלסטינית.

מיד לאחר מלחמת ששת הימים, הציעה ישראל למצרים ולסוריה נסיגה כמעט מכל השטח שנכבש מאדמתן הריבונית, בתמורה לחוזי שלום (והסדרי בטחון). במונחים ערביים הציעה ישראל בפועל ויתור על חלק מ"תוצאות התוקפנות של 1967", תמורת לגיטימציה ערבית של "תוצאות התוקפנות של 1948". מבחינת הפלסטינים משמעות הדבר היא שמדינות ערב העיקריות נותנות את ברכתן לגול רוב מולדתם של הפלסטינים בתחומי "הקו הירוק", ונוטשות את המאבק הפעיל למען יתרת המולדת הפלסטינית, לרבות, ובמיוחד, ירושלים, בתנאים של עדיפות מכרעת לישראל וחוסר תוחלת לפלסטינים עצמם.

למרות אחיזתה הרופפת בקרב הפלסטינים עצמם ותלותה במדינות ערב, הצליחה התנועה הלאומית הפלסטינית לגייס את נכסיה הפוליטיים בעולם הערבי, מיד אחרי 1967, ולתרום לסיכולה של הסכנה המיידית. במהלך שנות ה-60 וה-70, הצליחה להתבסס בקרב עצמה שלה ולהבטיח לעצמה מידה של עצמאות במערכת הערבית, באופן שאיפשר לה להתיר את המגמה שהתפתחה בכמה מדינות ערביות, ללכת בכיוון זה. לולא אישיותו המיוחדת של סאדאת והנסיבות שנוצרו בשנות ה-70, יתכן שהיתה מצליחה לקיים את ההישג הזה שנים ארוכות מעבר לכך, אך בפועל הסתיימה ההצלחה החלקית עוד בעשור הראשון אחרי מלחמת ששת הימים, ובסופו ספגו הפלסטינים את התבוסה הקשה מכל בתחום זה, ברמותה של יוזמת סאדאת.

תבוסתה של התנועה הלאומית הפלסטינית לא התמצתה במימוש היוזמה, בהסכמי קמפ-דיוויד ובחזוה השלום, אלא דווקא בהתמדת תוצאותיה של היוזמה גם אחרי שנרצח מחולל המהלך, ברבקותה של מצרים באסטרטגיה המדינית שהשלום עם ישראל הוא חלק חשוב ממנה, ובעובדה שהעולם הערבי כולו, לרבות, ובמיוחד, אש"ף, "חזרו למצרים" (ולא – "מצרים חזרה לעולם הערבי") בתנאים שהוכתבו בקהיר.

בעקבות הצלחת מהלכיו של סאדאת, חדלה השאלה בעולם הערבי להיות האם תכנסנה מדינות ערב להסדר עם ישראל, על בסיס השלמה עם קיומה ועיקר הישגיה, אלא באילו תנאים יכון ההסדר הזה. מה שהיה חמור מבחינת הפלסטינים, היתה ההכרה כי מדינות ערב יעדיפו אמנם ללכת בדרך הזו עם הפלסטינים ונציגי תנועתם הלאומית, אך ילכו גם בלעדיהם. לפלסטינים אבדה זכות הווטו שלהם; אם לא רצו לאבד את השפעתם ואת סיכוייהם להבנות מן ההסדר, היה עליהם למצוא דרך להצטרף אליו, בתנאים קשים מאד מבחינתם. תנאים אלה כללו, כנקודת מוצא שמחוץ לתחום הדיון ומעבר לויכוח, את הלגיטימציה למעמדה של ישראל ברוב השטח שהפלסטינים ראו כמולדתם.

2. גיוס מדינות ערב. מאז שנות ה-30 היתה המנהיגות הפלסטינית ערה לעובדה שהמשקל הסגולי של הפלסטינים עצמם אינו שקול כנגד הכוחות שהגורם היהודי יכול לגייס. אם היה להם

ב-1967 הצליחו לתרום לסיכול הסדרים עם ישראל תוך התעלמות מן הפלסטינים ועניינם; אך כעבור עשר שנים הוכיח סאדאת, ואחריו מובראכ, לעיני הערבים כולם, כי ניתן לעקוף אותם, תוך תשלום מס שפתיים שאינו משכנע איש ולהביא את העולם הערבי כולו להשלים עם תוצאותיו של המהלך הזה. בראשית האינתיפאדה הצליחו לחלץ את עניינם מקיפאון ושכחה ולשבות את תשומת ליבו ואהדתו של העולם; שנתיים-שלוש אחר כך, נכשלו במיסור הישגיהם בהסדר מדיני למרות סבל רב וויתורים פוליטיים לא מעטים.

אחרי שבעים שנות מאבק, כמעט רבע מאה של כיבוש, ושלוש וחצי שנים של אינתיפאדה, שוב עומד על הפרק המחווה שהפלסטינים דחו לפני למעלה מתריסר שנים. תריסר השנים האלה מצביעות על עומק הבעיה שאש"ף ניצב בפניה, בדיוק בתחום הנדון כאן. אש"ף משלים היום למעשה עם המתווה של קמפ-דיוויד ובמוקדו שני מרכיבים חמורים מאד מבחינתו. **האחד** – ישראל מכתובה למעשה מי הם בני-השיח שלה למשא ומתן – תושבי השטחים ולא אש"ף – ובאמצעותם את העניין העומד לדיון – גורל השטחים, בנפרד מהשאלה הפלסטינית בהיקפה הכולל; **השני** – המשא ומתן יתנהל על הסדר ביניים על ממשל עצמי לחמש שנים, שאינו סוגר את הדלת בפני תביעות ריבונות של ישראל, ובוודאי בלא ודאות או ערובה שהוא מוליך אל מטרת המינימום הפלסטינית – מדינה עצמאית בשליטת אש"ף בשטחים.

לו הסכים אש"ף לדון על מתווה מסוג זה לאחר קמפ-דיוויד, היה משפר באופן דרמטי את תנאיו של אותו מתווה עצמו, עוד לפני תחילת המשא ומתן. הדעת נותנת כי לו נקרתה לנשיא האמריקאי האוהרד ביותר לתנועה הלאומית הפלסטינית ההזדמנות לשלב את אש"ף בתהליך, על פי מתווה שגם מנחם בגין הסכים לו בקמפ-דיוויד, הוא היה מפעיל לחץ חסר תקדים על ישראל, לשפר את תנאי ההסדר שהושג עם מצרים בלא השתתפות נציגותם המוכרת של הפלסטינים. בפועל לא היה המנוף ללחצים האלה קיים, כיוון שהפלסטינים מנעו, בחרם שהטילו על המשא ומתן ועל משתתפיו, את התחלת התהליך; אך לו נכנס אש"ף לדיונים הספציפיים על הממשל העצמי, יש גם בהסכמי קמפ-דיוויד עצמם מאחזים רבים לפרשנות נוחה מאד לאש"ף של התהליך כולו.

כפי שהעניין עומד היום, עמדת המיקוח של הפלסטינים גרועה בארבעת התחומים הקריטיים, מזו שהיו יכולים להבטיח לעצמם אז, והם עומדים כנראה להיכנס למשא ומתן על פי מתווה גרוע מאד מבחינתם, פשוט משום שאין להם ברירה. **ראשית** – משום שהעולם הערבי הפקיר אותם כמעט לחלוטין לגורלם; **שנית** – משום שהוכח שגם מאמץ לאומי עליון לעזור לעצמם הגיע למבוי סתום; **שלישית** – משום שאיום הפגיעה באינטרסים של המערב בעולם הערבי, והחשש שהפלסטינים יתרמו את חלקם וישתלבו בו – נכשל. **ורביעית** – משום שגם "הקלף האחרון" שאמור היה להבטיח את הישגיהם, כבר הוטל למשחק ונמצא מוגבל בהשפעתו.

אלה מותקפים ישירות. במלחמתה של ישראל נגד אש"ף בלבנון לא הסתירה עוד אפילו סוריה את העובדה שהפקירה את הפלסטינים לגורלם. מצרים לא טרחה אפילו לנתק את יחסיה הדיפלומטיים עם ישראל כאשר זו כבשה בירה ערבית, והחזירה את שגרירה "להתייעצויות" רק אחרי סברה ושתיקה, כאשר גם מאות אלפי ישראל מחו נגד ממשלתם. במהלך המלחמה שניהלו ישראל והפלסטינים בשטחים – האינתיפאדה – אף לא העמידו מדינות ערב פנים שהן מתכוונות להתערב.

3. המאבק על דעת הקהל. גם במאבק על דעת הקהל המערבית והישראלית – כלי חשוב במאבק למען יעדיהם של הפלסטינים, בעיקר לאחר שהתגלו מגבלותיהם של הכלים האחרים – אפשר להצביע על הישגים חלקיים בלבד. במהלך שליטתה של ישראל בשטחים, ובעיקר בתקופת האינתיפאדה, הצליחו הפלסטינים לגרום לדמותה של ישראל נזק רב ומתמשך באירופה ונזק ניכר בארצות-הברית. מה שחשוב מזה – הם הצליחו לגרום, לתקופת מה (בעיקר ב-1988/9), מבוכה קשה בורם המרכזי של הציבור בישראל.

עם זאת, מתברר כי הפלסטינים לא הצליחו לתרגם את הנזק לישראל להישגים מדיניים. המבוכה בציבור הישראלי איבדה הרבה מעוצמתה, ולא תורגמה לשינוי בולט לטובת הפלסטינים בדפוסי ההתנהגות הפוליטית של הציבור היהודי. הפלסטינים לא הצליחו לתרגם את הפסדי ישראל להישגים פלסטיניים, בין היתר משום שהגילויים המכוערים של המאבק הפלסטיני (למשל הטרור הפנימי והתמיכה בסדאם חוסיין ובמה שהוא ייצג) פגמו מאד בדימוי הרומנטי שאומץ לפעמים בתקשורת ובמגורים של דעת הקהל במערב ואף בישראל.

ג. יעדי המאבק

אם במימד העקרוני הצליחה התנועה הלאומית הפלסטינית להבטיח כמה הצלחות מרשימות ובתחום האופרטיבי הוכשרו כמה כלי מאבק חשובים, גם אם בהצלחה חלקית, הרי בתחום מימוש ההישגים המדיניים ומיסורם, אפשר בהחלט להצביע על כשלון. בשורה האחרונה והקובעת בשבעים שנות מאבק לאומי היו כמה הישגים, אך אם בוחנים את גורל ההזדמנויות, את התמשכות המאבק ואת מימדי הסבל, אין כל יחס ביניהם לבין היקף ההישגים. אם בוחנים את מהות ההישגים לגופם, ניתן גם לאמר כי רובם היו בגדר שלבים הדרושים לקראת הבטחת היעדים הלאומיים, רק מייעוטים הם בתחומי היעד עצמו, ואף אלה אינם בליבו.

לתנועה הלאומית הפלסטינית אופייניים, כאמור, הצלחות ברבים מן הקרבות הפוליטיים, אך תבוסה ברוב המלחמות. ב-1939 הצליחו הפלסטינים לנצל את הנסיבות הבינלאומיות והאזיווריות, ולהביא לתפנית אנטי-ציונית דרמטית במדיניות הבריטית; אך הבריטים כבר לא היו הגורם הקובע במחצית השנייה של שנות ה-40, כאשר הוכרע גורל מולדתם; בשנים 1947-1949 הובסו הפלסטינים בכל מבחני הכח האלימים והפוליטיים, איבדו את הבסיס הטריטוריאלי ונדחקו כמעט כליל מן הבמה.

ד. סיבות הכשלון

הסיבה העיקרית לכשלונה של התנועה הלאומית הפלסטינית, עד כה, במימוש הישגים מדיניים אסטרטגיים ומיסודם, כרוכה בקשייו של הציבור הפלסטיני להפנים את הכורח בפשרה היסטורית. נראה שזו הסיבה העיקרית לכשלונות העבר, גם אם יסתבר בדיעבד שאנו עומדים עתה בעיצומו של מפנה, ולו צנוע, בתחום הזה עצמו.

בציבור הפוליטי הפלסטיני ובקרב הנהגות, על כל רבדיה, יש מידה רבה של תחכום פוליטי, המוליך אותם שנים ארוכות לאבחנות טובות מאד של יחסי הכוחות האיזוריים והעולמיים. הרבר נכון גם כאשר מדובר באבחנותיהם בשאלת גבולות האפשרי וגם בדבר מה שמתבקש מכך מבחינת הכורח להגיע לפשרה עם ישראל, לפחות כשלב מעבר, עד שהערבים יתחזקו וישיגו בעצם ידם את המגיע להם. הבעיה היא שהאבחנות האלה והמסקנות המתבקשות מהן, עומדות לפלסטינים בימים כתיקונם, אך כושלות בשעת מבחן. כאשר נדמה ללב שהערבים עומדים להחזיר, סוף סוף, את יחסי הכוחות ה"טבעיים" בינם לבין ישראל על מכונם, ולהשיב את מדינת היהודים ל"מימדיה הטבעיים", נוטה הראש לשכוח את מה שלמד בהופעתו הקודמת של משיח השקר התורן, ונמנע מלהזכיר ללב כמה דאב בעת תבוסתו החזויה מראש.

קשה למצוא דוגמא מובהקת יותר לתופעה הזו, החוזרת ונשנית בתולדות הסכסוך, מאשר הדוגמא האחרונה: בשלהי 1988 אימץ אש"ף את החלטות המל"פ (המועצה הלאומית הפלסטינית) ה-19 באלג'יר, על רקע ההכרה בעובדה שהערבים הותירו את הפלסטינים לנפשם. שנתיים אחר כך סונוורו אותם גורמים בציבור ובמנהיגות ממשיחיות השקר של סדאם חוסיין. ראשם ידע מספיק כדי לחזות את תבוסתו, אך ליבם רצה כל כך בהצלחת האתגר שהציב לסדר הפוליטי שהשתרש באזור, עד שהכתיב את מהלכיהם. השאלה כיצד העריך ערפאת את הסיכויים להצלחת האתגר הזה, בעצם אינה כה רלוונטית: אם הוא חפץ לייצג את העם הפלסטיני, הוא לא היה יכול להרשות לעצמו להתייצב נגד סדאם חוסיין, למרות שידע היטב את מידת הנזק שייגרם לו במוקד שבו יוכרע, במידה רבה, גורל השלב הנוכחי של המאבק הלאומי הפלסטיני – בדעת הקהל הישראלית והאמריקאית.

הכשלון הוא של הציבור הפוליטי הפלסטיני כולו, אך הוא מתמקד במנהיגות. זו נכשלה עד לשלב הנוכחי לשכנע את כלל הציבור הפלסטיני, להפנים את הכורח בפשרה היסטורית עם ישראל, באופן שיתן למנהיגות מנדט לעשיית תפנית של ממש במדיניות. אש"ף אחראי, כאמור, גם להצלחותיה הבולטות של התנועה – המתמקדות, כאמור, במימד העקרוני ובמיסוד ההכרה באופי הלאומי והקולקטיבי של העניין הפלסטיני; הוא אחראי גם לכשלון העיקרי במימד האופרטיבי, המתמקד באי-הפנמת ההכרה בצורך בפשרה היסטורית.



(לע"מ)

עוצר במחנה פליטים ברצועת עזה במהלך מלחמת המפרץ.

לו היו הפלסטינים משתלבים ביוזמת סאדאת, לא היה העולם כולו יודע שמדינות ערביות יכולות להרשות לעצמן גם להתעלם מצרכיה של התנועה הלאומית הפלסטינית ולכונן הסדר עם ישראל, מבלי לוותר, בסופו של חשבון, גם על מעמד מוביל במערכת הבינערבית. כאשר הם מקבלים, למעשה, אחרי האינתיפאדה, את המתווה שדחו בחמת זעם לפנייה, ברור לכל משקיף מנוסה כי ההתקוממות בשטחים הגיעה למבוי סתום מבחינת תועלתה המדינית. כאשר הם עומדים להשתלב במשא ומתן להסדר בתנאים שהוכתבו להם אחרי שהתפקדו במחנהו של סדאם חוסיין, ולאחר שזה הושפל והובס, קשה להפחיד את המערב בחזיון של התפרצות רדיקלית כלל-איזורית שתגייס את הנושא הפלסטיני, שהרי העניין פשוט כבר נוסה ונכשל. כאשר הכל משלימים מאונס עם הוטו שהטילה ישראל על השתתפותו של אש"ף, למרות שהכיר, לכאורה, בקיומה של ישראל והגביל לכאורה את תביעותיו לגדה, מסתבר ש"הקלף האחרון" היה הרבה פחות יעיל מהצפוי.

הלאומית, והעברת מרכז הכובד של ההחלטות בשאלת השטחים שבשליטת ישראל, אל תושביהם של השטחים הללו. לתושבי השטחים פרספקטיבה שונה מזו של הנהגת אש"ף בתונים. בראש מעייניהם – סיום הכיבוש. ה"שיבה" וייצוג הפלסטינים בגדה המזרחית אינם צורך חיוני או דחוף, והחשש מפני סגירת אופציות בתחומים אלה, אינו דורך אותם כסיוט. תושבי השטחים מכירים את ישראל טוב מכל האחרים. הם למדו מנסיונם כיצד ניתן לנצל את חולשותיה ואת מגבלות כוחה, אך במקביל למדו להעריך את הבסיס האיתן עליו היא ניצבת בביתה פנימה, במאבק האיוזרי ובזירה הבינלאומית, הם שבעי אכזבות ממסקנות פזיזות בדבר היכולת לכרסם בבסיס הזה, עד למימדים של ערעור וקעקוע. הם למדו על בשרם את מחיר הנסיונות להתמודד עם ישראל ואת הקושי לממש את ההישגים הפלסטינים, אפילו כאשר הם מצליחים לפגוע בישראל ולכרסם, מעט ולזמן קצוב, בבסיס כוחה. הם יודעים טוב מאחרים, שאם הם רוצים להשתחרר משליטתה של ישראל בשכם ובחברון, יצטרכו לשכנע ציבור ישראלי חשדן כי ויתרו ללא תנאי, אחת ולתמיד, על יפו ועכו; אם הם חפצים להבטיח לעצמם את רצונו הטוב של המשטר בעמאן, עליהם לשכנע מלך למוד נסיון, שאינם חותרים עוד להשתמש ברוב הפלסטיני בגדה המזרחית כדי להרוס את ירדן במתכונתה המוכרת וכי גם הם אינם רוצים בהשתלטות הגורמים הרדיקלים ממזרח לנהר, פן יגררו אותם לעימות עקר והרה-סכנות עם ישראל.

על רקע כל אלה, מוכנים הפלסטינים בגדה וברצועה, יותר מאחיהם בתונים, להפנים את ההכרה בדבר הכורח להגיע לפשרה היסטורית עם ישראל (ועם המשטר בירדן). מאז פרוץ האינתיפאדה עובר מרכז הכובד של ההחלטות בשאלת גורל הגדה והרצועה אל עבר התושבים הללו. ההנהגה בתונים איבדה בתחום זה את **בלעדיותה**, גם אם היא שומרת בשלב זה על בכורתה. אם תצליח ישראל להכתיב את תנאיה בשלב זה של ההסדר, כפי שהדברים נראים עתה, ותיכנס למשא ומתן עם תושבי השטחים, בהעדר נציגי הפזורה (וירושלים), תוסיף בכורה זו להישחק. הדבר צפוי גם אם הנציגים למשא ומתן יקבלו את הוראותיהם מתונים. על רקע הלגיטימציה מאונס שאש"ף נאלץ להאציל על הריון, המתמקד בפרספקטיבה המוגבלת הזו של העניין הפלסטיני, ועל תהליך ההינתקות (מוטב לאמר **disengagement**) **בפועל ובמונחים אופרטיביים**, מן הפרספקטיבה הכוללת, יש סיכוי שהתהליך יתפתח, בטווח הארוך, לכיוון אובדן הבכורה של ההנהגה בתונים בקביעת גורלן של הגדה המערבית ורצועת עזה.

2. המגבלות. לסיום, יש לסייג את הרמזים לתחזית אופטימית שהובאו כאן, בשני תחומים: מסגרת הזמן וסכנת הסיכול. מדובר, במקרה הטוב, בתהליך ארוך וממולכד, ולא בתפניות דרמטיות. כדי להפנים את הכורח בפשרה היסטורית עם ישראל (וירדן) צריך לאמץ הערכות מפוכחות ומכאיבות על חולשותיה הסטרוקטורליות של החברה הערבית, למרות עדיפות משאביה בכל התחומים. הערכות כאלה קשה מאד לעכל; בעיקר קשה לדבוק בהן כאשר **לכאורה** שבים מופיעים, כצפוי, יחסי הכוחות ה"טבעיים", המשקפים את גדולת הערבים ואת כוחם. התסכול

אלא שלא מדובר בשני המקרים באותו מובן של "אש"ף". את ההצלחה הבטיח המימד הסמלי של אש"ף, שבו דבקים הפלסטינים, רובם ככולם; לכשלון אחראית מנהיגות מסוימת של אש"ף, בארגון כפי שהיה בנוי עד כה. תמורות במוקד קבלת ההחלטות בתוך הציבור הפלסטיני עצמו, גם אם מה שיכון יקרא גם הוא בשם "אש"ף", ואפילו אם יישבע אמונים לאותה מנהיגות, עשוי לאפשר להם לשמור על ההצלחה, ולחמוק משיבה חוזרת ונשנית על השגיאות שהולילו לכשלון.

אש"ף הוא דיגלה של ההצלחה במימד העקרוני שהוזכר – כל הפלסטינים שיש להם משקל כלשהו, נאמנים לסמל הזה, המייצג את העניין הפלסטיני כעניין לאומי וקולקטיבי. ובמובן זה נאמנים לאש"ף אפילו הפלסטינים אורחי ישראל ("ערביי ישראל"), הנוהרים מאד שלא לטעון כי אש"ף הוא נציגם במובן האופרטיבי של המושג. גם הם קובעים חר-משמעית כי אש"ף הוא נציגו הלגיטימי הבלעדי של עצמם, ומתייחסים בכך לפחות לממד הסמלי הזה. את ההישג הזה אמנם הבטיחו לעצמם הפלסטינים בהנהגת צמרת הארגון היושבת היום בתונים; אך משהובטח, הפך ההישג הזה עצמו למוקד ההזדהות של הפלסטינים באשר הם עם הארגון כסמל, מבלי שהדבר מחייב בהכרח כפיפות מלאה למרותו של אש"ף כארגון בתחום האופרטיבי.

לאש"ף-הארגון יש מאפיינים החורגים מעבר לסמל הזה. מה שמאפיין אותו הוא בכורתם של פליטי 1948, שהקימו ופיתחו אותו בצלמם בשלושים השנים האחרונות. פליטי 1948 מתקשים יותר מאחרים להפנים את הכורח בפשרה היסטורית עם ישראל, כיוון שמולדתם נמצאת בתחומי "הקו הירוק". הרבקות במולדת בקרב הפלסטינים היא לוקאלית – לכפר, לבאר, לפרדס, לשכונה – יותר מאשר מופשטת: "לפלסטין". (יש להיזהר, בניתוח התופעה הזאת, מן הנטייה הרווחת לגזור גזירה שווה בין דבקותם של הפלסטינים בתביעת ה"שיבה", לבין מאפייניה של "שיבת ציון", לא רק על רקע הברלים תרבותיים, אלא גם משום שאחרי ארבעים שנה העניין נראה מופשט פחות מאשר אחרי אלפיים). הפרספקטיבה של הארגון במדיניותו המוכרת היא הפרספקטיבה הכלל-פלסטינית, שהשטחים הם רק חלק ממנה. הוא מחויב לפליטים בעין אל-חלווה ובמיה-ומיה ולא רק לתושבי שכם, חברון ועזה, ומייצג את הפליטים באופן מובהק ואופרטיבי יותר מאשר את תושבי הקבע של השטחים. הוא נוהר מלהפנות את כל משאביו הפוליטיים לסיום הכיבוש הישראלי, על חשבון אינטרסים חיוניים אחרים שלו, ובראשם זכות השיבה והתביעה לייצוג הפלסטינים באשר הם, לרבות ובמיוחד, הפלסטינים בגדה המזרחית.

ה. תקוות השינוי ומגבלותיה

1. הסיכוי. אם יש לפלסטינים בגדה המערבית וברצועת עזה תקוה בטווח הקצר להתמודד בהצלחה עם יעדיהם הלאומיים, ולעקוף את המכשול שסיכל, פעם אחר פעם, את מימוש היעדים האלה ומיסודם, הרי התקוה הזאת כרוכה בשחיקת ההגמוניה של פליטי 1948 בהנהגת תנועתם

לתמורות חיוביות מהירות. דווקא בתנאים אלה ראוי להדגיש כי במקרה הטוב יהיו התמורות האלה איטיות, למרות המגמה העקבית של התפכחות בעולם ערבי שאפיינה את עשרים השנים האחרונות; במקרה הטוב פחות, והריאלי יותר, עוד צפויות נסיגות חמורות, לפני שמגמה החיובית של תהליכי היסוד תשאיר את רישומה ותמוסד בהסדר; במקרה הרע, תשנה מגמה זו כיוון ותחולל רדיקליזציה של האיזור כולו.

המתמשך מן התקוה שהערבים יכולים להכתיב את רצונם, שהוא תנאי הכרחי להפגמת ההכרה הזו, יכול להביא (וכבר הביא בעבר), חלקים אחרים של החברה הערבית למסקנות רדיקליות, המסכנות את המגמה שנדונה כאן.

בקרב הציבור הערבי בכלל והפלסטיני בפרט, מתחזקת, במקביל להערכה המפוכחת והפסימית של הזרם המרכזי שנדונה כאן, גם מגמה רדיקלית, השוללת את ההערכה הזו ואת מה שנגזר ממנה מעיקרם. גורמים אלה, ובראשם תומכי הרדיקליזם האיסלאמי, יכולים לשמש גרעין לשינוי המגמה הכוללת, המצביעה בשלב זה בכיוון סיכויי לפשרה ולהסדר. גרעין כזה יכול לקבץ סביבו מספיק כוחות, כדי להטות את הכף בשעת מבחן. כך, למשל, לו היה האתגר של סדאם חוסיין מחזיק מעמד זמן ממושך יותר, ספק אם ניתן היה לשקם את מהלכיו של הזרם המרכזי בתנועה הלאומית הפלסטינית, זמן כה קצר אחרי תבוסתו של משיח השקר מבגדד.

העניין הזה, שהוא קריטי לסיכויי ההסדר בין ישראל לפלסטינים, יוכרע, בסופו של חשבון, לא במישור הדו-צדדי בין היהודים והערבים החיים בין הירדן והים, ואף לא בתחומי הצרים יחסית של הסכסוך בין ישראל ומדינות ערב. אם יתעורר בעולם הערבי והמוסלמי (ואולי אף מעבר לו – בעולם ה"שלישי") מוקד לתקוה מחודשת כי הערבים יכולים להכתיב את תנאיהם ולהשיב לעצמם את גדולתם ה"טבעית", תקוה שתגרוף את הציבור הפוליטי (כפי שעשה, למשל, גמאל עבד אל-נאצר בשעתו), יוצר מצב חדש. בתנאים כאלה ספק אם ניתן יהיה לכונן או לקיים הסדר בין ישראל לבין הפלסטינים. גם מרכיביו הקיימים של ההסדר בין ישראל למדינות ערב (לרבות חוזה השלום עם מצרים) יעמדו אז בסכנת קריסה.

כאשר שוקלים את סיכויי ההצלחה של המגמות המפוכחות שנדונו כאן, ראוי לזכור שלתנועתו המשיחית של נאצר נדרשו קרוב לעשרים שנה כדי להתגלות לעיני הערבים כולם כמשיחיות-שקר, ובזמן הזה נבלמו מגמות שהיו יכולות להוליך להסדרים ונוצרו התנאים שדירדרו את האיזור לעימותים ומלחמות. את התהליכים האלה קצרה אפילו ידו של נאצר עצמו לבלום על פי התהום, גם כאשר הגיע למסקנה שימיטו על הערבים תבוסה. גם תופעות דרמטיות ומתמשכות פחות מן הנאצריזם – האמונה בכוחם של הנפט, הממון, ה"מאבק העממי לשחרור לאומי" ואף האמונה בכוחה של האבן הפלסטינית או מצלמת הטלוויזיה האמריקאית – פעלו בכיוון דומה. היום מפיחים תקוה בקרב הרדיקלים אתגרים חמורים יותר, כגון האמונה ש"האיסלאם הוא הפתרון" או שנשק ההשמדה ההמוני יכול לשנות מיסודו את מאזן הכוחות.

הדברים נאמרים כאן בשעה שהעולם הערבי, ובעיקר הפלסטיני, נתון בשפל עמוק בתחום האמונה שבכוחו להציב אתגר לסדר הקיים – משענתו הסובייטית התמוטטה, סדאם חוסיין הובס והושפל, האינתיפאדה נתונה במבוי סתום ואש"ף מלקק את פצעיו. בתנאים כאלה קל להגזים בציפיות

פרופ' אהרון קליימן:

ד"ר אברהם סלע ימשיך בסוגיה הפלסטינית.

ד"ר אברהם סלע:

הפלסטינים לנוכח הסדר פוליטי אפשרי

אשתדל לדבר על הפלסטינים ושאלת התהליך המדיני בראייה קצת יותר כוללת. בדברי קודמי הוזכרו החמאס וארגונים אחרים. זאת בהחלט אחת הבעיות של אש"ף. כדאי לזכור שאש"ף איננו רק הורם המרכזי, שעמדותיו באות לידי ביטוי בבטאונים ובפרסומים שיש לנו נגישות אליהם. שכן, קיימים גופים אחרים שאנו פחות מודעים להם, מכיוון שהם אינם שותפים בתהליך קבלת ההחלטות של הורם המרכזי באש"ף, המיוצג על ידי פת"ח, אך השפעתם ומשקלם בשטח משפיעים בעקיפין על ההנהגה הפלסטינית הרשמית ועל החלטותיה.

מרביתם לדבר בתקופה שלאחר מלחמת המפרץ על השאלה מי עלה, מי ירד, מי התחזק ומי נחלש. טענתי המרכזית היא שבדיון על שאלות אלה אין להפריד את אש"ף מהפלסטינים. אולי לפעמים נוח לעשות כך, אבל כדאי לזכור שבסיס הכוח של הארגון הלאומי הפלסטיני הוא הקהילה הפלסטינית עצמה.

בשנים עברו היינו עדיין תחת הרושם שהתקיים מאז אמצע שנות ה-60, שאש"ף הוא יצירה של המדינות הערביות וכי הוא קיים בזכות המדינות הערביות. אכן, הוא מקבל מהם כספים ותמיכה מדינית כאשר המדינות עצמן מעוניינות בכך וכאשר הדבר משרת את האינטרסים שלהם. בשנות ה-80, אש"ף הוא ארגון המתבסס יותר ויותר על הקהילה הפלסטינית, הן מבחינה חומרית ובדאי מבחינה מדינית ומוסרית.

ברצוני להסביר בכמה נקודות קצרות, מהם מקורות כוחו של הארגון ומשהו על המכניזם של הסמכות שממנה הוא נהנה בקרב הקהילה הפלסטינית. היתה זו תוצאה של תהליך מתוכנן שלקראת הגשתו פעלו המנהיגים הפלסטינים מתוך מודעות, לימוד לקחי העבר, ורצון להפעיל בסיס כוח מול המדינות הערביות, מול הקהילה הבינלאומית ובדואי מול ישראל לאחר 1967. במלים אחרות, ההנהגה הפלסטינית הנוכחית שמה לה למטרה, עוד מתחילת דרכה, לגבש קהילה שיש לה זיקה קיבוצית להנהגה זו, ונכונות לקבל את המדיניות המוכתבת על ידה, לציית להחלטותיה ולקבל את הרעיונות, הסמלים והערכים המרכיבים את תכני הקונצנזוס הלאומי הפלסטיני. זאת, לא רק מתוך הסכמה וכיבוד סמכות המרכז, אלא גם מתוך מודעות ליכולתו של המרכז להפעיל אמצעי ענישה כלפי גילויים של חוסר משמעת קיבוצית, כולל שימוש באמצעי טרור.

המלחמה במפרץ הפרסי והשלכותיה

התהליך שבו נבנה מעמדו של אש"ף כביטוי פוליטי אותנטי של הלאומיות הפלסטינית וכמנהיגות כלל-פלסטינית מוסכמת, נמשך זמן רב והיה כרוך במאמץ מקיף ובקורבנות רבים. ב-1970 עוד ניתן היה להטיל ספק בקיומו של קונצנזוס לאומי פלסטיני סביב מעמדו של אש"ף כנציגות מדינית לאומית בלעדית. כך למשל היו בקהילה הפלסטינית תומכי ירדן, שבמשך השנים הלכו והתמעטו לאחר שערקו למחנה הלאומי הפלסטיני.

בתקופת האינתיפאדה קשה מאד לאוכלוסיה הפלסטינית בשטחים שלא להגדיר עצמה במסגרת הקונצנזוס הלאומי הפלסטיני. אמנם בינתיים קמו גופים איסלאמיים קיצוניים כמו החמאס והג'יהאד האיסלאמי. אך גם הם, הקוראים תיגר על מנהיגות פת"ח החילונית, נאמנים לעקרונות אש"ף המנוסחים באמנה הלאומית הפלסטינית, בכל הנוגע למאבק עד חורמה בישראל ולשחרור פלסטין כולה. אמנם לתנועה האיסלאמית יעדים לא פחות, ואולי אף יותר, חשובים בתחום שינוי ערכי התרבות וסיהור החברה המוסלמית מחוליי ההתמערבות והחילון, ובעיקר, השלטת השריעה בחיי החברה והמדינה. עם זאת, מעניינת העובדה שהתנועה האיסלאמית בקרב החברה הפלסטינית מגדירה את יעדיה הטריטוריאליים-לאומיים במונחים דומים לאלה של הורם החילוני בראשית דרכו, כפי שהם מופיעים באמנה הלאומית הפלסטינית מ-1968.

התנועה האיסלאמית הפלסטינית היא, מבחינה זו, תופעה ייחודית באשר היא מגדירה עצמה כתנועה איסלאמית-לאומית. מי שמשווה את אמנת החמאס לאמנה הלאומית הפלסטינית (של אש"ף) מ-1968 יכול להתרשם שהחמאס הוא אכן תנועה פונדמנטליסטית, המבקשת לחזור לשורשים – במקרה זה, למטרות המקוריות של תנועת ההתנגדות הפלסטינית משנות ה-60, שנדמה כי נזנחו, או לפחות הפכו לחזון בלתי מחייב מנקודת ראותו של אש"ף הממסדי.

תהליך בניית הקהילה הפוליטית הפלסטינית הסתייע במידה רבה משילוב של גורמים פנים-קהילתיים פלסטינים וגורמים ערבים חיצוניים. לצד המתח, הניגודים בין ההנהגה הלאומית הפלסטינית, עוד מלפני-1948, לבין הממשלות הערביות ואף הרחייה של החברות הערביות את הפלסטינים, מילאה התודעה המפותחת של הפלסטינים תפקיד מרכזי. היווצרות אוכלוסיית פליטים שהיוותה כמחצית מאוכלוסייתה המקורית הערבית של ארץ-ישראל בוודאי סייעה לכך, במיוחד, בעזרת מערכת החינוך המפותחת שהופעלה ופועלת בקרב אוכלוסיית הפליטים בעזרתה האדיבה של אונר"א ושל ארגונים בינלאומיים אחרים. אבל גם אוכלוסיית הקבע בשטחים היא אוכלוסייה בעלת השכלה יחסית גבוהה, היא בעלת מודעות פוליטית שהושגה במשך דורות של מאבק פוליטי מתמשך מול תנועה לאומית אחרת הנאבקת על אותה כבדת ארץ וחיה בתוך הטריטוריה הלאומית – מנקודת ראות פלסטינית – ומול שלטון בלתי אהוד וזר של בית המלוכה ההאשמי.

גורם נוסף שתורם להתגבשות הקהילה הפלסטינית הוא המיסוד והארגון של אש"ף במתכונת של

המלחמה במפרץ הפרסי והשלכותיה



(לע"מ)

רעולי-פנים צועדים בהפגנת תמיכה בסדאם חוסיין וביאסר עראפת.

מהבית, מבפנים. בחודשים האחרונים יש לו תמיכה יוצאת מהכלל מעבר לירדן, שם נמצא הענף התאום של התנועה האיסלאמית-הפלסטינית, כולל הג'יהאד האיסלאמי שמרכזו בעבר-הירדן. אם כן, במצב הנוכחי, גם אני מבקש להיתלות בתקוה כלשהי שההנהגה המקומית אכן זוכה ליותר הכרה, מצד אש"ף, כמו גם מצד ישראל וארצות-הברית, שהרי מאפשרים לה כבר להיפגש עם בייקר. אך צריך להבין שזה חלק ממשחק פוליטי פנימי ובינלאומי שמנהל ערפאת ואשר מאופיין במאמצי הישרדות כבירים. בעיה זו חריפה במיוחד בשל תמיכת ערפאת בסדאם חוסיין ועל רקע מלחמת המפרץ שהמיטה אסון על הקהילה הפלסטינית בכוויית, כאשר מתנגדיו של ערפאת מבית ומחוץ מבקשים להיפרע ממנו על שגיאאותיו בעבר ובהווה כאחד.

התוצאה של מאמץ הישרדות זה של הזרם המרכזי בהנהגת ערפאת היא שבתוך הארגון מדברים בכמה קולות. שהרי אש"ף היה ונשאר מפוצל לפי קווים ארגוניים ואידיאולוגיים, והבעיה

"מדינה בדרך". להיבט זה יש חשיבות מרובה דווקא משום שההנהגה הלאומית הפלסטינית הועמדה בפני איומים חיצוניים על מנהיגות אש"ף. המיסור והארגון הוטמעו בקהילה הפלסטינית עד לדרגים הנמוכים ביותר תוך שהם מקבלים סיוע כספי בהיקף וביכולת הפעלה שאין לשום גוף אחר בקהילה הפלסטינית. המשאבים הכספיים שהועמדו לרשות אש"ף, בראש ובראשונה על ידי מדינות הנפט הערביות, העניקו לארגון יכולת תמרון והשפעה ניכרים על צאן מרעיתו, גם אם לעתים מדובר בסכומי כסף לא גדולים. אולם במצב שבו נתונה האוכלוסייה הפלסטינית לאחר שלוש וחצי שנים מתישות של אינתיפאדה ולנוכח האסון שהמיטה עליהם מלחמת המפרץ, שהחריבה את הקהילה הפלסטינית האמידה והמבוססת בכוויית (כ-400,000 תושבים), גם סכום של 10,000 דולר יכול להיות בעל השפעה רבה על האוכלוסייה בעיר קטנה או בכפר, או על איגוד מקצועי.

מקור עוצמה חשוב נוסף הוא הארגון הפוליטי והדיפלומטי של אש"ף - ארגון מדיני המקיים נציגויות דיפלומטיות במדינות רבות ונהנה מהכרה בינלאומית רחבה. למעשה זהו הגוף הפלסטיני היחיד המסוגל לנהל פעילות מדינית והסברתית, פעילות מבצעית בינלאומית או משא-ומתן מדיני בעזרת מערכות תקשורת ונציגויות רשמיות הפרוסות על פני העולם כולו.

גורם חשוב אחר במרכיבי כוחו של אש"ף הוא יכולת הענישה שלו ונכונותו לעשות בה שימוש תדיר ואינטנסיבי נגד מפירי המשמעת הקיבוצית שהוא תובע מצאן מרעיתו. החשיבות שבקיום היכולת להפעיל אלימות כאמצעי הרתעה נגד המתמררים למלא תפקיד של מנהיגות חלופית בולטת במיוחד בתקופת האינתיפאדה, שבה זכתה ההנהגה המקומית בשטחים ללגיטימציה יותר מאי-פעם בעבר, ולמעשה חתרה במידה מסוימת תחת מעמדו הבלעדי של אש"ף, ההנהגה-שבחוץ. לגיטימציה קשה להשגה לכל הנהגה מדינית או מקומית הנתונה תחת שלטון כיבוש זר ולכן היתה לאינתיפאדה השפעה כה רבה על שיפור מעמדה של ההנהגה המקומית בשטחים ביחס למנהיגות החיצונית. אולם לגיטימציה זו נשארה מוגבלת וחלקית, מה גם שמנהיגי ה"שטח", מחוללי האינתיפאדה, אולצו בלחץ השלטון הישראלי, כמו גם בלחץ הנהגת אש"ף-תוניס, לפנות את מקומם לדוברים מבני מעמד האליטה המשכילה ובני משפחות מסורתיות מיוחסות, שמעמדם בא להם במידה מכרעת מהגיבוי החיצוני של אש"ף, וליתר דיוק, של פת"ח. ואמנם, כל עוד אותם דוברים ונציגים כמו פייסל אל-חוסייני, חנאן עשראווי, סרי נוסייבה או ע'סאן אל-חטיב מצויים תחת שלטון ישראלי, המחליט עבורם מתי יצאו ויבואו ואם יוכלו לצאת ולבוא, הרי שלא תהיה להם לגיטימציה בעיני מרבית האוכלוסייה אם לא תינתן להם ברכת הדרך על ידי אש"ף.

לא בכדי מלגלגים אנשי החמאס על אותם ה"נסיכים", והאינטלקטואלים, ומטילים ספק במידת היותם נציגים נאמנים של הציבור בשטחים. גם לפי דעתי אין להם דיוויזיות, אין להם כוח פוליטי מאחוריהם. פייסל אל-חוסייני שואב את עיקר כוחו מבחוץ, בעזרת הכספים והגיבוי שהוא מקבל מהנהגת פת"ח, מערפאת. החמאס, לעומת זאת הוא תנועה של ה-grass roots, הוא שואב את כוחו

חלוקת תפקידים זו בין אש"ף ושלוחיו בשטחים אינה צריכה להטעות. יש טקטיקה ויש עקרונות אופרטיביים. ובעניין הזה, העקרון האופרטיבי הראשון במעלה הוא, הכרה באש"ף. גם אם הדבר נשמע פשטני, יאסר ערפאת וחבריו אינם מוכנים למסור את שרביט הייצוג לאוכלוסיית השטחים לאחר כל השנים הארוכות של פעילות צבאית ומדינית שבמהלכן הם נרדפו, החליפו דירה מדי לילה, נמלטו מארץ לארץ, והיו מעורבים בקרבות ובעניינים הכרוכים בסכנת נפשות. עם כל הלגיטימציה שרכש פייסל אל-חוסייני בתקופה שבה היה קצין בפת"ח או בגין המעצז המינהלי תחת שלטון ישראל, אין להניח שפת"ח, או ארגונים אחרים באש"ף, יניחו לגורמים מקומיים ליטול מהם את הסמכות להיות הנציג החוקי והבלעדי של העם הפלסטיני. לא שפייסל אל-חוסייני מתכוון לעשות זאת, אבל הם בוודאי לא יאפשרו זאת. כאן העניין הפרוצדורלי הוא עקרוני מאוד.

מבחינת אש"ף, הדבר החשוב באמת הוא נכונות להכיר בו, לא בהכרח כנושא ונותן, אלא כמקור הסמכות, כמי שממנה את הנציגים הפלסטינים שירדברו עם הישראלים. טוב היה לו ניתן היה לפארוק קדומי להיות בר-שית לישראלים. אך לנוכח ההתנגדות הכבדה של ישראל למעורבות אש"ף במישרין בתהליך, והגיבוי האמריקאי לעמדה זו, אש"ף חייב, לפחות, לשמור על סמכותו למנות באורח בלעדי את הנציגות הפלסטינית לשיחות. וזה עיקר העיקרים בתפיסה של מרכז פוליטי. שכן, מרכז פוליטי שיוותר על סמכות זו מאפשר צמיחת מנהיגות מתחרה וכורה במו-ידי את קברו.

גם ארגוני השמאל מתנגדים להתהליך המדיני מעיקרו במתכונתו הנוכחית. חשוב לזכור שמנקודת הראות שלהם הערבים מעולם לא היו במצב שבו יחסי הכוחות נטו לטובתם. והם אינם חושבים שתהליך מדיני יניב להם פירות, אלא אם יוכלו הערבים לכפות ויתורים על ישראל במסגרתו בלא תמורה מדינית מצידם. ארגוני השמאל הם גם המתנגדים החריפים ביותר להליכה משותפת עם המלך חוסיין. וערפאת, הנתון במאבק הישרדות עם העולם הערבי והמערכת הבינלאומית, איננו יכול לעמוד כיום בפרישה של חוואתמה וחבש מהקהילה הפלסטינית. אם הוא יאבד אותם, הוא עלול להימצא במצב קשה ביותר כלפי חוץ. מכאן, שמטרתו הראשונה, כפי שאני מבין אותה, היא לשמור על אחדות השורות. וכאן הבעיה הסטרוקטורלית הופכת להיות לבעיה קיומית. אם ערפאת לא יוכל לשמור על שלמות אש"ף כמו שהוא, הוא יאבד את מעמדו. נסיון העבר מלמד שערפאת נהג בארגוני שמאל אלו אחרת רק במצב שבו נהנה מתמיכה מדינית רחבה ומעמדת מיקוח עדיפה, ומתוך תחושה שבסיס הלגיטימציה והעוצמה שלו נובע גם מהתמיכה של מדינות ערביות. ומאלה אין לו כיום במידה מספקת.

ולבסוף, חשוב להזכיר את החמאס, המתנגד לכל תהליך מדיני שהוא. בכרוז האחרון שלו הרבר קיבל ביטוי חד-משמעי. החמאס מלגלגים על הנכונות של מנהיגים באש"ף או מנהיגים מהשטחים לדבר עם האמריקאים. הם גם מתנגדים להליכה משותפת עם חוסיין. זוהי תנועה פונדמנטליסטית

הסטרוקטורלית איננה ניתנת לפתרון, שכן העניין הוא מובנה, כי אש"ף הוא בעצם קונפדרציה רופפת של ארגונים עצמאיים הפועלת ממספר מדינות, ללא בסיס טריטוריאלי. זהו פיצול פוליטי, טריטוריאלי ואידאולוגי המכביר מאוד על תפקודו המדיני של אש"ף, במיוחד בהקשר של תהליך מדיני. אלא שלמרות הקושי בתפקוד במצב זה של פיצול, איש עדיין לא הציע ליאסר ערפאת הישג כזה שבגללו, או בשבילו, יהיה כראי לו לצאת לעימות עם ג'ורג' חבש ונאיף חוואתמה, וכל שכן, עם החמאס.

לפי דעתי, המצב במחנה הפלסטיני לאחר מלחמת המפרץ הוא שיאסר ערפאת נתון בעיקר למתקפה מבחוץ, לא מבפנים. אני מבקש להפריך טענה המושמעת מאז מלחמת המפרץ, כאילו ערפאת איבד מעוצמתו ומהשפעתו בקרב הפלסטינים. אינני בטוח שכך סבורים הפלסטינים עצמם. ערפאת נהג בדיוק כמו שהם ציפו ממנו: הם עלו על הגות והוא מחא כפיים לסדאם חוסיין. חרף הנוק החומרי והמדיני הכבד של מלחמת המפרץ, ערפאת יצא מהמשרב עם יותר לגיטימציה; בתוך הקהילה הפלסטינית מעמדו של ערפאת לא נפגע. ולא במקרה הקדמתי ואמרתי, שבסיס הכוח הוא הקהילה ולא העולם הערבי. כמה ממדינות הקואליציה הערביות ובראשן כווייט, סוריה ואולי גם סעודיה היו בהחלט רוצות לראות את ערפאת מסתלק מן הבמה. סוריה מנהלת נגדו מלחמת חורמה כבר מאז 1983, אך בלא הצלחה. היא חזרה וניסתה למצוא לו תחליפים והדבר לא עלה בידה.

כל זמן שהדבר יהיה תלוי בקהילה הפלסטינית, ולפי דעתי הקהילה היא הגורם הקובע, קשה לי לראות שהסעורים והמצרים יוסיפו להחרים את יאסר ערפאת עוד זמן רב. החוקיות המאפיינת את יחסן של מדינות ערב לגורם הלאומי הפלסטיני, מלמדת שמאז 1936, למדינות הערביות יש צורך קבוע במימוש הפירות הכרוכים באימוץ העניין הפלסטיני שהוא מקור חשוב מן המעלה הראשונה ללגיטימציה בפוליטיקה הערבית, דבר שאין המדינאים הערבים יכולים לוותר עליו. לכן אני טוען שהסעורים עוד יחזרו ויעבירו כספים לערפאת, ישוּבו ויזמינו אותו לריאד וכך יעשו גם המצרים שכבר היום מנסים להחזיר את אש"ף לחיקם. שכן זהו חלק מהתהליך של בניית הלגיטימציה שלהם, והם לא יצאו טוב ממלחמת המפרץ, ויש ביקורת קשה מאד במדינות הערביות על העמדה של מצרים ושל סעודיה. וגם אסד מודע לבעייתיות של עמדתו במלחמת המפרץ. הוא עשה מזה הון לזמן קצר, השאלה היא כמה זמן האשראי הזה יחזיק מעמד?

ערפאת חייב איפוא לבנות את עצמו אל מול האיום החיצוני, והאיום החיצוני בא בעיקר מסוריה, אבל לא רק ממנה. הוא בא במידה מסוימת גם מהסעורים ומהקהילה הבינלאומית. האמריקאים מנסים להתעלם מערפאת היום, והוא, כדי לשרוד, וכדי לשמר את העניין הפלסטיני במצב כזה שלא יתעלמו ממנו ולא יפנו לחוסין ככתובת לפתרון בעיית השטחים, חייב לשחק משחק מתוחכם ולאפשר למנהיגות המקומית מקרב תושבי השטחים לדבר עם ראשי הממשל האמריקאי, כל זאת בזמן שישראל שוללת כל אפשרות של מעורבות אשפ"ית ישירה בתהליך השלום.

גיאוגרפי, מדיני ורעיוני, כאשר המנהיגות יושבת בחוץ – הרבה יותר קשה להתמודד עם גורם שמחזיק בטריטוריה ושהמנהיגות שלו פועלת באותה טריטוריה. זה נכון הן בתקופת היישוב והן בימינו.

מבחינה זו, מצבו של חאג' אמין אל-חוסייני היה קשה יותר מזה של בן-גוריון. שהרי בן-גוריון ישב בארץ ואירגן את הישוב לקראת המלחמה. מצבו של חאג' אמין היה שונה לחלוטין. הוא לא יכול היה לסמוך על מדינות ערב, שעשו ככל העולה על רוחן ופיצלו את המאמץ הכולל שלהן מול היישוב ומדינת ישראל כתוצאה מיריבויות ופיצול בינן לבין עצמן. וזה קורה גם היום. וכשאני אומר מאזן עוצמה כולל זה לא רק ישראל, אלא גם אותם גורמים בעולם המוכנים להתייצב לימינה של ישראל או מוכנים למנוע לחץ עליה.

ולבסוף, ארשה לעצמי להגיב על דברי דן שיפטן בעניין העדר ההפגמה של הרצון בהסדר עם ישראל בקרב הפלסטינים. אני מקבל את הטענה שהפגמה כזו לא קיימת ואינני מצפה שתבוא בשנים הקרובות. יש הכרה בצורך בשינוי, אין הפגמה של הצורך. אבל, יש לזכור שאנחנו נמצאים 43 שנה בלבד אחרי הטראומה. חלק גדול מהאנשים שעברו את הטראומה הזאת במחנה הפלסטיני עדיין חיים. וקשה יותר לצפות להפגמה מהצד המובס.

ככל שהדבר נראה מוזר, לצד המובס הרבה יותר קשה להשלים עם המציאות משום שיש כאן בעיה של לגיטימציה. הדבר קשה שבעתיים בתקופה של תנופה ועליה בכוחו של האיסלאם הפונדמנטליסטי. תהליך ההפגמה קיים אולי בקרב חלק מהקהילה האינטלקטואלית, אך גם היא איננה מעזה לתת לכך ביטוי מלא. צאו ולימדו מתוך העיתונות הפלסטינית כמה אנשים העזו לומר את אשר בליבם על מלחמת המפרץ ועל עמדת אש"ף בעניין זה. אינני מדבר רק על תקופת המשבר והמלחמה במפרץ, אלא גם על התקופה שלאחר מכן. מי העז לדבר בלשון ברורה ולטעון לצורך בשידור מערכות מבחינת העמדות הפוליטיות? כן, שמענו את ח'אלד אל-חסן מתבטא נגד יאסר ערפאת, ע'סאן על-ח'טיב מהמפלגה הקומוניסטית מדבר על הצורך ברה-אורגניזציה ושינוי בהנהגה הפלסטינית. אבל, כל זה בשם הדמוקרטיה ומתוך נסיון לבצל צירוף וסיבות פוליטי לצרכים פנימיים ומפלגתיים. אין פה טענה או קריאה לשינוי מהותי בעמדות, בגישות ובדרכי חשיבה.

לא ראיתי דברים שנכתבו בשם אומנם בצורה חד-משמעית וברורה, שעל כך ועל כך הפסדנו ועל כך ועל כך אנו משלמים את המחיר והגיע הזמן לעשות שינוי. הדבר הרבה יותר קשה לאחר מותו של אבו-איאד. לאחר מלחמת יום הכיפורים הוא היה מאלה שהשפיעו יותר מכל מנהיג יחיד אחר על שינוי עמדתו של אש"ף בכיוון אסטרטגיית השלבים. היום גם הוא איננו. ולמרות השמחה של חלק מהציבור בארץ ובמקומות אחרים על מותו, נרמה לי שלפחות הזרם הפרגמטי בתוך אש"ף

שעדיין לא באה במגע עם העשייה הפוליטית הבינלאומית וטרם למדה את מגבלותיה. היא מצויה עדיין במאבק על עמדת הבכורה בתוך המחנה הפלסטיני ומבחינה זו קל לה לאין ערוך בהשוואה למנהיגות. הרשמית של אש"ף, שלאחר 25 שנות פעילות מצויה הרחק מהעקרונות המהפכניים שהנחו אותה בראשית דרכה. ההתחזקות של החמאס היא תהליך מתמשך של נגיסה בבסיס הכוח של פת"ח וסחיפת המונים דווקא על רקע המצוקה החברתית-כלכלית וההידרדרות המוסרית המאפיינות את אוכלוסיית הפליטים החיים במחנות. גם ארגוני השמאל, כמו החמאס, הגבירו את כוחם בעוד שהפת"ח נמצא במגננה, לא במעט בשל מעמדו כאחראי למצב ובתוקף היותו הכתובת לטרוניות וחילוקי דעות על דרכו של אש"ף.

השאלה היא מה משמעות התנודות במעמד אש"ף בקרב האוכלוסיה הפלסטינית ובזירה הבינלאומית. העליות והמורדות במעמדו של אש"ף בעבר מעלות הרהור, שמא מדובר בעוף-החול, שבכל פעם שהוא נופל הוא מתרומם בחזרה בדרך כלשהי. ואכן, דומה שחיוניותו של אש"ף, כביטוי של הלאומיות הפלסטינית, תוסיף להתקיים כל עוד תתקיים קהילה פלסטינית ואוכלוסיה פלסטינית בסדר גודל כה משמעותי תחת שלטון ישראל ומחוץ לגבולותיה; קהילה המגדירה את עצמה במונחים של זהות לאומית אתנית וטריטוריאלית ומזדהה עם מטרות ויעדים מוגדרים, המהווים בסיס להסכמה כללית בקרב בני אותה קהילה.

אין זה משנה אם מעמדו הפוליטי של ערפאת יירד או יעלה, או אם התנועה הלאומית הפלסטינית תימצא בנקודת שפל חסרת תקדים. התנאים הסביבתיים בארצות ערב כמו גם בתחומי ארץ-ישראל יוסיפו להזין את המגמות הלאומיות הבאות לידי ביטוי בפעולה מדינית וצבאית כמו גם בהתארגנות לאומית ממוסדת. כך, למרות השפל שבו היתה נתונה התנועה הלאומית הפלסטינית לאחר "ספטמבר השחור", מלחמת לבנון, או בתקופה שמיד לאחר חתימת הסכם השלום עם מצרים, הבעיה הפלסטינית נותרה בעינה והיא שבה ונתנה ביטוי לקיומה בעזרת המכניזם של היחסים הבינערכיים והדינמיקה של הסכסוך הישראלי-הערבי. בעיה זו היא גם ביטוי למשקל הדמוגרפי שיש לאוכלוסיה הפלסטינית מכך שהם מחזיקים במקורות עוצמה מוסריים/ערכיים המהווים נכסי צאן ברזל במזרח התיכון הערבי.

גם ללא בסיס טריטוריאלי, הפלסטינים מהווים גורם המסוגל לעצב תהליכים איזוריים בכוח משקלו הסמלי והערבי במערכת המושגים התרבותית-פוליטית באיזור זה. אינני מקבל את הטענה שהבעיה של הפלסטינים היא שהם לא ידעו לקבל ברגע הנכון הכרעה היסטורית – להכיר בישראל או לקבל חלק מפלסטין ההיסטורית. לפי דעתי, זה היה עניין של תפיסת מאזן-הכוח הכולל, הפוליטי, הצבאי הכלכלי בין העולם הערבי והיישוב היהודי ומדינת ישראל, שמנקודת ראות פלסטינית-לאומית, לא הובן כמצדיק ויתור עקרוני על טריטוריה ויעדים מדיניים. הבעיה הסטרוקטורלית של אש"ף כמו גם של התנועה הפלסטינית, בשעות ה-30 וה-40 היא חלק מהמאזן הזה. במצב של פיצול פנימי,

ד"ר אריאל לויטה:

לקחים צבאיים ממלחמת המפרץ

ביסוד ההרצאה מונחת לכאורה הנחה שניתן להפיק באופן ישיר לקחים צבאיים לישראל מסכסוך המפרץ. זאת הנחה מאד בעייתית, מפני שסכסוך המפרץ היה אירוע יחיד ויוצא-דופן בכלל, ואירוע חריג ביותר מבחינת המעורבות הישראלית בו בפרט. הדברים אמורים הן ביחס למה שחווינו בעבר, והן לאור מה שאנחנו יכולים לצפות בעתיד. כדי להבין את המגבלות שלנו בהפקת הלקחים, כדאי לעמוד תחילה על היחודיות של מצב זה, ורק לאחר מכן אפשר לנסות ולבחון בכל זאת כמה סימני-שאלה, סימני-קריאה ואולי סתם הרהורים בעקבות החוויות הצבאיות שהתנסינו בהן במהלך המלחמה.

קודם כל עלינו לזכור כי עמדה לנגד עינינו קואליציה בינלאומית עתירת משאבים שניחנה באורך-נשימה מדיני וצבאי, בעליונות טכנולוגית בלתי-רגילה, מול אויב גדול מאד – אבל נחות בכל אחד מהתחומים האלה. ההכנות המעשיות למלחמה התנהלו באינטנסיביות במשך כמה חודשים. זו לא היתה מלחמה שהתחילה מהיום למחר. היוזמה והעיתוי למלחמה נבחרו על ידי הקואליציה, ולא רק פתיחת המלחמה היתה בידי ארצות-הברית ובנות בריתה, אלא גם ההחלטה מתי לנהל את הקרב היבשתי או להסלים את המערכה. המאמץ הצבאי של הקואליציה לא הוגבל באופן משמעותי על ידי שעון-עצר מדיני כזה או אחר, בשום שלב. גם המגבלות המדיניות על גיהול המלחמה היו מצומצמות בהשוואה למה שהורגלנו בו אנו בישראל. לדוגמא, אציין את ביצוע האיגוף העמוק בתוך שטח עיראק. היו בינינו מי שסברו שהאמריקאים יימנעו מלנקוט צעד כזה – אך הם לא חששו. כך גם בכל הנוגע להפצצות ולבחירת מטרות. למרות הדימוי שנוצר, היו בסך הכל הפצצות פחות סטריליות מכפי שכוחות הקואליציה רצו לצייר.

ברמה העקרונית, הקושי הגדול ביותר בהפקת לקחים מהמלחמה במפרץ נובע כנראה מכך, שמדובר במלחמה עם אויב שכמעט לא נלחם. למעט קרב אחד משמעותי (בתאפג'י), לא היתה בשום שלב לחימה רצינית מצד האויב העיראקי ומתוך בחירה שלו. משום כך, קשה מאד לבוא ולהסיק לקחים על בסיס מערכה שבעצם היתה במידה כה רבה חד-צדדית. זו משימה בעייתית במיוחד, מפני שלגבי הרבה מהאמצעים והשיטות שהתקבל רושם שהם עברו והוכיחו את עצמם, התעוררו שאלות אם בתנאים של מערכה אמיתית, שבה היו שני הצדדים לוחמים, הם אכן היו משיגים את אותה בולטות או את אותם הביצועים המיוחסים להם.

הפסיד אישיות שיכלה לתת גם לגיטימציה וגם עוצמה לשינוי בתהליך הגשמתו.

בסיכומי של דבר, ספק אם אנו צפויים לשינוי קרוב בעמדת הזרם המרכזי במחנה הפלסטיני בכל הקשור להסדר שאלת עתידם של השטחים – הגדה המערבית ורצועת עזה. אין ספק שהמצוקה הכלכלית והמוראלית של הפלסטינים לאחר שלוש וחצי שנות אינתיפאדה ותוצאות מלחמת המפרץ, בצד מצוקתם הפוליטית של ערפאת וארגונו, עשויים לאלץ את ההנהגה הפלסטינית באש"ף ובשטחים להסכים לתנאים שבעבר נהגו לדחות. אולם, אין להגזים בהשפעת המצוקה הכלכלית. לפני כשנתיים וחצי אמר צעיר פלסטיני בטלוויזיה הישראלית משהו בנוסח: "גם אם נצטרך לחיות על זיתים וזעתר עוד 20 שנה, לא נוותר על אדמתנו..." כאז כן עתה זה נשמע בומבסטי, אבל בעיות כלכליות בעולם הערבי אינן מהוות בהכרח תמריץ לפרגמטיזם פוליטי. אפשר לראות זאת מהדוגמא של סוריה שסגרה את הצינור המשותף לה ולעיראק, ויש לכך דוגמאות רבות אחרות. בעולם המערבי, הגורם הכלכלי הוא מאבות ההתנהגות הריאליסטית הרציונלית. באיזור שבו אנחנו חיים, לעומת זאת, השיקול הכלכלי איננו מן השיקולים המרכזיים. שאלות אידאולוגיות, שאלות של לגיטימציה הן לעיתים חשובות יותר, ובמיוחד במבנה הסטרוקטורלי הפוליטי הקיים בחברות ובמדינות הללו.

אכן, חרף העובדה שארצות-הברית הפכה למעצמת-על יחידה למעשה ובטל סדר ה"מלחמה הקרה" שהשפעתה ניכרה היטב באיזורנו, אינני רואה שחזרבר הזה כשלעצמו מעניק לארצות-הברית כושר מיקוח או יכולת להפעיל לחץ גדול יותר כלפי הצדדים המעורבים. לעומת זאת, ללא ספק יש בין הצדדים כאלה שנעשו פגיעים יותר ועל כן נוחים יותר להפעלת לחץ כלכלי והסברתי מצד ארצות-הברית, כמו ישראל.

הפלסטינים הם הדוגמא הקיצונית. אין ספק שיצאו ממשבר המפרץ הפגועים והמפסידים הגדולים ביותר. הקהילה הפלסטינית בכוויית היתה מכרה-זהב שהזין את אש"ף כל השנים בסיוע כספי, ההשפעה המדינית והפיננסית הרבה שהיתה לאנשים כמו ח'אלד אל-חסן, סלים זענון ואחרים, במדינות המפרץ, כל זה אבד ונעלם. לא מקרה הוא שאנשים כמו ח'אלד אל-חסן יוצאים היום בקולי קולות נגד ערפאת. למרות זאת, אני טוען שהבעיה הנוכחית של יאסר ערפאת היא לא כיצר להשתלב בתהליך המדיני, אלא כיצר למנוע מצב שבו ירחקו אותו לקרן-זוית וישכחו אותו ואת הענין שהוא מייצג. זוהי קודם כל בעיה של הישרדות פנימית.

פרופ' אהרון קליימן:

תורה לשני המרצים הראשונים. מהסוגיה הפלסטינית אנחנו עוברים לשאלה הבטחונית ולהפקת לקחים מהמפרץ. ולשם כך הדובר הבא הוא ד"ר אריאל לויטה מהחוג למדעי המדינה באוניברסיטת תל-אביב וחוקר במרכז למחקרים אסטרטגיים ע"ש יפה.



(דובר צה"ל)

צוות חילוץ מחפש ניצולים בבניין שנפגע מטיל "סקאד".

לרשותנו מספר לא מבוטל של חודשים לשפר את המוכנות שלנו, ועמדו לרשותנו כוחות זמינים שלא היה צריך להעסיק אותם בחזית באותו הזמן, בכל זאת היו בהכנת העורף דברים שלא היו שלמים ומגובשים עד הסוף, וספק אם הם היו יכולים להיות כאלה. הרי אנחנו מדברים על איום שלא זו בלבד שהיה ייחודי, אלא גם ספק אם ניתן ללמוד מאופן התמששותו בפעם הזאת לגבי העתיד. בשלושה תחומים מתבקש טיפול די מעמיק בעורף.

התחום הראשון הוא המבנה הארגוני של המערך לטיפול בעורף. נדמה לי שבהדרגה מתגבשת ההכרה שלא יהיה מנוס מליצור מבנה ארגוני אחיד ולו אחריות מלאה לטיפול באיום על העורף בתחום הגילוי, הזיהוי והפינוי, ההדרכה וההסברה, חלוקת ציוד ההתגוננות ותחזוקתו, אכיפת משטר הגנה אורחית וכן הלאה.

נשאלת השאלה, איפה מבנה ארגוני חדש זה צריך להיות ממוקם. דהיינו, אם בתוך הצבא או מחוצה לו. בעניין הזה יש דעות רבות ומגוונות. אבל אני מוכרח לומר שהקמת המסגרת החדשה נראית לי

כל זה נכון ברמה העקרונית של הפקת הלקחים. מה באשר להקשר הישראלי? הבה נראה תחילה מה אפיין את המעורבות הישראלית במלחמה? מעורבות זו היתה בעיקר סבילה. ישראל לא הגיבה צבאית, מתוך בחירה כמובן. היה אמנם איזשהו אלמנט של סיוע למאמץ הקואליציה בלוגיסטיקה ובמודיעין, אך אין טעם להרחיב עליו את הדיבור. האיום שהתרגש עלינו במלחמה היה רק טילי - לא מוטס, לא קרקעי, ודאי לא ימי, ויחסית, מצומצם מאד בהיקפו. רק בעורף - אפילו לא בעורף ובחזית בעת ובעונה אחת. ישראל הותקפה רק בעורף, כמעט אך ורק בלילה, רק בחימוש קונבנציונלי, ורק ממדינה הרחוקה מאות רבות של קילומטרים ממדינת ישראל. נזכור, שמדובר גם בהתמשות איום מסוג שלא התמודדנו איתו בעבר (סק"ק על ערים) על כל הקשיים היחודיים הנובעים מכך.

מכל המאפיינים האלה גם יחד עולה, שבעת שנעשה ניסיון לבחון אותם לנוכח אפשרות של מלחמה עתידה, שבה האיום עשוי בהחלט להיות לא רק טילי, ולא רק בעורף, ולא רק בלילה ולא רק קונבנציונלי - ובוודאי שלא רק עם מדינה הרחוקה ממדינת ישראל. אך גם לאחר שיהיה לנו זמן להיערך לאיום כזה - הרבה מהדברים ייראו אחרת. מבחינתה של ישראל היחודיות הפעם נבעה מצירוף של אופי האילוצים המדיניים שחלו עליה, או בלשון אחרת - תמריצים מדיניים חזקים מאד שלא להיות מעורבת כלל, מהיחודיות של האיום הצבאי וגם מן העובדה שבאותו מקטע שבו כן נבחנה ישראל במהלך המלחמה, היתה לנו התראה ארוכה יחסית להתכוננות ולשיפור המוכנות בשורה של תחומים. אין כל ודאות שכך יהיה במלחמה הבאה, אם וכאשר תתרחש.

לכל זאת יש להוסיף את העובדה שעדיין מוטל איפול לא-מבוטל, כולל דיסאינפורמציה, באשר למה שהתרחש במלחמה בפועל. (הדיסאינפורמציה הזאת נובעת לא רק מרצון לשמירת סודיות, אלא גם מצרכים תעשייתיים-מסחריים: להציג מערכות-נשק מסוימות כיותר מוצלחות ממה שהיו בפועל, במסגרת של מאבקים של זרועות בכוחות המזוינים האמריקאיים על התקציב, או בהקשר למאמצי חברות המייצרות נשק לזכות בנתח מתקציב הבטחון המידלדל). כל הדברים האלה גם יחד מחייבים זהירות, וכדאי להתייחס לדברים שפורסמו בגישה של "כבדו וחשדו". ובכל זאת, אפשר לדבר על לקחי מלחמת המפרץ בשבעה תחומים ואנסה להתייחס אליהם בקצרה. התחום הראשון - הגנת העורף, השני - ההתגוננות מפני טילים, השלישי - ההתמודדות עם איומים רחוקים, הרביעי - הרוקטרינה ומבנה הכוח, החמישי - ההתמודדות עם איומי בטחון-פנים, תחום שישי - צנזורה, תקשורת ודעת הקהל, והתחום השביעי - תקציב הבטחון.

א. הגנת העורף

מה ניתן לומר לגבי הגנת העורף? בעצם זה התחום העיקרי שבו נבחנו במישור הצבאי. ציינתי כבר שהעורף הותקף, הפך לחזית, הותקף בעיקר בלילה וכן הלאה. התברר לנו, שלמרות שעמדו

המלחמה במפרץ הפרסי והשלכותיה

צריך להבין, שבנקודה הזאת התשובות המתבקשות הן לא בהכרח תשובות טכניות-צבאיות, אלא בחלקן תשובות הכרוכות בסוגיות פוליטיות קשות ביותר. האם תינתן לכל הציבור אותה רמה של הגנה? האם בניינים חדשים ובניינים ישנים צריכים לקבל אותה רמה של הגנה? המשמעות המעשית של הדבר היא, למשל, שרמת ההגנה של הגרים בבניינים חדשים, שבהם התנאים טובים יותר תרד, כדי ליצור שוויוניות בדפוסי ההתגוננות. לחילופין, עשויה להתקבל החלטה פוליטית האומרת: מחוסר ברירה, מדינת ישראל תגן על כל אחד כמיטב יכולתה – אבל לא בהכרח באותה המידה. האם צריך להגן על אלה שנמצאים באיוורירי הגבולות ובאיווריר החזית ועל אלה שנמצאים בעורף באותה צורה מבחינת התגוננות אורחית. אלו הן שאלות קשות מאד.

ב. התגוננות בפני טילים

נקודה אחת שדומה כי היא ברורה לכולנו נוגעת לחשיבות ההתראה על ידי טילים. כולנו הרגשנו בזמן המלחמה איך השתפר עם הזמן ניצול ההתראה הקצרה; מה אפשר להספיק ולעשות ב-30 שניות, שלא לדבר על 5 דקות. ההתראה הארוכה יחסית מאפשרת גם להפעיל בצורה יותר יעילה את מערך ההתגוננות האקטיבי, את הטיילים-נגד-טיילים, וגם לתת לציבור רמה הרבה יותר גבוהה של הגנה מפני הטיילים המתקרבים.

השאלה הניצבת לפנינו לגבי מלחמה בעתיד היא האם תעמוד לרשותנו אותה התראה אמריקאית שאיפשרה לנו להתכונן במשך פרק זמן שבין דקה וחצי לחמש דקות במהלך המלחמה. ואם לא, מהן החלופות הפתוחות לפנינו. לאחרונה התבטא שר הבטחון והביע את בטחונו שההסדר עם האמריקאים יתקיים גם בעתיד, ואני תקווה שאכן כך יהיה. אך אם יתברר שלא כך הדבר, לא יהיה מנוס מלהיכנס להשקעות מסוימות מצידנו בעניין הזה, וההשקעות האלה יקנו לנו בעתיד יכולת התראה מוגבלת ממקורות עצמאיים. עם זאת, עלינו לזכור שישראל היא לא מעצמה, והאפשרות להשיג יכולת ברמה שהאמריקאים הגיעו אליה היא מוגבלת; היא לא בלתי-אפשרית. יש פתרונות, אם לא מלאים, או לפחות פתרונות חלקיים, המוצגים על ידי גורמים שונים. אינני חושב שיש טעם לנסות להעריך אותם כאן, אבל בסך הכל צריך להבין שעניין זה של התראה הוא עניין חיוני, בייחוד כשאנחנו מדברים על איום שאיננו רק איום קונבנציונלי, והשאלה שעליה נצטרך לתת את הדעת, היא גם פוליטית וגם טכנית-מבצעית.

מעבר לעניין ההתראה יש עוד כמה נקודות שכדאי להדגיש בכל מה שקשור להתגוננות מפני טילים. נקודה אחת, היא החשיבות של המאמצים לשיפור השרידות של מרכיבים איכותיים ויחודיים במדינת ישראל. בהקשר זה ראוי לעמוד כדבר בעל חשיבות גדולה, על השרידות של הדרג המדיני, והצורך להגן עליו במהלך מלחמה שבה נפגע העורף. שיקול דומה קיים באשר למתקני תשתית חיוניים. חשיבות העניין הזה תלך ותגדל ככל שכלי הנשק יהיו יותר מדויקים, והאיומים –

כאחד הלקחים המוסכמים על רבים שבחנו את העניין מקרוב עוד בתקופה שלפני המלחמה. אני גם חושב שהתוצאות בהחלט חיזקו את הדעה שבלי ארגון כזה, וארגון שאיננו מותנה בצה"ל – הלוחם העיקרי שיהיה עסוק בהכרח בדברים אחרים ולכן יוכל לעזור רק במגבלות – יהיה קושי להתמודד בהצלחה עם האיום לעורף במלחמה הבאה, ושמן הראוי להניח שהאיום יהיה יותר חמור ויותר מגוון ממה שהיה הפעם.

מה באשר להקצאת המשאבים לעורף? מטבע הדברים מרגע שהצטייר איום על העורף, ולא נראה במקביל איום על החזית, נוצרת ההכרה שאין די הקצאה של משאבים להתגוננות מפני האיום על העורף, ולכן עולה דרישה להסיט באופן משמעותי את הקצאת המשאבים. אם היינו עובדים בחלל ריק, אין ספק שזאת היתה מסקנה נכונה. אך ככל שאנחנו בוחנים את האיום הזה בפרספקטיבה מול איומים אחרים, אנחנו צריכים להגיד שהדבר צריך להעשות בזהירות רבה. כלומר, יש כנראה צורך לעשות שינויים נקודתיים בהקצאת המשאבים, אולי תוספת כזאת או אחרת, אבל צריך לנהוג וזהירות רבה בהעסקת מהותית של משאבים לצורכי הגנת העורף, למרות החוויה הקשה שהיתה כרוכה בעניין הזה. פה אני רוצה לומר במאמר מוסגר, שנדמה לי שאיום הטיילים התממש בצורה שבה הטראומה היתה כמעט החזקה ביותר שיכלה להיות, ושלא היתה כזאת אם למשל איום הטיילים היה ממשיך ומתפרס על עוד מספר שבועות.

כלומר, מנסיונו ניתן להקיש, שאיום שהוא חדש ושונה, הוא בדרך כלל מאד יעיל – עד שמתגלים אליו. מרגע שזה קורה, האיום נתפש כחמור פחות. נדמה לי שכבר בשבועיים האחרונים לנפילת הטיילים, נכון שנורו בהם פחות טילים, אבל בסך הכל נכנסו למעין שיגרת חירום שאפשר היה לחיות איתה. היה פחות נוח, כמובן, והדבר היה בוודאי נכון אם שיגור הטיילים היה נמשך לאורך זמן. (בדומה ל"בליץ" בלונדון במלחמת העולם השנייה) לכן אותה דרישה במפגיע לשנות באופן דרמטי את הקצאת המשאבים לעורף נראית לי שלא במקומה. מה שכן, נצטרך, כנראה, להיערך לטפל לא רק במגוון של סוגי איומים, אלא באיומים שיהיו פרוסים גיאוגרפית בשונה ממה שהיה במלחמת המפרץ, שבה האיום היה כמעט אך ורק על איזור א' רבתי, ואילו בעתיד הוא עלול להיות על כל ריכוזי האוכלוסיה הגדולים במדינה.

אפשר שהשאלה הנכבדה ביותר שאיתה צריך להתמודד בכל מה שקשור להגנת העורף נוגעת לתורת הלחימה. כאן, נותרות פתוחות שאלות קשות מאד, הנוגעות לפיתוח ציוד ההתגוננות וחלוקתו, לקוד הבניה של מקלטים, לדפוסי ההתראה לציבור, לנוהלי שיגרת החירום וכן הלאה. אינני חושב שיש לנו כבר מסקנות מגובשות בסוגיות אלה, אבל בהחלט ברור לנו שבכל מה שקשור לתחום הזה, הנסיון יכול לעזור לנו לנסות ולמקד את החשיבה. למשל, אם יש טעם בהמשך בניית מקלטים; נדמה לי שהתשובה היא שספק אם יש להוסיף ולבנות מקלטים במתכונת שהיתה קיימת – וזאת לאור שורה של מגבלות מערכתיות ותקציביות, מאפייני ההתרחע שהיתה ועקרונ השוויוניות.



(דובר צה"ל)

סוללת טילי "פטריוט" באזור תל-אביב.

ג. התמודדות עם איומים רחוקים

אפשר, שמה שמלחמת המפרץ הביאה לידי ביטוי יותר מכל, אלה הן הדילמות הקשורות בהתמודדות עם איומים רחוקים מגבולות מדינת ישראל. צריך להבין שבאופן מסורתי נתפסו איומים רחוקים, בעיקר בדמותם של כוחות משלות. כאן, להבדיל, עמדנו בפני מצב שבו זו אינה הבעיה, אלא הבעיה היא של טילים הנורים עלינו מטווחים של מאות קילומטרים, ובעתיד אולי ממאות רבות של קילומטרים. יש מגוון של קשיים הכרוכים בהתמודדות עם איומים כאלה, החל במודיעין ובכושר התקפי המחייב לא רק איזשהו ביקור נקודתי זמני כמו שחיל האוויר עשה בתוניס או בעיראק אלא מעבר לזה. לשם כך נדרשת יכולת משופרת בתחום השליטה והבקרה, הלוחמה האלקטרונית והקשר, התידלוק באוויר, תובלת סער של כוחות למחרחקים ארוכים, כושר פעולה בלילה ובמזג-אוויר גרוע ועוד. יש כאן מגוון של שאלות מבצעיות שנרמה לי שכבר התחלנו לתת

יותר נקודתיים, או אם וכאשר יוכנס לזירה נשק גרעיני. הואיל ומדינת ישראל קטנה ואיננה משופעת במרכיבי איכות, לא יהיה מנוס מלהשקיע יותר בתחומים האלה. זאת אומרת, כושר התראה מצד אחד ושרירות של המרכיבים החיוניים.

השאלה שעליה מתמקד הויכוח הציבורי יותר מכל, נוגעת לנושא של ההתגוננות האקטיבית בפני טילים, מה שנוהגים לכנות פרויקט החץ, אבל זה לא רק זה. יש בהקשר הזה כמה שאלות מאד נכבדות שצריך לנסות ולהתמודד איתן. כאן אסתפק בהצגת מספר שיקולים, ולא אנסה לתת תשובה ברורה ומוחלטת מהו הכיוון הרצוי שבו יש ללכת. יש שני שיקולים שלכאורה אומרים שאנחנו לא יכולים להישאר מחוץ לתחום זה של התגוננות אקטיבית. הראשון הוא הרגישות שלנו לפגיעה במרכיבי עוצמה, המגבלות של מדינת ישראל כמדינה קטנה והרגישות שלנו לקורבנות מקרב האוכלוסייה. כל אלה מחייבים שנשקיע השקעה כלשהי בתחום של ההתגוננות האקטיבית, שהרי אין די בהתגוננות פסיבית של ספיגה. הנקודה השנייה היא שמערכות הטילים-נגד-טילים הקיימות, ה"פטריוט" - ואנחנו לא צריכים להיכנס לכל הרזי-רזים של הויכוחים שישנם היום בין היצרנית, חברת "רייטאון" מצד אחד ומדליפים מהכיוון האחר, לגבי יעילות הטילים - בכדי להבין שהם אינם נותנים פתרון מספק. זאת אומרת, אנחנו צריכים לחפש פתרון יעורי בתחום הטילים-נגד-טילים, והוא צריך להיות מעבר ל"פטריוט".

השאלה הגדולה שנשארת עדיין פתוחה היא כמה צריך להשקיע בתחום הזה, ולמה צריך לשאוף? האם צריך לשאוף להגן על כל שטח מדינת ישראל או רק על חלקים משטחה? זאת שאלה שהיא בראש ובראשונה שאלה פוליטית מאד קשה, אבל זו גם שאלה שיש לה משמעויות תקציביות מרחיקות-לכת. האם אנחנו יכולים להרשות לעצמנו לבנות מערכת שתיתן הגנה מלאה, או שמא ניתן להסתפק במערכת שתיתן הגנה טובה, אבל לא מלאה. מפני שכל שאנחנו חותרים לשיעור הגנה יותר גבוה, התוספות הנדרשות בהשקעה גדלות באופן ניכר ביותר.

השאלה השלישית נוגעת לדינמיקה המקופלת בהתגוננות אקטיבית בציר הזמן. אין כאן מצב שבו ניתן לבנות מערכת שנותנת חוסן לאורך זמן; המערכת הזאת תחייב לא רק השקעה בתחזוקה ובתשתית, אלא גם בשיפורים ובהשבחות כדי לעמוד בפני היווצרותם של איומים חדשים. השאלה הנותרת פתוחה בעניין הזה, היא באיזה מידה המשחק הזה של טילים וטילים-נגד-טילים וחוזר חלילה, אין בו - מעבר לעלות ההקמה, התחזוקה והשיפורים - גם גורם בלתי-מייצב בכל מה שקשור לעתיד הסכסוך. לבסוף, צריכים להתמודד עם השאלה באיזה מידה כושר ההרתעה הישראלי איננו נותן פתרון כנגד הטילים הערביים הנושאים ראשים כימיים ואחרים. השורה התחתונה שלי בעניין הזה היא שכנראה נצטרך להיכנס לתחום הזה של הטילים-נגד-טילים. אבל השאלה, עד כמה ועם מה היא עדיין שאלה פתוחה. התשובות עליה יהיו בחלקן תשובות טכנולוגיות, בחלקן תשובות כלכליות ובחלקן - תשובות פוליטיות הנוגעות לעתיד הסכסוך, להסדרי פירוק הנשק באזור ועוד.

עליהן את הרעת. אבל ככל שהאיום בתחום הזה יהיה יותר משמעותי והוא ילך ויתחזק, לא יהיה מנוס מלהשקיע יותר ביכולת ההתמודדות עם סוג כזה של איומים באותו מגוון חתכים שציירתי כרגע.

ד. הרוקטרינה ומבנה הכוח

אחת הנקודות המעניינות ביותר העולות ממלחמת המפרץ, ודווקא מההצלחה המבצעית הגדולה של ארצות-הברית וכוחות הקואליציה, נוגעת לתחום של הרוקטרינה ומבנה הכוח. אני חושב שהמהלכים האמריקאים הוכיחו, ושוב באותה מגבלה של אויב שנלחם מעט יחסית, שבבניית אסטרטגיה מערכתית המדורגת באופיה, המנסה להביא לידי ביטוי מרבי את היתרונות היחסיים שלך, על ידי הכנה שיטתית מאד של הקרב היבשתי, ואחר כך ביצוע של מהלך אוגף, ובמידה שהתנאים הפוליטיים והגיאוגרפיים מאפשרים זאת – ניתן להשיג בדרך זו תוצאות די מרשימות.

אני חושב שהדבר הזה רלוונטי לישראל מפני שחלק מהדברים שנתקלנו בהם לגבי העיראקים ובמאמץ הקואליציה כנגד העיראקים תקפים גם לגבינו: שדה-קרב רווי, רגישות גבוהה לקורבנות, עליונות מובהקת על האויב באמצעי לחימה בכלל ובכוח אווירי בפרט. אני חושב שכל הדברים האלה מצביעים על הצורך להעמיק את החשיבה שלנו לגבי הכנת אותו מהלך התקפי, שבסופו של דבר כנראה לא יהיה מנוס מלצאת אליו לצורך הכרעת המלחמה, אם וכאשר תפרוץ. הגם שאנחנו צריכים לקחת בחשבון, וצריכים לחזור ולומר לעצמנו, שלא יעמדו לרשותנו מותרות של ששה שבועות, וממילא לא נוכל לעמוד בהם, לא כלכלית, לא מדינית, לא לוגיסטית; גם מספר ימים מסוגלים לתת יתרונות יחסיים שיאפשרו לבצע אחר כך את המהלכי הכרעה ביבשה בעילות הרבה יותר גדולה.

אי-אפשר להגזים בחשיבותה של התפיסה הזאת של גישה מדורגת שבה, בשלב הראשון, אנחנו שמים את הרגש על בלימה מבחינת השטח, אבל התקפה מבחינת האש, בטרם אנחנו יוצאים למערכה התקפית-חזיתית גם במישור הטריטוריאלי. זהו דבר שהוא לא רק חשוב, ועלה כבר ממלחמות קודמות, אלא הוא הרבה יותר אפשרי מבעבר הודות לשורה של טכנולוגיות צבאיות שנמצאות בתהליכי הבשלה, העושות בהדרגה את דרכן לסדכיים של הצבאות בכלל ולצה"ל בפרט. מובן שהדבר מחייב שינויים בתוך הזרועות, שינויים בין הזרועות ושינויים בהכשרה ובהדרכה. כמו-כן הוא מחייב הרבה יותר תשומת-לב לשלב ההגנה. יש כאן הרבה נקודות חשובות שצריך יהיה לתת עליהן את הרעת, ונרמז לי שיש סימנים לכך שהרעת אכן ניתנת עליהן.

באשר לעניין התיפקודים של מערכות נשק ספציפיות או קבוצות של מערכות נשק, יש כאן הרבה יותר סימני שאלה. ושוב, סימני השאלה האלה נובעים במידה רבה מהעובדה שלא התנהל קרב אמיתי. לכן אנחנו שומעים הרבה על תיפקוד החימוש-המונחה-המדויק ועל הביצועים היחסיים

המלחמה במפרץ הפרסי והשלכותיה

המשופרים שלו ביחס לחימוש אחר. שאלת-המפתח היא לו היה האויב פעיל – גם דינמי וגם מגיב, נבדל מאויב סטטי שבעצם לא נלחם – האם גם אז היינו חווים באותה רמת ביצועים של מערכות הנשק המדויקות.

מה שכן גילינו במלחמה, ואני חושב שזה יהיה לקח חשוב מאד למלחמות בעתיד, זה שלחימוש-המונחה-המדויק יש ערך עצום לא רק כחימוש הפוגע במטרות כוח של האויב, אלא גם מה חימוש המאפשר לפגוע באותן מטרות איכות, באותן מטרות שלטוניות. ככל הנראה, יש לפגיעה במטרות אלה, ואפילו לעצם החשש מפגיעה בהן, השפעה פוליטית גדולה מאד על מנהיגים ערביים המוכנים להקריב הרבה מאד מהאוכלוסיה שלהם, אבל כשהמלחמה מאיימת עליהם מקרוב, הגישה שלהם מתחילה להשתנות.

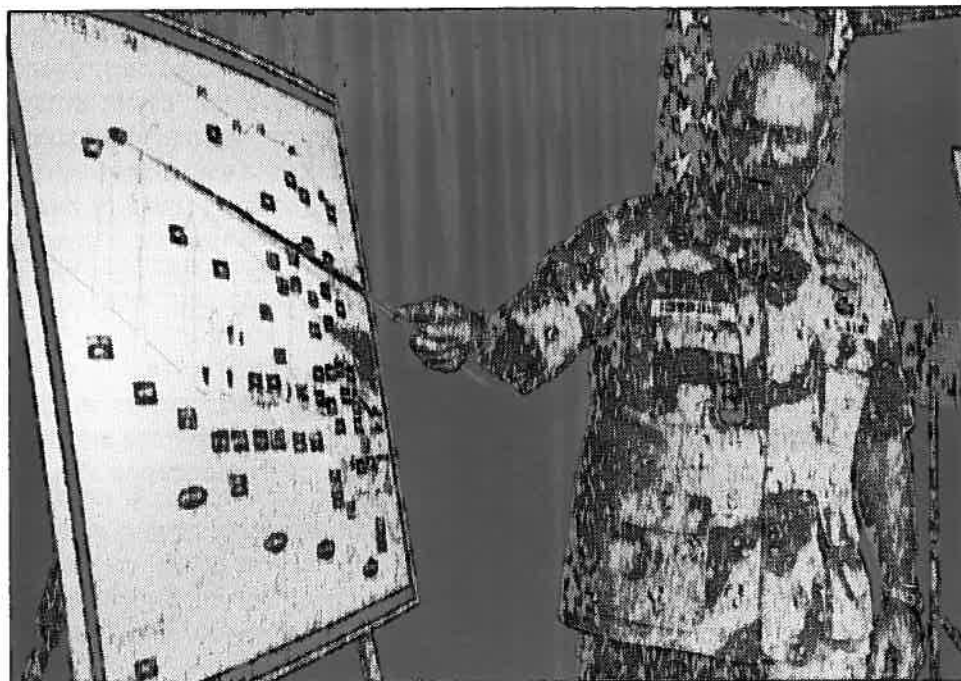
אי-אפשר לדבר על חימוש-מונחה-מדויק בלי להתייחס לכל מה שקשור בו מבחינת המודיעין התומך. נרמז לי שכאן כבר גילינו מגבלות לא מבוטלות בצבאות הקואליציה שביצועי המודיעין שלהם לא היו ברמה של ביצועי מערכות הנשק, במיוחד באותם קרבות שבהם העיראקים בכל זאת נלחמו. בתחום זה, כנראה, הבעיה היא לא רק קשה, אלא שהפתרונות הם מאד מורכבים לא רק מההיבט הטכנולוגי שלהם. זה נוגע גם למסוקי-קרב וגם למודיעין.

ברצוני להתייחס לעוד שניים או שלושה תחומים הנוגעים לעניין זה. האחד, לוחמת הלילה. נרמז לי שבניגוד לפירסומים, התמונה המצטיירת איננה מרשימה במיוחד. למרות כל פלאי הטכנולוגיה לא תמונת שדה-הקרב בלילה ולא יכולת הלחימה בלילה היו משופרות במיוחד. נקודה שנייה שלגביה התעוררו סימני שאלה היא נושא הנחתת כוחות מהים, דבר שבסופו של דבר לא בוצע, וככל הנראה לא בוצע מפני שהיה ברור מה יהיו התוצאות המערכתיות שלו. נקודה שעליה קשה לומר דברים מגובשים על בסיס נסיון המלחמה, אבל מצטיירת בכל זאת כנקודה מעניינת, היא עניין המיקוש. המיקוש הימי הוכיח את עצמו, המיקוש היבשתי, לעומת זאת, לא הוכיח את עצמו, יתכן בגלל אותו מצב שבו לא היתה עליו הגנה באש.

במהלך המלחמה הצטיירה באופן ברור החשיבות של התמיכה בכוח הלוחם, של מרכיב לוגיסטי גדול ומתוחכם, ולא רק הודות לעובדה שראינו שהגנרל שעמד בראש הכוח הזה קיבל את הכוכב השלישי שלו במהלך המלחמה. כשמדובר על צבא שמפעיל מגוון רב מאד של מערכות נשק ועושה את זה לאורך זמן, ברור שהחשיבות של הלוגיסטיקה היא גדולה. בוודאי כשמדובר על מלחמה בטווחים גדולים עם איגופים עמוקים וכן הלאה.

ה. התמודדות עם איומי בטחון-פנים

מהעיסוק בנושאים הצבאים הכבדים אני רוצה לגעת, בשולי הרברים, בכמה סוגיות שהן לכאורה



מפקד מבצע "סופת המדבר" גנרל נורמן שוורצקופף מתדרך עיתונאים בריאד, סעודיה. (AP)

1. תקציב הבטחון

התחום האחרון שברצוני לעסוק בו בקיצור רב הוא תחום תקציב הבטחון. אין ספק שהאיום המידי היה האיום העיראקי והאיום העיראקי נחלש במידה משמעותית. לצד הנקודה הזאת צריך להודות ולומר שהאיום ארוך-הטווח לא הצטמצם ויתכן שאף התמיר, וזאת מהטעם הפשוט שהמוטיבציה העיראקית לא הוכנעה. את סדאם חוסיין אנחנו כבר מכירים, הוא לא נרתע מכשלונות, הם רק מחזקים את המוטיבציה שלו להבא, אלא שהוא יודע שבפעם הבאה יהיה עליו להיות מוכן יותר, עם אמצעים אחרים, עם שיטות אחרות וכן הלאה. לכן פוטנציאל האיום ארוך-הטווח לא הצטמצם, ובהעדר הסדרים כאלה ואחרים, ופיקוח מאד צמוד עליו לאורך זמן, ספק אם הוא יצטמצם בעתיד.

כלומר, יש לנו פה איזשהו חלון של הזדמנות צבאית או אולי תקופת רווחה יחסית. אני רואה שיש כאלה המעריכים את ימיה כשנתיים, אני חושב שהיא יותר ארוכה, וסובר שניתן לאמוד אותה

משניות, אבל בכל זאת חשובות. הראשונה, סוגיית איומי בטחון-הפנים. כאן אני רוצה לומר, שהיה לנו למזלנו מצב מיוחד, שבו יכולנו להשתמש בצה"ל בצורה נדיבה יחסית, גם מבחינת ההתכוננות וגם מבחינת הכוחות שעמדו לרשותנו, על מנת לסגור את השטחים ולהסיל עוצר בתוכם, וגם להרתיע את האוכלוסיה המקומית מלבצע פעילויות נגדנו. אני חושב שמדובר בסיפור הצלחה גדול מאד בטווח הקצר, השאלה היא מה משמעויותיו המדיניות והכלכליות, אך עם אלה אינני חייב להתמודד בהרצאה הזאת. אבל צריך לזכור, שאנחנו יכולים לצפות בציר הזמן, ובוודאי בהיעדרו של הסדר מדיני, שהבעיות בתחום הזה ילכו ויתרופו, והן ילכו ויתרפו מפני שבחלקן נתייצב בפניהם מן העבר הזה של הקו הירוק וספק אם ניתן יהיה להסתפק לצורך העניין הזה בשירות הבטחון הכללי ומשטרת ישראל שמטפלים היום באיומים בתוך הקו הירוק.

1. צנזורה, תקשורת ודעת קהל

יש כמה מסקנות מעניינות בשטח הזה בכל מה שקשור למהלכים צבאיים. אני חושב שמצד אחד אפשר להצביע על כך שההבנה לצורך בצנזורה ובאיפול בטחוני במהלך לחימה הלכה והתרחבה. בארץ זה היה כמעט מובן מאלי, הגם שפה ושם נשמעו בכל זאת סימני שאלה. בעולם הגדול זה לא היה כך. ראינו סימני שבר גם בגישת מדינות אחרות לנושא במהלך המבצעים הצבאיים האחרונים, אם זאת היתה ארצות-הברית בגרנאדה, או הבריטים בפולקלנד. אני חושב שמלחמת המפרץ החדירה יותר מכל את המסר שצנזורה צבאית היא דבר לגיטימי. אבל, יש לסייג אמירה זאת בכמה סייגים. ראשית, העובדה שהיתה כאן הצלחה בהפעלת צנזורה, ביצירת איפול, לא היתה במישורין תוצאה של מאמצי בטחון השדה. כלומר, ההצלחה בהסתרת מידע חיוני מהתקשורת היתה מוגבלת מאד, והסיבה העיקרית לאיפול נבעה משיתוף פעולה של התקשורת ולחץ של דעת הקהל. היום, התקשורת המודרנית מסוגלת גם לאסוף את המידע וגם להעביר אותו באמצעים כל כך מתוחכמים שקשה מאד לסגור בפניה מידע, וזה עוד לפני שהוספנו דליפות והדלפות מטעמים כאלה ואחרים. לכן יש חשיבות גדלה והולכת לשיתוף פעולה מרצון.

כאן אני מגיע לנקודה האחרונה בהקשר הזה והיא, שאותו שיתוף פעולה וולונטרי הושג חלקית בגלל לחץ של דעת הקהל, וחלקית מפני שאיפשר אותו מאמץ מאד מאסיבי של המימסד הצבאי-בטחוני של הקואליציה לספק לתקשורת הרבה מידע בצורה סדירה, אם כי מבוקרת. אני חושב שזה איננו לקח חדש, ובכל זאת זה לקח חשוב. אני שומע שאנחנו נערכים בכיוון הזה. אותם תידרוכים יומיים שראינו ב-CNN, של הכוחות הבריטים והכוחות האמריקאים והכוחות הצרפתים, בזירת הקרבות ובוושינגטון, היתה להם חשיבות עצומה בכך שהם העסיקו את התקשורת, נתנו לה זמן שידור ואיפשרו לה להראות את התמונות ולהביא את הפרשנויות - מה שאיפשר להם גם לנהוג איפוק בהקשרים אחרים, החשובים יותר למערכת הבטחונית.

יעקב ליפשיץ:

המשק הישראלי והמלחמה

אקדיש את דברי לכמה סוגיות שעלו על סדר-היום תוך כדי המשבר והמלחמה המצדיקות שנמשך ונשאל לגביהן שאלות ונגבש בהן מסקנות אופרטיביות. מדובר בלקחים מתוך אירוע שנמשך כשבועה חודשים, תחילתו באוגוסט 1990 וסופו בסוף פברואר 1991. צריך להפיק לקחים לא רק משום שבתקופת המשבר במפרץ, ובווראי בתקופת המלחמה, נגרמו נזקים שיש לשאול אם לא היה ניתן למנוע אותם. אלא גם משום שלא יהיה זה נכון לבטל את האפשרות שמצבים כאלה או רומים להם, בווריאציה כזו או אחרת, עלולים לחזור, ומן הראוי שנהיה מוכנים לקראתם.

תקופת המשבר במפרץ מתחלקת לשתיים. הראשונה, מאוגוסט ועד לפרוץ המלחמה או תחילת ירי הטילים; השנייה, תקופת המלחמה עצמה או התקופה שבה היו איומים של התקפות טילים על ישראל. בתקופה הראשונה סבלנו מעליית מחירי הדלק ובעיקר מהעליה הכללית ברמת הסיכון באיזור, שבאה לידי ביטוי בכמה תופעות, החל מירידה תלולה ביותר בתיירות לישראל והמשכה, בקשיים שונים בקיום סחר החוץ של ישראל, עליות תלולות ביותר בתעריפי הביטוח שנאלצנו לשלם לגורמי חוץ, דרישות מכבדות ביותר לתשלומים בגין הייבוא, ועוד. אלה הן כולן תופעות שמצאו ביטוי קודם-כל בתוספת הוצאות במטבע-חוץ למשק, באובדן הכנסות במטבע-חוץ ובמירה מסוימת גם באובדן תוצר.

התקופה השנייה, קצרה אבל אינטנסיבית יותר, ובה היו ההשפעות בעלות עוצמה חדה ביותר – התקופה שתחילתה ב-17 בינואר, שבה למעשה נכנסנו לחרד האטום. בתקופה זו, המשק איבד תוצר הן כתוצאה מכוחות שפעלו בצד ההיצע, של ייצור התוצר, ובעיקר כתוצאה מהעדרות מהעבודה, שתחילתה בהעדרות כמעט מלאה והמשכה בהעדרות חלקית למשך זמן רב-יחסית, עד שהרבים חזרו לרמת פעילות רגילה. אבל גם כתוצאה מכוחות שפעלו בצד הביקוש: מרכיבי ביקוש מסוימים של הפעילות במשק הישראלי נעלמו, חלקם משום שהתנאים לא איפשרו את הפעילות, ובראש וראשונה אותן פעילויות המתקיימות בדרך כלל בשעות הערב, ואחרות, ש"לא היו בראש שלנו".

אינני מוצא טעם לנסות ולאמוד במדויק מה היתה עלות המשבר הזה למשק הישראלי. כפי שאמרתי, היו לה שני ביטויים עיקריים: בתחום מטבע-החוץ – בהוצאות גדולות ובהפסדי הכנסות, ובתחום

לפחות בחמש שנים. בתקופה זאת ניתן, ככל שמסתכלים בתחום הצבאי הטהור, להפנות חלק מהאנרגיה מכוונות להתכוננות. הדבר אפשרי משום שבתקופה זו לא נדרשת אותה רמה של מוכנות. השאלה הגדולה שנותרת בעינה היא, האם במצב הזה צריך להוציא בכלל את אותם משאבים מהתחום הצבאי ולהעבירם לתחומי כלכלה – למשל, רווחה וקליטה וכו' או שצריך לבצע העתקת משאבים בתוך התחום הצבאי, או שצריך למצוא איזון בין השניים. השאלה חורגת מתחום הרצאה זו, ברצוני רק להרגיש שני דברים: א. לצבא קשה מאד לעבור ב"זיגזגים" של הקצאת משאבים. ב. אם אנחנו חושבים שהצבא יתחיל לפנות משאבים על ידי חיתוכים די עמוקים בשורה של תחומים, והוא יגלה שהתפנות פתאומית זו של כספים גורמת לכך שהם נלקחים ממנו "החוצה". הכספים האלה, בסופו של דבר, לא יהיו זמינים בכלל, מתוך הגיון הישרדות פשוט וביססי של כל ארגון.

ולכן, אם לא יישאר לצבא תמריץ לבצע קיצוצים, שלפחות מחלקם הוא יוכל ליהנות, אם בטווח המידי ואם בטווח הארוך, על ידי השקעה בתשתית, במחקר ופיתוח וכן הלאה, ספק רב בעיני אם אכן נגלה שהקיצוצים האלה שאנחנו שומעים עליהם עכשיו השכם והערב, אכן יימשכו.

פרופ' אהרון קליימן:

הנושא המתבקש הבא במסגרת הפקת הלקחים ממלחמת המפרץ הוא הנושא הכלכלי, המשק הישראלי לאחר המלחמה. המרצה הוא מר יעקב ליפשיץ, לשעבר מנכ"ל האוצר, שגויס לאחרונה על ידי המרכז למחקרים אסטרטגיים ע"ש יפה כדי לעזור בהפקת לקחים כלכליים מהמשבר האחרון.

לגבש קונספציה ומדיניות ברורים מתוך גישה של לקיחת סיכון מחושב, ואדגים זאת בשני עניינים. הראשון קשור לדלק. מחירי הדלק עלו בתקופה שבין יולי, מעט קודם לפלישה עצמה, ועד תחילת ספטמבר, פי שניים וחצי. העלות שנגרמה למשק הישראלי בתקופה שעד סוף השנה היתה בסדר-גודל של כ-400 מיליון דולר. כלומר, הוצאנו 400 מיליון דולר יותר מכפי שהיינו מוציאים אילו היתה ממשיכה להתקיים רמת מחירי הדלק העולמיים, שהם מחירי היבוא של הדלק לישראל מלפני המשבר. וזו פחות או יותר גם רמת המחירים שאלה חזרנו לאחר המשבר.

נדמה לי שכל מי שמצוי בשוק האנרגיה וכתב על הנושא הזה, טען שמדובר בעלייה מחירים ומנית, שבעצם אין לה שום הצדקה על פי תנאי הביקוש וההיצע הבסיסיים שצריכים לקבוע את מחירי האנרגיה. גם בארץ לא מעטים חשבו כך, ויחד עם זאת, "עולם כמנהגו נהג". לא זו בלבד שהמשכנו לייבא דלק בצורה רגילה ונורמלית, אלא אף הגברנו את יבוא הדלק. וכל זה כאשר ידוע, מבלי לנקוב במספרים, שיש לישראל מלאי דלק אסטרטגי לא קטן, שמספיק במונחים של חודשי צריכה לתקופות די ארוכות. נשאלת אפוא השאלה, והכל תחת הכותרת של "לחיות עם סיכונים", כאשר צריך לשקול סיכון מול סיכוי או מול מחיר, מתי מותר להשתמש באותו מלאי? האם באמת המלאי הזה נועד אך ורק לאותו מצב שבו נתונה ישראל בהסגר, ואין כל אפשרות לייבא פיסית אף טיפה אחת של דלק, או שמותר "להמר" במידה מבוקרת וחלקית ולחסוך הוצאה ניכרת למשק הלאומי. כאמור, מדובר בכ-400 מיליון דולר, לפי מספרים שחישה הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה לתקופה שמאוגוסט ועד סוף דצמבר. כולנו בדרך-כלל, חוץ מהמהמרים המובהקים, שונאים סיכון ומעדיפים לשלם פרמיות וליהנות מביטוח. בכל זאת, יש מקום לשקול את העניין ולקבוע מדיניות: מתי ובאיזה נסיבות מותר, סביר ומוצדק לעשות שימוש במלאי האסטרטגי הזה גם כדי לחסוך עלויות כלכליות.

הדוגמא האחרת שאלה אני רוצה להתייחס, היא ההיערכות וההתנהגות של העורף בתקופת המלחמה עצמה. כאן לא רק ההיבט של לקחת סיכונים משחק, אולי גם אם הוא בולט ביותר; משחקים פה היבטים נוספים כמו למשל מידת ההיערכות לקראת מצב כזה. כאשר סוקרים את השורה הארוכה של הבעיות שעלו על הפרק ושמנעו אפשרות של תיפקוד נורמלי בתקופה הזאת, לנוכח החשש מירי של טילים, ניתן להבחין שהחלק הגדול ברשימה, אלה הם נושאים שאפשר היה לתת עליהם את הרעת מראש, להיערך לקראתם, ולהסיר אותם כגורמים שמונעים חוסר-יכולת לתפקד באופן נורמלי.

אזכיר שתי דוגמאות. האם מה שמנע באמת את חידוש הפעילות של גני הילדים זה מחסור בטלפונים בגנים. אם כך הדבר, היה אפשר לפתור זאת תוך פרק זמן קצר, כאשר התעורר החשש למלחמה. איפה היינו במשך חמישה וחצי חודשים? ובל נשכח, בסך הכל פעלנו תחת ההנחה שתרחיש כזה יכול לקרות, והראיה, שחילקו מסכות לאוכלוסייה. ודוגמא אחרת, המסקלה הבין-

של אוברן תוצר. בחשבון כולל, נראה לי שאוברן התוצר הוא בעל המשמעות החריפה יותר. בשנת 1990 ההשפעה של האירועים האלה היתה בסדרי גודל של בין חצי אחוז לאחוז אחד של התוצר הלאומי. מעריכים שהפעילות הכלכלית פחתה ברבעון הראשון של שנת 1991 בשיעור של 10-15 אחוזים בממוצע. אני מרגיש את המלים "הערכה" ו"ממוצע" משום שהיו הבדלים גדולים בין ענפים שונים ובין איזורים שונים. הירידה בשיעורים שבין 10 אחוזים ל-15 אחוזים מתייחסת לרמה שבה היינו יכולים לפעול, או לרמה שהיתה מתקיימת במשק אילו היה פועל בצורה נורמלית. המשמעות במונחים שנתיים היא בין 2-3 אחוזים נוספים של תוצר.

דהיינו, אפשר לומר שהפסדנו במונחים של אחוזי תוצר בין 2 ל-4 אחוזים, או במונחים כספיים, בין מיליארד לשני מיליארד דולר. אמרתי, ואני חוזר ואומר, הדיוק פה לא חשוב משום שמדובר בסדרי גודל משמעותיים ביותר. כראי להזכיר, זה שקול לשנה עד שנתיים של צמיחה במונחים של שנות ה-80. בשנות ה-80 המשק צמח בממוצע בכשלושה אחוזים לשנה. כלומר, אנחנו מדברים על בין שנה לשנתיים של צמיחה שהלכו לאיבוד, וזאת בתקופה שהצמיחה חשובה לנו יותר מאשר אי-פעם, שהרי ברור לכל שהדרך לקלוט עליה היא קודם כל ולפני הכל בכך שהמשק יצמח, יתרחב, יגדל ויספק מקומות תעסוקה.

אחרי שנקבתי בערכים אני רוצה להדגיש שתי מסקנות אחרות שמאזנות אולי במידה מסוימת את התמונה. אינני חושב שהמשבר הזה עם כל עוצמתו, כפי שבא לידי ביטוי באותו נזק שהזכרתי, שיבש באופן יסודי תהליכים כלכליים בסיסיים שתחילתם בשנת 1990. בסך הכל בשנת 1990 חלה במשק תפנית חיובית, המשק עלה למדרגת צמיחה גבוהה יותר, היתה התעוררות בהשקעות והיו עוד התפתחויות שמקוצר הזמן אינני רוצה כרגע לנתחן. היתה פה הפסקה מסוימת, היתה מין לקיחת אוויר כתוצאה מהמשבר הזה. יכול להיות שהיתה האטה מסוימת, והעקומות ששרטטו בעוד מספר שנים יראו פה ירידה קטנה, אבל בסך הכל המגמות הבסיסיות האלה לא השתבשו, לא השתנו מהיסוד, ואם הן השתנו אין לתלות את השינוי לא במשבר ולא במלחמה. המסקנה השנייה קשורה ליעדים שהותוו לפני המלחמה; מה צריך לקרות במשק על מנת שהוא יוכל להתמודד בהצלחה עם משימת הקליטה. גם כאן אני לא חושב שהמשבר והמלחמה, עם כל חומרת המחיר שהם גבו באופן מירי, משבשים או משנים מן היסוד את האפשרות להשיג את אותם יעדים. ואם הם לא יושגו, הרי זה מסיבות אחרות.

בהמשך, ברצוני לעסוק בשלושה נושאים שבהם, נדמה לי, חשוב להסיק מסקנות ולהפיק לקחים. הדבר החמור הוא, שאני לא רואה כרגע מהי אותה שיגרה שתוביל לכך שאכן יעסקו בשאלות האלה ויגבשו בהן תשובות לימים יבואו. הנושא הראשון, הייתי מכנה אותו קונספציה של "לחיות עם סיכונים". אנחנו חיים באיזור שבו רמת הסיכון היא גבוהה והיא עשויה לזנק כלפי מעלה כפי שראינו באירוע הזה, כמו שנאמר, על לא עוול בכפנו; גם כאשר זה מתרחש רחוק יחסית. חייבים

המלחמה במפרץ הפרסי והשלכותיה

צריכה לעמוד לפניו. כאן אנחנו חוזרים לעניין נטילת הסיכונים. בשלבים הראשונים לפחות, השיקול הגובר היה שלא לקחת סיכונים, ובפרט כאשר למי שמחליט את ההחלטות יש רגישות יחסית נמוכה למחירן הכלכלי – בגלל מקומו במערכת, ולא מכל סיבה אחרת. הוא ממוקם במערכת במקום כזה שבו מערכת השיקולים הרלוונטית משוקללת אחרת. בהקשר הזה של היערכות העורף דרוש פתרון ארגוני שייתן מענה מעבר לשאלות שהן בעלות אופי צבאי או צבאי למחצה, גם לאלו הקשורות בתיפקוד המשק בנסיבות מהסוג של הנסיבות שאפיינו את תקופת מלחמת המפרץ.

מי צריך להיות מופקד על ההתכוננות? ומי צריך להיות מופקד על קבלת ההחלטות תוך כדי, על מנת לאפשר תיפקוד כמה שיותר נורמלי תוך לקיחת סיכונים בתנאים האלה. האם מערך מל"ח – משק לשעת חירום – הוא התשובה? האם הוא לא התיישן כקונספציה וכמערכת ארגונית מבחינת המיקום שלו במערכת? האם באמת הוא צריך להיות חלק ממערכת הבטחון? שר הבטחון מוגדר כיו"ר ועדת מל"ח עליונה, ונדמה לי שיהיו לו צרות אחרות להתעסק בהן בתקופה הזאת, אין צורך לומר כי חלק מחבריו השרים ישמחו קרוב לוודאי לסייע לו, ולקבל על עצמם את הטיפול בנושא הזה. עדיף שהדברים לא יהיו בדרך של אלתור אלא בדרך של מחשבה מראש, ארגון מראש ובניית המערכות האלה מראש.

ההיבט העקרוני השני, שגם הוא עלה במלוא חומרתו בתקופה הזאת, אף כי יש לו השלכות גם בימים רגילים, נוגע לגבולות האחריות הקולקטיבית לגורל הכלכלי של יחידות בודדות. עד להיכן מגיעה אחריותה של הממשלה למפעלים כושלים, למגזרי משק הנקלעים לקשיים וכך הלאה וכך הלאה. בתקופת המלחמה התעוררה שאלה זו במלוא עוצמתה.

אני רוצה להרגיש, שאינני מתייחס לבית שנפגע מטיל, או לגורלו של אדם שאיבד את רכושו בהתקפת טילים או למפעל או מתקן אזרחי שנפגע בהתקפת טילים. זו פרשה אחרת, שאינה שייכת לסוגיה שאני מעלה כאן, והתשובה עליה, להערכתי, צריכה להינתן מתוך גישה ביטוחית. זוהי גם הדרך שננקטה, רק שעדיין אינני יכול להבין את הקשר בין מערכת המיסוי למערכת הביטוח. למה זה צריך להיות קשור למס-רכוש? למה זה צריך להיות מנוהל על ידי אנשי מס-הכנסה? לדעתי אין לזה שום קשר, יש לזה רק חסרונות, וזה גם מקשה קצת את ההיבט הביטוחי שצריך להיות לנושא זה. וזה צריך להיות ביטוח וולונטרי, ועדיף שיעשה על ידי חברות הביטוח, אבל אם חברות הביטוח, מסיבות שכלכלנים קוראים להן כשל-שוק לא מוכנות להציע את השירות הזה, אז כמו בתחומים אחרים שבהם חברות פרטיות לא מוכנות להציע שירותים או לייצר מוצרים מסוימים, הממשלה לוקחת את זה על עצמה. אם הממשלה תיקח את זה על עצמה, רצוי שהיא תספק את השירות הביטוחי הזה על בסיס עסקי. (נדרך אגב, לממשלה יש חברות ביטוח הפועלות כמבטחי משנה או כמבטחות ישירות של עסקאות שהשוק הפרטי לא יכול לבטח אותן, בין אם זה בתחום סחר חוץ ובין אם זה בתחומים אחרים.)



(לעי"מ)

בחדר האטום.

בנקאית. אנחנו שוכחים מהר, וסדר-היום שלנו כל כך צפוף, אבל בעת המשבר במפרץ, התפתח פה גל עכור ומסוכן ביותר של המחאות חוזרות. לתופעה זו היו כמה סיבות, ביניהן סיבה אחת חשובה שהיא טכנית במהותה: המסלקה הבין-בנקאית לא פעלה, משום שאיש לא חשב איך מפעילים מסלקה בין-בנקאית, שבודד כלל פועלת בשעות הערב, כשבאותו ערב צריך לשבת בחדר האטום. היו הרבה מאד נושאים טכניים פשוטים שבהיערכות מראש ובמחשבה מראש היה אפשר לתת להם תשובה. גם בדברים שניתנה עליהם תשובה מהר יחסית, כמו השתתפות בסיכוני ביטוח כדי לחסוך הוצאה אדירה למשק, ופה יש לציין כי התגובה היתה מהירה, אפשר היה להחליק את העניינים קצת יותר אילו ניתנה על כך מחשבה מראש.

אבל מעבר לשאלה של היערכות מראש, ולא לכל דבר אפשר להיערך מראש, התעוררו שאלות שדרשו פתרונות בזמן אמיתי. לא ברור, מי אמור להיות הגורם המוסמך כדי להשיב על שאלות אלו, איך הוא צריך להיות בנוי, איזה גורמים צריכים להיות מיוצגים בו ואיזה מערכת שיקולים

חיצונית, מהסוג של מלחמה.

ברצוני לעבור לנושא השלישי הקשור בהשפעות ארוכות הטווח של המשבר הזה, ולעסוק בעיקר בשתי שאלות משנה. האחת נוגעת לכל אותן תוכניות או תרחישים, ניתוחים ותחזיות שנעשו על המשק הישראלי בחומש הקרוב, שנועדו להראות את היכולת לקלוט עליה. בכולם הגיעו המומחים למסקנה אחת: על מנת לעמוד במשימה הזאת בהצלחה לא די שהמשק יצמח מהר, אלא הוא חייב גם להסתייע ביבוא הון גדול מחו"ל. באופן גס אפשר לומר, שייבוא ההון מתחלק לשניים: זה שצבוע בצבע פוליטי כלשהו והאחר, הון שניתן לגייסו על בסיס כלכלי-מסחרי. על החלק הפוליטי אינני רוצה להרחיב את הדיוור. על החלק האחר, המסחרי-כלכלי, אני רוצה לומר שמראש, שלפני המשבר וללא כל קשר איתו, היו הרבה סימני-שאלה באשר ליכולתו של המשק הישראלי לשמש אבן-שואבת לייבוא הון מחו"ל. בתחום הזה קרו שני דברים: משבר המפרץ המחיש את המצב הנזיל באיזור, את חוסר היציבות ואי-הוודאות הקיימת בו, ועל כן אין הוא מסייע להגברת כוח המשיכה כלפי הון זר. בנוסף לזה, לכל אותם לקוחות שהתמודדו איתנו על אותו הון בינלאומי מצטרף לקוח חשוב או לקוחות חשובים – מדינות המפרץ הזקוקות לשיקום, הזקוקות למימון הוצאות המלחמה האדירות שבהן נשאו.

הנושא השני, בהקשר של סיכויי הצמיחה וההתפתחות לטווח ארוך, קשור לעניין תקציב הבטחון. כשמנתחים היסטורית איך התפתחו תקציבי הבטחון בישראל, מתברר שתמיד אחרי מלחמה היתה עליית מדרגה בהוצאות הבטחון. המומחים נתנו לכך שלוש סיבות: האחת, הוצאות המלחמה עצמן, השנייה, החזרה לכשירות, מילוי המלאים, כל אותם דברים שנועדו להחזיר את הצבא לבסיס אפס בעקבות המלחמה; והשלישית – הפקת לקחים; מסקנות שונות הנובעות מתהליכי הפקת הלקחים עלולות לגרום האצה של מירון החימוש. מבחינה זאת מלחמת המפרץ היתה שונה. קודם כל ההוצאות של המלחמה עצמה לא היו גבוהות, היו הוצאות מסוימות לתקציב הבטחון ואכן ניתנה לו תוספת די משמעותית.

בעניין מילוי המלאים והחזרה לכשירות, קרה פה דבר מוזר, חדשני: את מקום האלמנט הזה תפסה תופעה חדשה, תופעה של ניצול הזדמנויות. הרצון הטוב כלפי ישראל בתקופה הזאת פתח חלון של הזדמנויות. מערכת הבטחון גילתה זריזות בלתי רגילה – חידשו את פרויקט הצוללות הצטיידו בדברים שונים ומשונים, שרק חלקם פורסמו וכו'. לכאורה, יכולים לומר שמדובר בתוספת נטו שלא כרוכה במשאבים עצמיים, ומקורה כולו בסיוע כזה או אחר. זוהי אשליה, ואת השיעור הזה כבר למדנו. לכל גידול בהצטיידות, לכל תוספת לסדר-הכוחות יש השלכה חריפה ביותר על ההוצאות המקומיות. בין אם אלה הוצאות הכרוכות בקליטת הציור, בהכשרת האנשים, באימונים ובאחזקה – שובל ארוך שמערכות-נשק עיקריות סוחבות אחריו.

הנקודה העולה כאן במלוא חומרתה היא השאלה של פיצוי עבור אובדן הכנסות הנובע מסיבות ומהתרחשויות שהזמן גרמן. אולי כדאי להבהיר את הדבר באמצעות דרישה, שבעיני נראתה אבסורדית, למרות שהיא הועלתה על ידי גורמים רציניים וזכתה גם לתמיכתו של משרד ממשלתי שנגע בדבר. התעשיינים באו וביקשו שהממשלה תיתן ערבות מדינה לאספקות יצוא משום שקניינים בחו"ל מהססים להזמין בישראל סחורות מחשש שהתעשייה הישראלית לא תוכל לספקן. הם סברו כי מן הראוי שהממשלה תיתן מין ביטוח, מין ערבות מדינה גורפת לכל היצוא הישראלי, אחרת לא תיכנסנה הזמנות. נדמה לי שזוהי בוודאי דרישה אבסורדית, אבל היא אבסורדית לא רק בגלל כל מיני סיבוכים בביצוע, אלא גם לוקה בקונספציה שלה.

השאלה היא שאלה של חלוקת נטל. כאשר באים ואומרים, מי שנפגע כתוצאה מהנסיבות המיוחדות הנוצרות בתקופה של מלחמה, לא צריך לשאת בנטל הזה, אלא הוא צריך לקבל פיצוי ממשלתי כלשהו, בעצם אומרים שהנטל צריך להתחלק לא לפי פגיעתו, אלא על בסיס אחר, למשל הבסיס שלפיו משלמים מיסים. מה פירוש הדבר שהממשלה צריכה לשאת בהוצאה הזאת? האם הממשלה מגדלת באיזשהי גינה אחורית את הכסף? על מנת שהממשלה תוכל לשלם היא צריכה לגבות את הסכום כהכנסה ממיסים, בין שהיא עושה את זה במס מפורש או בין שהיא עושה את זה בעקיפין בדרך אינפלציונית. בסופו של דבר, אין הממשלה משלמת אלא את מה שהיא גובה בדרך זו או אחרת. לכן, מי שאומר שהנוק לא צריך להתחלק לפי מקריות הפגיעה, אלא בדרך קולקטיבית כלשהי, אומר שבסיס א' עדיף על בסיס ב'. המס, מערכת המס – כך כולנו מקווים – בנויה בהיגיון מסוים. אלו המטיפים לפיצוי ממשלתי, סבורים שהנוק צריך להתחלק על פי היגיון זה: על פי רמות הכנסה, על פי מספר ילדים, ועל פי שאר השיקולים שעליהם בנויה מערכת המס.

נדמה לי שאת התפיסה הזאת אי-אפשר לקבל א-פריורי וצריך לבחון אותה. אחד המבחנים החשובים שצריכים להנחות אותנו בשאלה הזאת, הוא מבחן של יעילות. לפעמים, על מנת לעשות שינוי קטן בחלוקת הנטל, אנחנו מגלגלים מערכת אדירה של משאבות ששואבת ומחלקת מחדש, עם כל החיכוכים והביורוקרטיה שיש בדרך. הדוגמא המאלפת ביותר, נדמה לי, הם אותם יומיים ראשונים שבהם אנשים נעדרו מעבודה ובאו לממשלה בטענה: אתם אשמים, אתם צריכים לשאת בזה! הפיזור הוא כל כך רחב, שכדי לשנות או לתקן עיוותים הנובעים מהחלוקה האקראית של הנוק, כדי לעשות בעניין זה שיפור משמעותי כלשהו, יש לגלגל את כל המערכת המורכבת הזאת של ההוצאה הציבורית; דבר חסר טעם וחסר משמעות, ואני שמח שבתחום זה לא הרחיקו לכת.

לסיכום נקודה זו, נדמה לי שברוב הנושאים שעלו על הפרק, לא היה מקום ולא היה צורך לזיום כל תוכניות פיצוי, או תוכניות של שינוי חלוקת הנטל. מן הראוי היה שגם בתחום זה, פעם אחת ולתמיד, תגובש מדיניות קצת יותר עקבית, שתקבע עד היכן הממשלה לוקחת על עצמה ונושאת באחריות לגורלן של יחידות כלכליות בודדות, כאשר הן נפגעות מסיבה אקסוגנית, סיבה שהיא

המלחמה במפרץ הפרסי והשלכותיה

כל התרחישים ששורטטו בנסיון למצוא מה דרוש על מנת שניתן יהיה לקלוט כאן מיליון עולים, כולם ראו צורך לפחות להקפיא את הוצאות הבטחון לתקופת העליה והקליטה. הם לא קבעו זאת מתוך התייחסות לצורכי הבטחון, אלא על פי הדרוש על מנת שהמשק יוכל להתמודד בהצלחה עם קליטת עליה של מיליון איש. אם יגדלו הוצאות הבטחון - כבר בשנת 1990 התוספת שניתנה להוצאות הבטחון המקומיות היתה בשיעור לא מבוטל של 8 אחוזים - תהיה לכך השלכה על סיכויי הצמיחה וקליטת העליה בשנים הקרובות.

שאלות ותשובות:

ח"כ חיים בר-לב:

שאלה לד"ר אריאל לויטה. בין הלקחים לא ציינת במפורש לקח שנראה לי כלקח ב"ה הידיעה". והוא, שבאש בלבד, בגורם האש, לא משיגים הכרעה במלחמה. ראינו במלחמה הזאת את האמריקאים ובני בריתם מפציצים מהאוויר, ומפגיזים מהיבשה, ומנחיתים אש מהים ומשגרירים טילי "טומהוק" - ולא באש הזאת הוציאו את עיראק מכוויית. את עיראק הוציאו מכוויית כאשר כוח יבשתי הניף דגל בכוויית-סיי. והמסקנה מזה היא שחרף תיאוריות שאנחנו שומעים באחרונה, ושבעיני הן מופרכות, שבעידן הטילים אין לעומק אסטרטגי ואין לשטחים חשיבות, נראה לי שהלקח מהמלחמה הזאת הוא דווקא שיש להם חשיבות משמעותית. והשאלה היא, האם אתה מוכן לכלול את הלקח הזה ברשימת שבעת הלקחים שלה?

ד"ר אריאל לויטה:

אני רוצה להתחכם ולומר כך: את החלק הזה של מרכיב האש מול מרכיב התנועה כבר הכללתי באותה התייחסות האומרת שאנחנו לעולם לא נהיה מסוגלים - לא אנחנו וגם הקואליציה שנהנתה מיותר זמן וכן הלאה - להסתפק בקרב סטאטי, אפילו אם מבחינת אש הוא דינאמי. אז עם החלק הזה אני מסכים. מזה נובעת השאלה לגבי המשמעויות המעשיות של העניין, והיא מתחלקת לשתיים, אחת מקשה באיזה מידה הדוקטרינה הצבאית צריכה לכלול את ההתייחסות לעניין הזה. והשנייה נוגעת למשמעויות הפוליטיות.

בכל מה שנוגע לדוקטרינה הצבאית, נדמה לי שגם אסור לעבור לקיצוניות השנייה שדומה שנגררנו אליה בשלבים מסוימים, ושאמרה: בוא נלך על מרכיב התנועה בלבד. אני חושב שיש איזון חדש בין אש לתנועה, שלא בא לומר שבלי התנועה נסדר, אלא בא לומר, שעם האש אפשר לעשות יותר, וצריך לעשות יותר, לפני שמביאים לידי ביטוי את מרכיב התנועה, כמובן שיש כאן הבדל בינינו ובין הקואליציה בלוח הזמנים שעומד לרשותנו.



(לע"מ)

עולים מאתיופיה עם ערכות מגן בשדה התעופה בן-גוריון.

בתחום הפקת הלקחים, קיים חשש שיהיה פה מהלך טורי בן שני שלבים. בשלב הראשון, יוציאו הוצאות כבדות על שיפור ההתגוננות האזרחית, נושא שהוכח שלא נעשה בו די. אולם, מלחמה לא מכריעים על ידי תפיסת התגוננות כזו או אחרת, ולכן יבוא שלב שני שבו ירצו להגדיל את ההוצאות לשיפור הכושר ההתקפי.

החשש הגדול הוא שיקרה תהליך לא מאוזן, ובסופו של דבר נמצא את עצמנו עם מדרגת הוצאות בטחון גבוהה יותר מזו שהמשק יכול להרשות לעצמו. הפירוש של "לא יכול להרשות לעצמו" הוא מחיר כבד ביותר במונחים של קליטת העליה, פיתוח המשק, יצירת מקומות תעסוקה, מודרניזציה של המשק, גידול היצוא, השתלבות במערכת העולמית. שכחנו את אירופה 1992, אבל 1992 בוא תבוא, וכך גם דברים אחרים שעמדו על הפרק וניתנה להם קדימות, או לפחות חשבו אותה כבעלי עדיפות גבוהה.



עמוד שער של "ידיעות אחרונות".

(באדיבות "ידיעות אחרונות")



תוצאות פגיעת טיל "סקאד" באיזור תל-אביב.

(דו"ר צה"ל)

לגבי המשמעות הפוליטית, אומר רק דבר אחד. כל העניין הזה של עסקת חבילה אחרת מבחינה בטחונית, שיש בה מרכיב של שטח ומרכיב של פירוק-נשק, ומרכיב של עוצמה צבאית, היא שאלה מאד מורכבת ואני חושב שאם נמקד את תשומת הלב רק במרכיב הסטריטוריאלי ולא נראה מה הסרייד-אוף בינו לבין הסדר פוליטי, יש לי קושי עם תמונה כזאת.

שאלה:

פעמיים עמדנו במלחמה התשה, פעם אחרי מלחמת ששת הימים ופעם אחרי מלחמת יום הכיפורים ברמת הגולן. מלחמות ההתשה האלה התרחשו רחוק מאד מתל אביב. האם לאור העובדה שגם האמריקאים לא הצליחו לבלום סופית את הסקארים, לא יכולה להיות מלחמת התשה ללא הכרעה צבאית שבה ניאליץ להסכים להסדר פוליטי, משום שהיא תפגע במרכזי הישוב, על כל המשמעות הכלכליות והאחרות הכרוכות בדבר.

ד"ר אריאל לויטה:

אם השואל מתכוון לימר שבמלחמה הבאה אנחנו צפויים לפגיעה בעורף בהיקף דומה להיקף הפגיעות שספגנו, ואולי יותר – התשובה היא, בהחלט כן. אם כוונת הדובר לשאול האם על ידי זה יצליחו להכריע אותנו, התשובה שלי היא חד-משמעית, לא! וזאת משתי סיבות. האחת, משום שאני חושב שהאפקט – אם לא תהיה הסלמה לנשק כימי – ודאי יהיה בסך הכל יותר קטן, גם מפני שהתרגלנו פסיכולוגית, וגם משום שיהיו לנו פתרונות חלקיים מבחינת ההתכוננות, וגם מפני

שבמצב שבו ככל שהאיום יחריף, הנחישות שלנו לקחת סיכונים על מנת להגיב בצורה שתביא להפסקת האיום - ודאי ובודאי איום שיהיה יותר קרוב מבחינת המיקום שלו - תהיה הרבה יותר גבוהה מאשר היתה במלחמה הזאת. זאת אומרת, עלינו לשאול עד כמה האמריקאים באמת השתדלו לטפל בבעיית הטילים.

אני חושב שצריך בעניין הזה לזכור את הביטויים של שוורצקופף; עבור האמריקאים הטילים היו בלבול-מות וכך הם ראו את זה. וכשהלחץ שלנו לא נתן להם מנוח, הם הבינו שהם צריכים להתייחס לעניין ביתר רצינות, להסתכן קצת יותר, להכניס כוחות יבשתיים מעטים ולעשות כל מיני דברים אחרים. ואנחנו ישבנו בשקט. אם הבעיה תהפוך למשהו במימדים שצייר השואל, אני חושב שבין אם זה יהיה אנחנו, ובין אם זה יהיה משהו אחר, הדבר לא יישאר ללא תגובה כזאת שתבטל את האיום או תגביל את יכולתם לעשות את זה.

מושב רביעי

יו"ר - אלוף (מיל') אהרון יריב:

ההרצאה האחרונה במושב זה, היא של שר המשפטים מר דן מרידור, שאין זו, לשמחתנו, הופעתו הראשונה במרכז, ואני בטוח שכולנו נזכה לדברים מעניינים ומאלפים. אולי לא תמיד נסכים, ואף על פי כן נאזין בעניין להרצאתו על האתגר המדיני-אסטרטגי של ישראל לאחר המשבר במפרץ.

שר המשפטים, מר דן מרידור

האתגר המדיני-אסטרטגי לישראל

אדוני היו"ר, גבירתי ורבותי. אחרי יום שלם של דיונים אני לא מניח שאני יכול לחדש בנושאים שנסקרו כאן בוודאי בצורה יסודית. הייתי מנסה לתת פרספקטיבה מסוימת במבט לאחור ואולי קדימה, על האירועים האחרונים במפרץ, ולא רק במפרץ, מעמדה של ממשלה המקבלת החלטות. נדמה לי שאין עוד ממשלה בעולם, במדינה יציבה, העומדת בעת ובעונה אחת בפני כל כך הרבה בעיות ואתגרים, סיכונים וסיכויים, היורדים לשורשי הקיום ממש, כממשלת ישראל. מעליה דרמטית של יהודים בהמוניהם עד נקודת מפנה - אני מקווה - בכלכלה. מבעיות בטחון פנים וחץ שהן קיומיות ועד תהליך שלום הנמשך זמן רב ותוצאותיו אינן ברורות עדיין.

אנחנו חיים בתקופה של שינויים מהירים ודרמטיים בעולם בכלל, וגם במזרח התיכון, והשינויים בעולם משליכים אף הם על המזרח התיכון. המלחמה במפרץ היא רק אחד מהם. חשוב לציין מה נשתנה בעולם בעת האחרונה, אבל חשוב גם לזכור מה לא נשתנה. יתכן שאנחנו לוקים עדיין בהעדר פרספקטיבה מספיקה כדי לשאול את השאלות האלה ולהשיב עליהן בצורה אינטליגנטית. מהן המגמות ארוכות הטווח, אלה שהתקיימו עוד קודם ואלה שבאו בעקבות השינויים האחרונים? מהם הסיכונים ומהם הסיכויים לישראל כתוצאה מכל אלה? ובטווח היותר קצר - כיצד אנחנו

יכולים לנצל את המצב שנוצר בעקבות המלחמה במפרץ לטובת ישראל, גם בשטח הבטחון וגם בשטח מדיניות החוץ או תהליך השלום?

ראשית, אני מבקש להעיר או להזהיר את עצמנו. אחד הלקחים החשובים מההתפתחויות המהירות והדרמטיות בעולם, כולל המלחמה, הוא שאנחנו יודעים מעט מאד על ההתפתחויות הצפויות. יכולת החיזוי שלנו מוגבלת מאד. האירועים המשפיעים ביותר על חיינו מתרחשים בלי שנרע לצפות אותם מראש, לא את האירועים עצמם, או לפחות את מועד התרחשותם או את עוצמתם. יש לנו ארגוני מודיעין מעולים, לא רק לנו בישראל, אלא גם לעולם המערבי, לאמריקאים, לבריטים ולאחרים. יש לנו מטוסים שמצלמים, לאחרים יש גם לוויינים שמצלמים, יש לנו מערכות של חישה והאזנה, מערכות איסוף מתוחכמות, ובכל זאת, עם כל אלה, האם מישוה צפה לפני שנים מספר את ההתפוררות של ברית ורשה? את המהפכה הדמוקרטית ברוב ארצות מזרח-אירופה? את הקריסה של משטרי רודנות ועריצות מול רוחות של חופש וזכויות אדם, כמעט ללא שפיכות דמים, פרט לדוגמא הרומנית?

האם לפני שנתיים מישוה יכול היה לומר שהנה בקרוב תתאחד גרמניה? האם מישוה צפה ב-CIA או באינטלג'נס הבריטי או במודיעין הסובייטי את השקיעה ואולי ההתפוררות של ברית-המועצות עצמה? רק לפני שנתיים או שלוש אי-אפשר היה לצפות את זה. לו הייתי אומר לפני שנתיים וחצי שתוך שנים ספורות יעלו מיליון יהודים, ומתוכם 250,000 עד היום, עד מאי 1991, אני מניח שהמנומסים לא היו אומרים מה שחשבו, אבל היו חושבים שזו תעמולה של הליכוד בעניין הדמוגרפיה. איש לא חזה תהפוכה כה דרמטית.

עמדתי כאן בקיץ 1987 ביום הזכרון לדרו ודנו אז על בעיית השלום והמלחמה והטרור. אף אחד, ובכלל זה גם לא אני, לא צפינו אינתיפאדה תוך חודשים ספורים. אני חושב שב-7 בדצמבר 1987 איש לא צפה שלמחרת תתחיל תקופה חדשה לחלוטין ביחסים בין יהודים לערבים בארץ-ישראל. רק לפני זמן קצר, ב-2 באוגוסט 1990, בשעות אחר-הצהרים, נפגש הציר שלנו בשגרירות בווישניגטון עם איש המודיעין במחלקת המדינה ושאל אותו אם להערכתם תהיה מלחמה, האם עיראק תפלוש? והתשובה היתה: "לא". בתוך שעות ספורות כוויית לא היתה. לא שלאמריקאים היו חסרים לוויינים וצילומים ומודיעין מכל הסוגים. הכל היה, רק דבר אחד לא היה – הערכה נכונה של מה שיקרה תוך שעותיים ויהפוך את העולם על פיו.

המסקנה הראשונה מכל הדוגמאות האלה ועוד רבות אחרות, היא שאנו צריכים לנהוג צניעות בהערכת יכולתנו לחזות מה יקרה מחר בעניינים הגורליים ביותר. מסקנה שנייה, הנובעת מן הראשונה היא, שבכל התוכניות חובה עלינו לשמור שולי בטחון רחבים. התרחיש שאנחנו חושבים שיקרה עשוי שלא לקרות. ההיפך עשוי לקרות. לא לאט, אלא מהר. מסקנה שלישית מן התהליכים

המלחמה במפרץ הפרסי והשלכותיה

האלה, היא שצריך שתהיה פתיחות מחשבתית-אינטלקטואלית – נכונות להבחין בתהליכים ובשינויים, ולהבחין בהם בעוד מועד. להשתדל עד כמה שאפשר שלא להיות נעולים למערכת עובדות, השקפות, קונספציות שכולנו חיים איתן, ובלעדיהן אי אפשר. מצד שני, לא לראות סימנים למהפכת אביב כשמבחינים רק בסנונית אחת, יכול להיות שאין אחריה אביב. כל אלה הם מסימני אי-הוודאות שאנחנו חיים איתם ובמסגרתם צריכים לקבל את ההחלטות הקשות בשטחים השונים שהממשלה אחראית להם, כפי שהזכרתי בראשית הדברים.

השינויים שאני רוצה לדבר עליהם לא התחילו עם המלחמה, הם התחילו הרבה לפני. היינו רגילים עשרות שנים, מאז יאלטה, לסדר עולמי מסוים, ליציבות שבראשה מערכת דו-קדקדית, שתי מעצמות. אנחנו נמצאים במהלך מהיר של מעבר למערכת עולמית אחרת עם סדר עולמי אחר שהוא פירמידלי, שבראשו יש מעצמה אחת גדולה ואחרות קטנות ממנה. כל זה קרה, בין היתר, מפני שכאשר נאבקים במאבק של עוצמה כוללת מול עוצמה כוללת, ערכו וחשיבותו של המרכיב הכלכלי בעוצמה הלך ועלה. היכולת לנהל מלחמה צבאית ומלחמה מדינית לאורך זמן מותנה ביכולת הכלכלית. חלף זמן לא קצר, אבל אין ספק שהכלכלה האמריקאית, יכולת המשק האמריקאי לשאת, למשל, בתוכנית "מלחמת הכוכבים", שברה את המתחרים, פירקה את ברית ורשה. התקשורת החופשית, הורימה החופשית של מידע חוצה גבולות, היכולת לראות במוסקבה מה קורה בניו-יורק וההיפך, בזמן אמיתי, הפערים הגדולים שנתגלו לעין הצופים במזרח – כל אלה הוסיפו כמובן לשבר הזה שהתרחש בברית-המועצות שהיתה מעצמה במשך שנים כל כך רבות.

מכאן, שהזקקות של מדינות רבות לארצות-הברית, מדינות שהיו קודם סמוכות לשולחנה של ברית-המועצות, הולכת וגוברת. ההזקקות היא כבן-ברית או כמסייע במישור צבאי, במישור המדיני ובמישור הכלכלי. את כל אלה ברית-המועצות איננה מסוגלת לספק היום, בוודאי לא במידה שווה או אפילו דומה למה שהיה בעבר. מצד שני, פחתה החשיבות של העימות האמריקאי-סובייטי או הסובייטי-מערבי בעיני ארצות מערב-אירופה. ההזקקות שלהם למטריה האמריקאית לכאורה פחתה. ההזקקות שלהן לנפט הערבי לא פחתה. כיצד מתנהגות מדינות שהיו בנות-חסות של אחת המעצמות ונזהרו בהתנהגותן הבינלאומית, כאשר הסדר העולמי הקודם נשבר?

עיראק היתה מדינה כזאת, קשורה בטבורה לברית-המועצות. עיראק, מדינה חזקה במונחים איזוריים, עשתה מעשה שאיים על הסדר העולמי. היא שברה מוסכמות שהיו מקובלות עלינו שנים רבות. התגובה האמריקאית, הנחישות שליוותה אותה, העוצמה שהיא ביטאה, כל אלה חיוקן מאד את מעמדה של ארצות-הברית במזרח התיכון ובעולם כולו. היום היא משמרת משטרים, לא דווקא דמוקרטים כמובן, אבל משטרים שיש לה אינטרס לשמר. היא היתה מוכנה לערוך מבצע צבאי-מדיני עצום וקשה כזה, כדי לשמר בן-ברית. את זה ראו כל בני-הברית הקיימים או הפוטנציאליים בעולם. מה שהינתה אותה הם אינטרסים, למרות הדיבורים על מוסר. אין ספק שגם הדוגמא של

המלחמה במפרץ הפרסי והשלכותיה

במהלך הזה נשברו אגדות ומיתוסים ארוכי-שנים. האחרות הערבית, מה היה לה? המיתוס שלפיו לא יזמינו כופרים להילחם על אדמת הקודש, לשרת או לעזור לשליטים המופקדים על המקומות הקדושים במכה ובמדינה. ההפך הגמור קרה. היתה רעידת אדמה בעולם הערבי, אם כי גם בתוך המלחמה, גם בתוך סכנות חמורות למשטרים האלה, ישראל היתה מחוץ לתחום. אינני רוצה לומר שאנחנו החלטנו שלא להתערב בגלל לחץ חיצוני, אבל אין ספק שהיה אינטרס אמריקאי מופגן למנוע את התערבותנו בטענה שזה יכול לפורר את הקואליציה. זאת אומרת, אפילו כשהם בסכנה, כשחבר מונחת על צווארם, אסור לשליטי ערב לגעת ביהודים, אסור ליהודים לגעת בהם, אחרת הכל יכול להתפרק. גם זה לקח שנים כל הרמטיות של המהלך צריך לזכור אותו.

מה לא נשתנה? לא השתנו תנאי היסוד של האיזור שלנו, הא-סימטריה הבולטת בינינו לבין הערבים בשטח, במספר התושבים, בעוצמה הכלכלית הקיימת והפוטנציאלית, בעוצמה המדינית הקיימת והפוטנציאלית. לצערנו, כפי שהדגמתי רק עכשיו, גם היחס הבסיסי לישראל, השנאה העמוקה, הרתיעה ממגע, לא נשתנו. אי קבלתנו במזרח התיכון בעיני רבים מהם, לפחות על פני השטח ואצל אחרים גם בעומק, לא נשתנה. הפונדמנטליזם האיסלאמי במזרח התיכון לא השתנה, להפך. ברור לנו שהוא איננו תוצאה של מהלך טקטי או של אירוע מקרי. נרמא לי שאפשר לומר במידה רבה של בטחון שהוא תוצאה של מפגש של חברה מסורתית, שבטית, פטריארכאלית מאד, לא דמוקרטית כמובן, עם תקשורת וטכנולוגיה מערביים ועושר מערבי וכספי הנפט. כל אלה מבטיחים, לצערנו, המשך עולם בלתי יציב ומכיוון שלא הכל ייפתר הבריחה תהיה שוב לדת, לפונדמנטליזם, לפתרונות לא-רציונליים שיצטרפו לגשר בין החלום לבין המציאות. ההגיון איננו פותר את הבעיות האלה, ואז בורחים למטאפיסי.

לא השתנה גם הבסיס היסודי של העדר דמוקרטיה בארצות ערב. אני רוצה להעיר בעניין זה: כשיש בחירות, למשל בירדן, אומרים שיש פה תחילת דמוקרטיה. זו ראייה מאד מוגבלת, צרה וטכנית של המושג דמוקרטיה. במדינה שהפונדמנטליזם גואה בה באמת, לא מלמעלה, אלא מלמטה, בחירות אמיתיות מביאות ליותר פונדמנטליזם. דמוקרטיה איננה רק בחירות. דמוקרטיה ביסודה היא הכרה בערך האדם, במרכזיות האדם, בכך שהתכונה נועדה בשבילו ולא הוא בשבילה ושלרוב לא מותר הכל, אלא יש זכויות מיעוט. כל זה לא קיים שם. המושג הזה זר לחלוטין למדינות הסובבות אותנו, גם לאלה המקיימות בחירות וגם באותם מקומות שהבחירות משקפות את האמת בקלפי, ויש גם כאלה.

עוד לא השתנה המצב הבלתי-נורמלי ביהודה שומרון ועזה, 24 שנים של העדר פתרון, של מחלוקת עמוקה בחברה הישראלית לגבי הפתרון הרצוי, מצב, שאלויבא דכולי עלמא, איננו כזה שרוצים להמשיך אותו. יש מי שרוצה להגיע לפתרון קיצוני מצד זה או קיצוני מצד אחר או לפתרונות אמצע, אבל זה לא מצב שרוצים לשמר אותו, הוא לא מצב נורמלי.



(לע"מ)

מפגינים נגד סיוע גרמני לפיתוח יכולת לוחמה כימית בעיראק.

כוויית שהמשטר שלה לא הושתת בדיוק על היסודות של מונטסקיה או אפילו היסודות של לינקולן; כוויית זו וההיחלצות לעזרת שייח' סבאח מצד אחד, ומצד שני, אי-ההיחלצות לעזרת הכורדים במצב האיום שהם נקלעו אליו, בין היתר כתוצאה מן המלחמה שארצות-הברית ניהלה אותה, כל אלה צריכים להסיר מלבנו את האשליה כאילו השיקול המוסרי הניע את ארצות-הברית לבצע את מה שביצעה. השיקול המדיני, התכליתי, האינטרסני עמד ביסוד ההחלטה האמריקאית.

ויש לקח נוסף ושונה: נכון, ארצות-הברית הוכיחה שאפשר לסמוך עליה, היא הוכיחה את עוצמתה, היא שלחה חצי מיליון חיילים, מטוסים, טילים, ספינות. אבל היא נזקקה לחצי שנה עד שהגיעה מחופי ארצות-הברית לתחילת המבצע. מבחינת מדינת ישראל המסקנה ברורה וחשובה. לו, חס וחלילה, היינו מגיעים למצב שבו היינו נזקקים לעזרה מסוג זה, אני חושש שאחרי שבוע כבר לא היה את מי להציל, במלים אחרות, ארצות-הברית איננה מסוגלת – ומכל מקום לא הוכחה כאן היכולת שלה – לבוא עם צבאה בזמן אמיתי ומהיר כדי לסייע לישראל. ישראל חייבת, כמו שידענו תמיד, שלא לסמוך על סיוע חוץ כדי להגן על עצמה.

המלחמה במפרץ הפרסי והשלכותיה

רביעית, יש מבוכה, יאוש, ואני מקווה: גם חיפוש דרך, אצל ערביי יהודה שומרון ועזה, הנובעים מכשלון האופציה הכוחנית, ומכשלון סדאם חוסיין שהם ראו בו את צלאח אל-דין השני. אפילו אנשים המוכרים לנו כמתונים או הנקראים "מתונים", קראנו ואנחנו יודעים איך הם דיברו, גם בגלוי: "הנה הגיע היום להכות ביהודים". המונחים שבהם השתמשו היו כמעט אפוקליפטיים. אבל, הציפיות הגבוהות האלה נשברו לחלוטין. גם שלוש וחצי שנים של אינתיפאדה לא הביאו להם הישגים. והישגים מדיניים שכבר נרכשו, במידה רבה נשמטו מידיהם, גם בגלל מהלכי אש"ף וגם בגלל הקונסטלציה החדשה במזרח התיכון. ואולי סייעה לדבר המדיניות הישראלית הנבונה – אם מותר לתת ציון לעצמנו – בזמן מלחמת המפרץ. מצבם של ערביי יהודה שומרון ועזה קשה ונדרמה לי שיש אצלם היום יותר נכונות להידבר ולחפש דרכים להגיע להסדר. האם הם מוכנים לקחת על עצמם אחריות, להינתק מהישענות על כוחות חיצוניים, מדינות או ארגונים כמו ארגון אש"ף ותוניס? אינני יודע, אבל נדמה לי שיש כאן פוטנציאל.

כמובן, אנחנו ממשיכים לקלוט עליה גדולה, שפירושה לא רק בעינינו אלא גם בעיניהם, חיווק המדינה היהודית, הן אלה שכבר נקלטו והן אלה שאנחנו עתידים לקלוט בשנים הבאות. כלומר, בעיניהם וגם בעיני, מצטייר מהלך של היחלשות המחנה הערבי וחיווק המחנה היהודי, הישראלי. זה מחייב הערכה מחדש של ממד הזמן. אם היו ביניהם מי שאמרו שהזמן פועל לטובתם, שהרי "אנחנו הערבים חזקים וגדולים, וישראל הולכת ונחלשת", משהו התהפך במשוואה הזאת: ישראל מתחזקת באופן אמיתי ועמוק, בעיקר עולה מספר היהודים במדינת ישראל, ואילו העולם הערבי ידע פירוד ופיצול.

מכל אלה אפשר גם לומר בזהירות המתבקשת, שמלחמה איננה נראית קרובה. אפשר שאני שוגה וכבר מחר או בעוד חודש יתברר ששגיתי, אבל עד כמה שניתן לצפות, לא נראה שמלחמה ישראלית-ערבית תפרוץ מחר בבוקר, בין היתר בגלל ההתפתחויות שמנתי זה עתה. נדמה לי שכל אלה הם תנאים נוחים הן לחשיבה מחדש ולשינויים הכרחיים בתורת הבטחון ובניין הכוח של ישראל והן ליוזמה לקידום מהלך של שלום. מתי אנחנו צריכים לקדם תהליך של שלום ולערוך בחינה פנימית ושינויים נדרשים במבנה כוחותינו, אם לא בשעות כאלה, שבהן אנחנו חזקים והעתיד נראה מבטיח ואילו אצלם המצב הפוך.

אני רוצה לפתוח בכמה עניינים הנוגעים לבטחון ואחר כך אעבור לעניין המדיני. במלחמה הזאת נפתח לפנינו אופק איומים חדש שלא ידענו אותו בעבר; טווחי-לחימה מעבר לאלה שהכרנו קודם, על ידי מדינה שאיננה גובלת בנו, על כל המשמעות של תגובתנו האפשרית; מדינה שפוגעת – ואכן פגעה – באוכלוסיה אזרחית, בפעם הראשונה מזה שנים רבות. האיום העיקרי נשאר צבאי וקונבנציונלי בחזית מזרחית ואולי לא רק שם. יתכן שעוד מדינות רחוקות – משוגעים יש לא רק במזרח אלא גם במערב – יכולים להעלות רעיונות בראשיהם. אבל בעיראק התפתח איום לא-

אלה לא נשתנו, אבל להערכתי בכל זאת נוצר מצב חדש, שבו יש לנו סיכוי טוב להתקדם ולגרור למהלכים ולמעשים שיעזרו לנו גם בשטח הבטחוני וגם בשטח המדיני. אחת מהנחות היסוד שלי היא, שאנחנו צריכים לחפש פתרון קביל לסכסוך הישראלי-ערבי. אם לא אפשרי פתרון בבת-אחת, פתרון של "זבנג וגמרנו", באמצעות צבא או במדינאות יהא זה פתרון מודרג. אבל צריך לחפש פתרון ולחפש מצבים נוחים לנו כדי לקדם פתרון בדרך של משא ומתן.

וההנחה השנייה שלי היא, שנצטרך לשמור על עוצמתנו הכוללת, הצבאית, המדינית, הכלכלית, גם במשך תהליך השלום וגם לאחר השגת הסכם, ואין זה חשוב אם הוא יחתם בידי רבים או מעטים ועד כמה הוא יראה יפה. אינני צריך לחזור ולהסביר שאין שום משמעות וחשיבות להסכמים, כמו להסכם הליגה הערבית שגם עיראק וגם כוויית היו חתומות עליו, אם לא נוכל לקיים את העוצמה שלנו, והעוצמה שלנו היא שתחייב את הצדדים האחרים לקיים את ההסכמים איתנו.

מהו המצב שנוצר, שיש בו סיכוי לישראל בשני השטחים שהוכרתי, הבטחוני והמדיני? ראשית, עיראק הוכתה מכה קשה. כל מי שמכיר את תחזית המלחמה של צה"ל, את האיומים הצפויים כפי שציירנו אותם בכל המפות, בכל התרגילים במשך שנים, יודע שמוקד האיום הוא הזירה מזרחית שעיראק מהווה בה נדבך חשוב, בין אם על ידי כוח משלוח, ובין בדרכים אחרות, וראינו עכשיו דרכים אחרות. עיראק בנתה פוטנציאל קונבנציונלי ובלתי-קונבנציונלי חזק ומאיים, ועיראק זאת הוכתה מכה קשה. בשנים הקרובות, החזית המזרחית הרבה פחות מאיימת, אך נותרה סוריה. היא חזקה, היא מאיימת, אבל היא איננה יכולה להיות משולבת בחזית עם עיראק חזקה, כי עיראק איננה חזקה היום.

שנית, אש"ף איבד הרבה מכוחו ומנכסיו המדיניים. נפסק הדיאלוג האמריקאי-אש"ף, עוד קודם למשבר המפרץ, ובטווח הקרוב לא נראה כל סיכוי לחידוש. מרכז הכובד בעולם הפלסטיני עובר במידה רבה למה שהם קוראים "הפנים" על חשבון "החוץ". זה התחיל באינתיפאדה, זה בוודאי נמשך היום. לא רק ארצות-הברית אינה רוצה: אש"ף, גם מדינות ערביות, סעודיה, כוויית ואחרות, אינן רוצות בו. הן ראו את התפקיד שמילא, הן גם מימנו אותו.

שלישית, התעצם כוחה של ארצות-הברית, וגדלו מאד מעמדה, עוצמתה ויכולת ההשפעה שלה על ארצות ערב, החייבות לה כל כך הרבה – בחלקן אפילו את עצם קיומן או קיום משטריהן. הכוח והעוצמה האמריקאית התעצמו בצורה דרמטית בוודאי כלפי מדינות המפרץ: סעודיה, כוויית המשוחררת, עומאן, בחריין, הנסיכויות, קטאר, אך גם כלפי מצרים, ירדן ואולי אפילו סוריה. גם סוריה יודעת שהמשענת הרוסית היא משענת קנה רצוץ, והמהלך הסורי לכיוון ארצות-הברית התחיל עוד לפני המלחמה. מעולם לא היה לארצות-הברית כוח השפעה והכוונה כה רב על מדינות ערב, כפי שיש לה היום.

המלחמה במפרץ הפרסי והשלכותיה

הקרקע. גם באוויר לא התנהלה מלחמה בין שני חילות אוויר. ובכל זאת, ראינו מה עשו האמריקאים כדי למנוע שחיקה, כדי למנוע היפגעות חייליהם. ואם ארצות-הברית רגישה לחיי אדם, ישראל על אחת כמה וכמה. מאמץ אדיר נעשה במלחמה מן האוויר, תוך השקעה עצומה, כדי למנוע היפגעות של חיילים. נדמה לי שאנחנו יודעים, שהשאלה מי ניצח בקרב איננה נקבעת רק על ידי העובדה שאתה נמצא במזרעת בית-ג'אן שאחרי קונייטרה, אלא גם על ידי מספר החללים. בוודאי כך הדבר בחברה הישראלית.

אנחנו צריכים לפתח תורת לחימה כזאת שתמעט את השחיקה. ראינו את יכולת השמדת רק"ם מן האוויר; ממסוקים, מנשק מדויק וממרחק. ראינו מודיעין והתראה בזמן אמיתי. ידוע לכל שאנחנו קיבלנו התראות מלוויין אמריקאי, שאיפשרו לנו להיכנס לחדרים האטומים בזמן. היתה לחימה בתנאי לילה, בתנאי אל-ראות. היה שימוש חסר-תקדים בהיקפו ובעוצמתו במסוקים. הופגנה יכולת מרשימה מאד של שליטה, בקרה, קשר, מודיעין, במערכות מאד מורכבות. על הכיוונים האלה, שהצבעתי עליהם עכשיו, כיוונים שהאמריקאים מימשו בחלקם במלחמה המיוחדת שלהם, על הכיוונים האלה הצביעה ועדה שהקימה הכנסת לפני כמה שנים לדיון בתפיסת הבטחון. נדמה לי שהמסקנות שהסקנו אז מקובלות היום עוד יותר על קובעי המדיניות. כל אלה צריכים שינוי. זה לא המשך הקו הקיים.

לשם כך יצטרכו, למשל, לעבור לתקציבים ארוכי-טווח, תקציבים רב-שנתיים. צה"ל עדיין פועל, כמו המדינה כולה, על פי תקציב שנתי. צריך לפעול על פי תוכניות רב-שנתיות, פרויקטים ארוכי-טווח, לדעת להחליט את ההחלטה הקשה, מה אנחנו מפתחים ומייצרים ומה אנחנו קונים, שהרי אין לנו כסף וכוח לייצר את הכל.

זהו חלון ההזדמנויות. דרושה מלאכה רבה וקשה לשנות כיוון, לשנות תורת לחימה, לשנות בניין של כוח ולעבור לשדה-קרב חדש בתנאי פתיחה טובים, ביתרון שאנחנו יכולים להשיגו לפי הידע שלנו, בוודאי על הזירה הקרובה, אולי גם בקנה-מידה עולמי.

ומכאן לשטח המדיני: נדמה לי שקידום תהליך השלום בתנאים אלה, שבהם כדאי לנו לקדם את תהליך השלום, אפשרי בשני אופנים. או בכיוון דו-מסלולי, זו הדרך הדו-מסלולית שהאמריקאים דנים בה עכשיו ומקדמים אותה, או בכיוון חד-מסלולי. דו-מסלולי, דהיינו: מדינות ערב וערביי יהודה שומרון ועזה. חד-מסלולי: רק ערביי יהודה שומרון ועזה. אני רוצה לגעת קודם בדרך הדו-מסלולית. ארצות-הברית מציעה מהלך הבנוי בעיקרו על יוזמת ממשלת ישראל משנת 1989 וביסודו על תפיסת קמפ-דיוויד, למרות שהם לא אוהבים לומר את זה. זהו מהלך שארצות-הברית מציעה מפני שהיא קיבלה ברצינות, אני מקווה שלא בטעות, את מה שהערבים לחשו על אוזנה אחרי המלחמה, דהיינו: שהם מתכוונים לשינוי אמיתי בדרכם ביחס להתקדמות לשלום עם ישראל. האם



טילי "פטריוט" משוגרים נגד טיל "סקאד" בשמי תל-אביב. (לע"מ)

קונבנציונלי: כימי, ביולוגי וגרעיני. אמנם היכולות האלה הוכו מכה קשה, אבל העולם ימשיך לצעוד קדימה, גם ארצות-ערב. אנחנו צריכים לתת תשובות בטחוניות ארוכות-טווח למצב שנוצר עכשיו ולאיום הקבוע על בטחון ישראל, והכל בתוך מעטפת משאבים נתונה.

אני חוזר לדברים שאמרתי בתחילה: אחר הלקחים מהתהליכים העולמיים הוא, שההיבט הכלכלי חשוב לא פחות מן האחרים, ואינך יכול לקיים צבא גדול וחזק כשאינך לך כוח כלכלי להחזיק אותו, כי ההתמוטטות תבוא, חס וחלילה, מכאן או מכאן. האיזון בין היכולת הכלכלית לבין הצורך הצבאי הוא עניין קשה מאד, אבל אנחנו צריכים לזכור אותו גם בימים האלה, בוודאי כאשר על המדינה מוטלות חובות ומשימות רבות וקשות, שמצריכות משאבים רבים בשטחים אחרים כמו העליה. צריך להביא לשינויים בבניין הכוח. קשה לעשות שינויים כאלה בזמן שהסכנה היא מיידית. אני חושב שיש חלון של הזדמנויות בזמן הקרוב לשינויים נדרשים, ואלה נדרשים כבר זמן רב. אין ספק שצריך לשים דגש על איכות, על נשק חכם, על צבא מודרני, בשונה מן הקיים. אני מזהיר שאין ללמוד מן המלחמה הזאת לקחים של מלחמה רגילה כי זו לא היתה מלחמה נורמלית, בוודאי לא על

המלחמה במפרץ הפרסי והשלכותיה

אחרי שלוש שנים ואילך.

עניין רביעי מוסכם: לא תהיה התניה מראש של עקרונות ברורים לפתרון הסכסוך. במלים אחרות, הערבים לא ידעו מראש מה הם יקבלו בסוף. עד היום היתה דרישה ערבית ברורה, לקבל מראש התחייבות ישראלית, למשל "שטחים תמורת שלום". אמרו להם האמריקאים: את זה לא תקבלו מראש. זאת עמדתכם, לישראלים יש עמדה אחרת. ישראל איננה חייבת לומר מראש שהיא מקבלת עמדה ערבית, העניין פתוח לדיון ויידון בהמשך הדרך.

אני חושב שארבעת היסודות שהזכרתי הם בסיסים טובים. הלכנו במידה לא-מבוטלת לקראת הצעה אמריקאית שכזאת בדיונים שקיימנו בארצות-הברית וכאן בארץ. יש לנו הסכמה רחבה. נותרו כמה בעיות, לא על הכל אפשר להסכים. צריך לעשות מאמץ להגיע לפתיחת מהלך כזה בלי לפגוע בעיקרים. לפי הערכתי יש לכך סיכוי אם האמריקאים צורקים בהערכת העמדה הערבית, דהיינו, שהערבים מוכנים לקבל את הבסיס הזה. כך אמרו לנו האמריקאים. וכך שמעתי את זה גם אני מהמוזכיר בייקר לפני למעלה מחודש בושינגטון. אם באמת הערבים מוכנים לזה - יש סיכוי שיפתח מהלך. אם יתברר שהערבים היטעו את האמריקאים - המצב הוא שונה לגמרי. אני חוזר ואומר, לנו יש אינטרס לפתוח את המהלך ובזמן הזה.

האם הערבים יקבלו? השאלה נוגעת למידת התקבלות הקונספציה הזאת, שאנחנו תמיד חששנו מפניה, במובן זה שאם אתה מכנס את כל מדינות ערב, כולל הקיצוניות, אתה צריך לקבל הסכמה מכולן. כך אתה נותן זכות וטו לקיצונים. ואני מתייחס לאסד, לסוריה. בדרך זו, בלי הסכמתו כל המהלך תקוע. במלים אחרות, השאלה היא, האם סוריה תסכים? האם סוריה איננה מחזיקה שוב את המפתח? סוריה יכולה להסכים ולהשתתף, היא יכולה להסכים ולא להשתתף, כמו שעשתה בעבר, היא יכולה לטרפד, כמו שעשתה בעבר.

אם סוריה לא תרצה לבוא וגם תרצה לטרפד מהלך, העניין קשה. אם סוריה לא תרצה לבוא אך תיתן למהלך להתגלגל, מי נותר? האם מדינות המפרץ, סעודיה, כוויית ואחרות תבואנה? אני חושב שהאמריקאים חייבים לעמוד על כך שהן יצטרפו. נכון שהן לא רואות אינטרס לעצמן לבוא. סעודיה איננה נמצאת בשום עימות עם ישראל, אין לה שום בעיה בטחונית עם ישראל. ואם לא יהיה שכנוע - וזה ביטוי עדין - אמריקאי, הסעודים לא יבואו. אני חושב שהאמריקאים צריכים לנצל את המצב הזה, שהם בעלי עוצמה רבה כל כך, כדי לומר לסעודים: בואו, אתם וכל היתר. לכך יש חשיבות רבה מבחינת הלגיטימציה למהלך כולו וגם לעניינם של ערביי י"ע. אפשר לומר בלשון פרקי אבות "אם לא עכשיו, אימתי?". אם בנתונים האלה, רעידת-אדמה כזאת, מהפכה כזאת, עוצמה אמריקאית כזאת, פירור ערבי כזה, נוכחות אמריקאית שם - אי אפשר להביא ערבים לדבר עם היהודים, כי הערבים מפתחים לחייהם - אינני יודע מתי אפשר יהיה. לכן יש חשיבות רבה

היתה זו רק מוסיקה הערבה לאוזניים מערביות, שהערבים היו חייבים לגנו אותה בגלל התפקיד האמריקאי במלחמה או שמא הרבר מבטא שינוי אמיתי, השפעה אמיתית של רעידת-האדמה שהעולם הערבי עבר? עדיין נותר לראות. זה תלוי במידה רבה במדיניות האמריקאית.

אבל על סמך הערכתם זאת, הם הציעו הצעה שאגע רק בכמה ממרכיביה. לדעתי המרכיבים שאציין טובים לנו. משא ומתן ישיר - לא ועידה בינלאומית. אני רוצה להסביר, בלי להתייחס עכשיו לפרטים הטכניים. ועידה בינלאומית איננה אסורה על פי דין תורה, גם לא מדרבנן. זה בכלל לא עניין אידאולוגי. בעיני זה עניין מעשי ביותר. כדי להגיע להסכם עם הערבים, צריך נכונות ערבית לפשרה, גם נכונות ערבית לפשרה. פשרה כלשהי, טריטוריאלית, פונקציונלית, קמפ-דיוויד, אוטונומיה, כל פשרה שאנחנו רוצים לחשוב עליה, ולנו יש הרי הצעות משמאל ועד ימין, רבות ומרחיקות-לכת; אבל פשרה צריכה להיות. לערבים קשה מאד ללכת לפשרה, אולי מקרה טאבה יוכיח, וכן הביטויים של סאדאת הזכורים בקולו: "וואללה סנטימטר מורבע" מי שעוד זוכר את הדברים: אדמת קודש, אין מתפשרים עליה.

לערבים, מבחינתם, קשה מאד לוותר. כאשר יש להם אלטרנטיבה למשא ומתן ישיר. והאלטרנטיבה היא שהם יודעים שאם ייתקע המשא ומתן, יש איזו ערכאה עליונה שאליה פונים כדי שהיא תכריע. לפי הערכתי, לא יהיה שליט ערבי אחד שיעיז, אפילו אם בלבו הוא מוכן, לעשות ויתור כלשהו לישראל. גם אם הוא ירצה. שכנו וחבריו, המאיימים עליו, יאמרו לו: "יצאת מרעתך? יש מעצמות, תלך אליהן, אתה אל תוותר ולו על מילימטר אחד, ולו על עניין אחד". לכן, הרעיון שתהיה ועידה בינלאומית, שאליה פונים כשהעניין נתקע, פירושו שלא יהיה משא ומתן ישיר. זאת אומרת, העניין יתהפך: המשא ומתן הישיר יהיה הפתיחה והועידה הבינלאומית תהיה הדיון. לכן היה חשוב לנו מאד שמעבר לפתיחה כזאת או אחרת, לא יהיה גוף קבוע שאליו מפנים את הבעיות, מעין הורים שהילדים פונים אליהם כשהם לא מצליחים להסתדר ביניהם. זה מקובל היום על האמריקאים. יש עדיין ויכוח בינינו לבינם על פרטים. נראה איך הוא יתפתח.

עניין מוסכם שני: לא אש"ף - אלא ערביי יהודה שומרון ועזה. לא ארחיב, אבל זאת העמדה האמריקאית הנאמרת הן בפומבי והן בשקט. לערבים ולנו. אש"ף איננו בתוך המהלך הזה.

עניין שלישי, מוסכם וחשוב: לא דנים עכשיו על הסכם סופי, על ריבונות, על גבולות. אלה עניינים קשים מאד להסכמה מבחינה אמוציונלית, אסטרטגית, לאומית. לנו בוודאי, ואני מוכן להניח שגם להם. דנים על הסכם ביניים, תוכנית מעבר, שאפשר לקרוא לה מימשל עצמי, אוטונומיה, שלטון עצמי. כל הביטויים האלה מופיעים בקמפ-דיוויד, גם autonomy וגם self-government. המונח self-rule מופיע עוד באיסמאעיליה. כל אלה ביטויים שהיו בתוך הטקסטים המקובלים על ישראל. זה מוסכם היום כבסיס התוכנית האמריקאית. לא יהיה דיון על השאלות היותר קשות עכשיו, אלא

שהמדיניות האמריקאית תהיה עקשנית בעניין הזה ותביא לשינוי החינוכי שאנחנו רואים אותו כתנאי מובן מאלי - שיחות, תחילת מגעים, אני מקווה פומביים (אם כי אפשר להתחיל גם אחרת) בינינו לבין הסעודים והמדינות האחרות במפרץ.

באשר למצרים, אנחנו יושבים איתם כבר מאז 1977. נותרו ירדן והפלסטינים. יש לנו אינטרסים משותפים רבים עם ירדן, בניגוד לכל מיני תיאוריות רווחות אצלנו. בדרך כלל הן נאמרות מתוך איוו הגות, איוו חשיבה עמוקה. דעתי ההפוכה היא, שיש לנו עניין רב ביציבות המשטר בירדן. יש לנו עניין בקיום המשטר בירדן. מי שבוחן במשך 21 שנה, מאז ספטמבר 1970, את הגבול הזה, הארוך והמסוכן ביותר לישראל באופן פוטנציאלי, ורואה את ההתנהגות בו, ורואה את האירועים בו מבין זאת מיד.

לדעתי, גם במלחמה הזאת נוכחה ירדן לדעת שהמדיניות הישראלית, שנקבעה מאינטרסים שלנו, הביאה לכך שירדן עומדת על עומדה. לו היתה מעורבות ישראלית במלחמה ולו היא היתה מופנית מזרחה אינני יודע מה היה גורלה של ירדן בסוף המלחמה, כשכוחות עיראקיים, ישראלים, אולי סורים ואולי סעודים היו נכנסים לתוכה. לא נמנענו מלעשות מעשה בגלל ירדן, אבל לדעתי, את שותפות האינטרסים הזאת ירדן מבינה. לכן בהחלט יש לנו עניין לקדם מהלך עם ירדן. ירדן היא גם שותף בלתי ניתן לניתוק מפתרון הבעיה הפלסטינית עליפי כל מודל ישראלי שאני מכיר. בוודאי, בהסכמי קמפ-דיוויד הרבר נאמר במפורש. בתוכנית האוטונומיה שהציע מנחם בגין ב-1977 הרברים נאמרו בצורה עוד יותר מפורשת. גם תוכניות של המערך, תוכנית אלון ואחרות בוודאי אומרות את זה. זה חשוב לנו. האם המלך יהיה מוכן או מסוגל - אינני יודע.

ערביי יהודה שומרון ועזה, הם האחרונים, שעליהם אני רוצה לדבר בהקשר הזה. אמרתי קודם שנדמה לי שהם היום במצב של בחינה מחדש של דרכם, מה הם הביאו על עצמם בטווחים היסטוריים וגם בטווחים של החורשים האחרונים והשנים האחרונות. מצבם איננו קל. אם לנו קשה עם האינתיפאדה, להם קשה פי כמה וכמה. לפי הערכתי, באופן אובייקטיבי יש להם אינטרס להגיע להסדר שאיננו הסדר סופי. ובאשר להסדר סופי, הם רואים את עצמם כבלתי-כשירים מטעמים שלהם, בינעריביים, פנימיים, יחסיהם עם אש"ף וכן הלאה. ואולם, להגיע להסדר מעשי, פרקטי, לאותו סוג הסדר שלאש"ף אין שום אינטרס להגיע אליו, לזה יש להם אינטרס. באותה מידה יש לאש"ף אינטרס מובהק שזה לא יקרה. הרי כל הסדר שמרגיע את השטח ואיננו פותר את בעיית היסוד של אש"ף, והיינו, זכות השיבה לערבים, שאש"ף טוען שהוא מייצגה, הסדר כזה הוא בוודאי ההיפך ממה שאש"ף רוצה. יש פה ניגוד אינטרסים אובייקטיבי, למרות שהוא לא נאמר תמיד, בין המקומיים לבין החיצוניים. לדעתי אנחנו צריכים לפתח את הדיאלוג עם ערביי יהודה שומרון ועזה בגלל האינטרס הזה. אנחנו חיים איתם פה 24 שנים. אינני בטוח שעשינו כל מה שאפשר היה במשך כל השנים כדי לפתח דיאלוג אמיתי עם הערבים הגרים באיזורים אלה.

המלחמה במפרץ הפרסי והשלכותיה

יש לנו הצעה ידועה ומוכרת המכוונת אליהם. לפי הערכתי עם מהלך כולל או בלי מהלך כולל, זאת אומרת, עם מהלך דו-מסלולי או בלעדיו, אנחנו צריכים לקדם מגעים, שיחות, דיאלוג, עם ערביי יהודה שומרון ועזה, דרך בחירות או בדרך אחרת. אין לי שום אשליה, חברי התנועה הציונית לא ימצאו שם, אף לא אחד מהם. גם לא אוהבי ישראל האחרים. הם ערבים, והאינטרס שלהם מנוגד בעיקרו לזה שלנו, השאיפות שלהם מנוגדות לשאיפותינו. אבל נדמה לי, שלמרות הניגוד היסודי, יכול להיווצר שיתוף אינטרסים אר-הוק לטווח ביניים. בטווח הארוך יתכן שהחלומות שלנו הפוכים משלהם. לדעתי, יש להם עניין, בוודאי שלנו יש עניין, להגיע להסדרה מסוימת של היחסים בדרך שאנחנו מציעים מאז קמפ-דיוויד ועד היום הזה.

תנאי יסודי להצלחת המהלכים האלה היא מדיניות נכונה של ארצות-הברית. גם ארצות-הברית יכולה לטעות, והיו דברים מעולם. אם ארצות-הברית תחזור לנוסחאות ישנות, תנסה לחבר את זנבות כל השועלים ביחד, אני חושש שאנחנו יכולים להפסיד הודמנות. אם ארצות-הברית תנצל את רעידת-האדמה שהיתה בעולם הערבי, את השינויים הדרמטיים במעמדה ובראיית הערבים אותה, כדי לשבור את הטאבו היסודי של החרמת ישראל אצל ערביי יהודה ושומרון ואצל מדינות ערב - יש סיכוי. מדינות ערב העשירות יכולות לעזור במהלך כזה עם ערביי יהודה שומרון ועזה. הן מימנו במאות מיליוני דולרים את אש"ף. הן אינן מעבירות יותר סנט אחד לחשבונות שלו, אבל חלק מהכסף הזה בהחלט יכול להיות מנוצל, אם הוא ייעשה בתיאום, כדי שתהיה פה מנהיגות שיהיה לה אומץ ויכולת לקחת עניינים בידיים. זה תלוי מאד במדיניות האמריקאית.

לכן, לסיכום דברי אני רוצה לומר: עם כל השינויים שהתרחשו בעולם, המהירות והדרמטיות שלהם, איננו יכולים לצפות בדיוק מה יקרה. אנחנו עשויים לטעות. אנחנו צריכים מאד להזהר, אנחנו צריכים להתקדם בזהירות. מדובר לא פחות מאשר ביכולתנו להתקדם במזרח התיכון. זו מהותו האמיתית של העניין. אנחנו צריכים להבטיח את היכולת הזאת, לא להתפתות לרוחות נושבות וחולפות. אבל הזמן הזה, שאנחנו נמצאים בו, יש בו הרבה אלמנטים ההופכים אותו לפי הערכתי לזמן נוח לקדם מהלך, גם במישור ההתחזקות הבטחונית, שדיברתי עליו קודם, וגם במישור ההתקדמות המדינית, כדי שנוכל, יחד עם כל אלה, לעסוק במשימות המרכזיות שלנו ובראשן קליטת העליה.

אלוף (מיל') אהרון יריב:

תודה רבה לשר המשפטים. השר ישמח לענות לשאלות. בבקשה.

שאלה:

בשנה האחרונה המלה שלום וגם הביטוי שלום עם ישראל או הסדר שלום עם ישראל חוזרים

המלחמה במפרץ הפרסי והשלכותיה

אותו. אם אש"ף לא ישתתף במשא ומתן, האם הסכם שיושג עם הפלסטינים יהיה קביל אחר כך ולא יעורר התנגדות מצד אש"ף?

השר דן מרידור:

עם כבוש זה לא טוב. אנחנו נגד עמים כבושים ואני מקווה שאנחנו לא מתכוונים בגלל זה לעזוב את נצרת או את ירושלים. בין עם כבוש לבין העובדה שיש מדינות שיש בהן רוב ומיעוט, יש איזה הבדל. אינני רוצה לטעון שהמצב ביהודה ושומרון ועזה הוא נורמלי, כי הם לא חלק מ ישראל; החוק הישראלי לא חל שם וכן הלאה. אבל פתרון, כל פתרון שיהיה – אני מקווה שלא יהיה פתרון מטורף כמו נסיגה כוללת או טרנספר, אלה פתרונות קיצוניים, פתרונות קצה – כל פתרון אחר יכפה מצב, יביא למצב שבו חלק מן הערבים, בעל כורחם, יהיו תחת שלטון יהודי. בנצרת או בחברון או בבית-לחם או בסכנין, לפי הגבול שייקבע. אני מקווה שלא נאמר אז שמכיוון שהם לא רוצים בכך, והם מערערים על כך, אנחנו צריכים לזוז משם. בארץ שלנו יש ערבים. אני מקווה שהעקרון הזה שהוא ציוני, בסיסי, שיהיו ערבים שבעל-כורחם יהיו מיעוט במדינתנו איננו בלתי-מוסרי, אחרת כל הציונות היא בלתי-מוסרית. מה הגבולות, מה ההסדר הסופי של האזרחות והערבים האחרים, דבר זה בהחלט נתון לויכוח. עמדות ידועה, עמדות אחרות ידועות, אין פה סוד. אבל הרעיון הזה, שאסור לנו להיות בשטח כי הערבים שגרים בו לא רוצים, לא לצאת ולא להישאר תחת שלטוננו, פירושו שאין שום מקום בארץ שנוכל להיות בו.

באשר לויתורים שלנו. גם לו הייתי יודע מה רשימת הויתורים המוצעים במהלך המשא ומתן הייתי די טיפש לפרוס אותם פה עכשיו. יש א-סימטריה יסודית בסכסוך. במובן זה שאנחנו מוכנים לדבר והם לא. אנחנו מוכנים לדבר בלי תנאים מוקדמים והם רוצים מראש תנאים מוקדמים, את זה צריך לשבור. כשתחלנה שיחות תהיה להן דינמיקה שלהן, גם בציבור הישראלי, גם בינינו לבינם, גם בתוך הציבור הערבי. והתוצאה הסופית – אינני יודע לצפות אותה עכשיו. אני לא חושב שאנחנו צריכים לומר מעבר לזה, הרי סוף-סוף לא אנחנו תקפנו מדינות ערביות, לא הגענו לקונייטרה בסיוול בוקר, גם לא לבית-לחם או לשכם. כשעמרנו בסכנת חיים והכל חשבו שאנחנו בדרך לים ותל אביב בוערת, הכל באו להשתתף בחגיגה. אז ברין, בצרק. מי שראה את הסרט על רדו לפני זמן לא רב וזוכר את העליה לרמת הגולן, כך הגענו לשם. מדינה אחרת בכלל לא היתה מרבית על גבולות אחרי נסיון חוזר ונשנה כזה. אנחנו אמרנו, הכל פתוח למשא ומתן. אני לא חושב שצריך לומר מראש יותר.

בעניין אש"ף. יש ויכוח ארוך, עמוק, אני לא רוצה לחזור עליו ואמרתי את עיקר הדברים קודם. נרמה לי שהדבר נכון מאד גם היום. אש"ף – ארון ערפאת וחבר עוזריו, מרעיו והסובבים אותו; אלה שנשארו בחיים אחרי אבו-איאד, אבו-ג'יהאד ואחרים. את מה הם מייצגים? את מי הם מייצגים? מהיכן הם שואבים את לוחמיהם, את הטרוריסטים שלהם? לאן הם הולכים לדרווח? לא

בהתבטאויות פומביות בדמשק, כשהם אומרים את עצמדתם בצורה מאד ברורה. אתה אמרת מצד אחד שהערבים לא ירעו מראש מה הם יקבלו מ ישראל ושהערבים, ובכללם הסורים, ידועים כמי שאצלם כל סנטימטר הוא מקודש. איך למעשה האמריקאים או ישראל יגררו את הסורים להצטרף למשא ומתן להסדר מדיני?

השר דן מרידור:

יש ביטויים חרשים שנשמעים בסוריה, אני חושב שאליהם מתייחסים דברי בקשר למוסיקה, לא לקווארטטים, אבל למוסיקה הערבה לאוזני המערב. האם יש בזה יותר מזה, האם גם המלים של הטקסטים האלה שונות או שאלה תווים אחרים – אינני יודע. אני מוכרח לומר שמה שמעתי מאלה שביקרו את אסד, כולל שיחה של תשע וחצי שעות שניהל בייקר עם אסד, כפי שדווח לנו, על ידי האמריקאים כמובן – הסורים לא מרווחים לנו על השיחות האלה – וגם משיחות שניהלו אחרים, אני לא מצאתי סימנים לגמישות. גם בנוסחאות, השינויים הם מיוזעריים. האם פירוש הדבר שאין באמת שינוי, או פירוש הדבר שזו דרך ניהול משא ומתן? איננו יודעים ולא נדע. כי זו הדרך שבה אסד מנהל משא ומתן.

עובדה היא שסוריה שומרת את עצמה תמיד קצת מחוץ לתמונה, וראינו זאת בשנים 4-1973, ואין בכך כל חרש. לא ראיתי גמישות סורית ואני מודה שאין כזאת לפי תפישתי. הסורים יודעים שהם יכולים לומר מלים יותר מרחיקות-לכת ובכך ישפרו את מעמדם העולמי, גם אצל ארצות-הברית. הם לא אומרים אותן. הסורים יודעים שאם הם יגידו לאמריקאים כמה דברים שהמימשל רוצה לשמוע, למשל, שהם מוכנים לדבר עם ישראל, דבר פעוט. הם יודעים מה הם הרוויחו אצל ארצות-הברית, ולאיוזה עמדת מיגננה הם הכניסו את ישראל. הם לא אומרים זאת. לפעמים, אולי אנחנו מעריכים יותר מדי את האיראולוגיה של עצמנו ומזלזלים במחויבות האיראולוגית של הצד השני. לפי הערכתי, זאת לא רק טקטיקה, נדמה לי מתוך מה שאני קורא על אסד הרבה שנים, שזה עניין הרבה יותר עמוק עצלו. אני חושב שהוא באמת מאמין באיראולוגיה הבעת"סטית היסודית הערבית הלאומנית – לישראל אין מקום במזרח התיכון. וגם אם הוא מוכן להסדרים, אלה עמדות זמניות שמטרתן הסופית נשארה כפי שהיתה. אבל גם את זה אני לא מוכן לומר בפסקנות; אני רק יכול לומר שאין לי סימנים המוכיחים באופן משמעותי את ההיפך.

שאלה:

אמרת שקשה לצפות דברים מראש. אבל אני חושבת שכל ילד קטן יודע שעם כבוש לא יכול להישאר תחת כיבוש לעולם ועד. האם אין כאן איוושהי החמצה? דבר שני, שמענו על הויתורים והפשרות שאנחנו מבקשים ומעמידים לערבים. הייתי רוצה לשמוע, איזה ויתורים ופשרות מוכנה לעשות ישראל, ושאלה שלישיית, בעניין אש"ף. כולנו יודעים שחוזה הוא טוב כל זמן שרוצים לקיים

המלחמה במפרץ הפרסי והשלכותיה

שזורק את האבנים או מי שאומר: "לא יעזור לכם שום דבר, אני לא זו מפה." במאבק בן עשרות שנים גילו היהודים יותר אורך-רוח מן הערבים. רק שזה לא יתהפך.

שטחים תמורת שלום ועמדה כוחנית. כוחני זה ביטוי רע, כוחני זה השימוש הלא לגיטימי בכוח. אבל שימוש בכוח הוא הכרחי אם אתה רוצה לשמור על איזה זכות שיש לך. במשך מאות שנים, אלפי שנים, היו היהודים צדיקים גמורים וכל הזכויות היו להם, רק כוח לא היה להם. זה בעצם כל ההבדל שהביאה הציונות. הלגיטימיות של השימוש בכוח למטרות צודקות. לא היינו פחות צודקים בגולה, רק שם לא היה לנו כוח. לכן שימוש בכוח הוא לגיטימי אם המטרה צודקת. שטחים תמורת שלום, האם היא נוסחה פסולה? בעיני הערבים פסולה, שום ערבי לא מוכן לתת מילימטר אחד בשביל שלום. אתה אומר שזו עמדה כוחנית? שיותר עליה.

הרי זה דבר מוזר, שאנחנו אומרים דבר לרעתי הגיוני, אנחנו רוצים את גבול הירדן, אתם רוצים את גבול 1967 - נדבר. אנחנו לא רוצים לסגת מגבול הירדן, אתם לא רוצים שאנחנו נישאר על גבול הירדן. אז יש הצעות פשרה כאלה ואחרות. אנחנו מעולם לא אמרנו שאסור לדון על הגבול, אבל לא אמרנו שעמדתנו איננה שגבול הירדן הוא גבול ישראל, צריך להיות גבול ישראל. למה זה לא לגיטימי? אני מסכים שהשטח הוא אחד הנושאים לדיון במשא ומתן על גבולות הסופיים, אבל אין לי ספק בזה. אני רק לא מסתיר מה עמדתי בעניין זה, כמו שהוא לא מסתיר מה עמדתו. הוא הרי אומר שהוא לא מוכן לשום פשרה טריטוריאלית. כל מנהיג ממנהיגי ערב הצהיר שלעולם לא תהיה פשרה טריטוריאלית ולו על סנטימטר אחד. זאת עמדתם, על ירושלים, שלא לדבר על ג'בליה או על בלטה. הם אינם מוכנים לפשרה על טריטוריה של מילימטר אחד, זאת עמדת הערבים, אין שטחים תמורת שלום, השטחים הם שלנו, הם כלל אינם נתונים למשא ומתן. אני לא מקבל את זה, יש ויכוח אמיתי גם על הבעלות - תסלחו לי על הביטוי השוביניסטי הזה - על הארץ הזאת. למי שייכים גוש עציון או בית-לחם או חברון או בית-אל, לא פחות מסכנין או ערבה. יש ויכוח אמיתי. אני יודע מה אנחנו חושבים על זה, מה אני חושב על השאלה הזאת. אני מניח שהם חושבים את ההיפך. אז יש ויכוח. צריך לנהל משא ומתן. אינני מאמין בפתרון של חלוקה טריטוריאלית, אני מאמין בפתרון אחד, המבוסס בעיקרו על הסכמי קמפ-דיוויד, הסכם שעיקרו פונקציונלי. אני חושב שהוא עדיף, אבל אני לא רוצה לקבוע מראש מה יהיה הפתרון. אני אומר מה עמדתי, אבל לומר מראש ששלום זה מחיר שמשלמים לנו בשביל לקבל שטחים - פירושו שזה לא שלום.

אלוף (מיל') אהרון יריב:

תורה רבה לשר המשפטים, ובהודמנות זאת אני רוצה להודות לכל המרצים, לקהל ולאנשי המרכז למחקרים אסטרטגיים ע"ש יפה באוניברסיטת תל אביב שטרחו על הכנת יום העיון, ודאגו לכל הסידורים. להתראות ביום העיון הבא.

לבורג' בראג'נה, לסברה ושתילה ומיה מיה ועין אל-חילוה וראשריה, לא לשם? וכשיבוא יום ההסכם, שלא אני אעשה אותו, אלא יוסי שריד יעשה אותו, ויוותרו להם על הכל, הם יוכלו לנסוע לשם ולהגיד להם "חבר'ה אין לי פתרון, תישארו פה! אין זכות שיבה!" הרי גם היום בבית-לחם האדון פרג' לא רוצה לקבל את הפליטים מדהיישה להיות בתוכם. אש"ף מייצג בעיניהם זכות, טענה לא מוצדקת בעינינו, שאין שום ישראל שהם יכולים להיות איתה. לפי הערכתי הם אינם שותף למשא ומתן שישראלי כלשהו יכול להתקיים איתו. פתרון איתם איננו פתרון שנוכל להיות איתו.

לכן לשאלה שנשאלה אם נעשה הסכם בלעדית מה יקרה, היא שאלה טובה. אבל, אני מוכרח להגיד שהשאלה הזאת תישאל גם הלאה: ולו היינו עושים הסכם עם ערפאת, מה נעשה אם אבו-נידאל יתנגד, או ג'יבריל יתנגד, או חואתמה או חבש? תמיד אפשר ללכת ליותר קיצוני ולהגיד, תגמור איתו, למה אתם גומרים עם מתון? הרי יש פה תהליך פרדוקסלי, או דיאלקטי. כל מי שמדבר איתנו, ברגע שהוא מדבר, הוא כבר נחשב מתון. אז צריך ללכת לקיצוני, כי המתון לא מייצג. אני מוכרח לומר שאש"ף, אדון ערפאת, לא פחות או לא יותר מנוול מאשר אסד. מה שזה עשה ומה שזה עשה, אני לא חושב שצריך למדוד אותם באמות-מידה שונות. אלא שמה שהוא רוצה, אני אינני יכול להתקיים איתו.

אלוף (מיל') מנחם אבירם:

אני מסכים לתיזה שלכוח יש גבול, זה נכון כנראה לא רק לגבי ישראל, אלא גם לגבי ארצות-הברית, שאחרי הנצחון הצבאי המוחץ לא יכולה לממש פירות פוליטיים כפי שהיתה רוצה. האם שלילת העקרון של שטחים תמורת שלום זה לא עמדה כוחנית, וככזו היא מראש נידונה לכשלון, כי היא לא תעמוד במבחן אם הסכמנו לקבל שכוח לא פותר את הכל.

השר דן מרידור:

קודם כל אני חושב שאחד הדברים שלמדנו, גם במלחמת לבנון ואולי בעיקר בה, הוא שיש גבולות לכוח, יש מגבלות לכוח. יש דברים שגם בכוח אינך יכול להשיג, ואחת מהאשליות שאנחנו צריכים להיפטר מהן מהר, ואני מקווה שלמדנו להיפטר מהן מאז 1967 ואילך, היא האשליה שיש איזה "זבנג" אחד שבו אנחנו פותרים את הסכסוך הישראלי-ערבי. אגב, לא "זבנג" צבאי ולא "זבנג" מדיני. ב-1967 היה "זבנג" צבאי כזה וניצלנו, אנחנו חיים בגלל זה, אבל פתרון מדיני לא היה.

ב-1978, בקמפ-דיוויד וב-1979 בהסכם השלום היה "זבנג" מדיני פנטסטי, שלום כולל זה לא הביא. זהו תהליך ממושך וארוך שינצח בו לא רק מי שיותר חזק בצבא, בשרותי בטחון, במשטרה, בכלכלה, אלא מי שיש לו יותר אורך-רוח. לא רק אורך-רוח, אלא גם שכל, חוכמה, גמישות, אבל בעיקר, אורך-רוח. אם אנחנו והערבים נאבקים היום על ירושלים, על רחוב צלאח אל-דין שם יושב משרד המשפטים ושם אני נמצא כל יום. השאלה היא, מי יגלה יותר אורך-רוח במלחמה הזאת, מי